

T.C
S İ N O P Ü N İ V E R S İ T E S İ
S O S Y A L B İ L İ M L E R E N S T İ T Ü S Ü
T Ü R K Ç E V E S O S Y A L B İ L İ M L E R E Ğ İ T İ M İ A N A B İ L İ M D A L I

TEZ

HAZIRLAYAN

ESRA SUCU

S O S Y A L B İ L G İ L E R D E R S K İ T A P L A R I N D A Ç O C U K H A K L A R I N I N
A N A L İ Z İ

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA
ÇOCUK HAKLARININ ANALİZİ

ESRA SUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLER EĞİTİMİ
ANABİLİM DALI

T.C.
SİNOP ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

SOSYAL BİLGİLER DERS KİTAPLARINDA ÇOCUK HAKLARININ
ANALİZİ

ESRA SUCU

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKÇE VE SOSYAL BİLİMLERİ EĞİTİMİ ANABİLİM DALI

DANIŞMAN
DOÇ. DR. KİBAR AKTIN

SİNOP - 2020

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında; tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi, tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu, tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi, kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı, bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu bildirir aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

..../..../2020 imza

ESRA SUCU

İÇİNDEKİLER

ÖZET	iii
ABSTRACT	iv
KISALTMALAR	v
TABLolar DİZİNİ	vi
ŞEKİLLER DİZİNİ	vii
ÖNSÖZ	ix
BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Araştırmanın Problemi	4
1.3. Araştırmanın Önemi	5
1.4. Araştırmanın Sayıtları	5
1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları	6
1.6. Tanımlar	6
İKİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE	7
2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi	7
2.1. Çocuk Kavramı	7
2.1.1. Çocuk Kavramının Tarihsel Gelişimi	8
2.2. Çocuk Hakları	11
2.2.1. Çocuk Haklarının Önemi ve Eğitimi	13
2.2.2. Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi	16
2.2.3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme	19
2.3. Türkiye’de Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi	21
2.4. Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Çocuk	22
2.5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Çocuk Hakları	25
2.6. Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve Çocuk Haklarının İlişkisi	27
2.7. İlgili Çalışmalar	30
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM	33
3.1. Araştırmanın Modeli	33
3.2. Örneklem	34

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi	34
3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması	36
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM BULGULAR.....	43
4.1.2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri.....	52
4.1.3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsellerde Çocuk Hakları	57
4.2.2. 5. Sınıf Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri	72
4.2.3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsellerde Çocuk Hakları	78
BEŞİNCİ BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER.....	110
5.1. Sonuç	110
5.1.1. Birinci Alt Problem 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları'na Ait Sonuçlar	110
5.1.2. İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları'na Ait Sonuçlar	112
5.1.3. Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları'na Ait Sonuçlar	114
5.1.4. Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları'na Ait Sonuçlar	116
5.2. Öneriler	119
ÖZGEÇMİŞ	127

ÖZET

Bu araştırmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden betimleyici durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak doküman analizi yöntemi tercih edilmiştir. Araştırmanın dokümanlarını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve öğretmenler tarafından yaygın olarak kullanılan EBA evrimii sosyal eğitim platformunda yer alan Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmuştur. Ders kitapları ocuk Haklarına Dair Sözleşme (2004) metni üzerinde belirlenen temel kategorilere göre analiz edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında ocuk haklarına en fazla “Birey ve Toplum” ğrenme alanında yer verildiği görülmüştür. İlgili ders kitaplarında tüm sınıf seviyelerinde “retim, Dağıtım ve Tüketim” ğrenme alanında ocuk haklarına hiç yer verilmediği görülmüştür. Bununla birlikte ders kitaplarında 7. sınıfta “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, 5 ve 6. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve çevreler” ve “Küresel Bağlantılar” ve 6 ve 7. sınıfta “Kültür ve Miras” ğrenme alanlarında ocuk haklarına rastlanmamıştır. Ders kitaplarında bu öğrenme alanları ocuk haklarıyla ilişkili içeriklerle ilişkilendirilebilir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabının diğerlerine göre birbirinden farklı en fazla sekiz farklı sayıda ocuk hakkına yer veren ders kitabı olduğu tespit edilmiştir. En az ocuk hakları çeşidine 6 ve 7. sınıf ders kitabında rastlanmıştır. En fazla ocuk haklarıyla ilişkili içeriğe 4. sınıf ve en az içeriğe 6. sınıf ders kitabında rastlanmıştır. Sosyal Bilgiler ders kitapları arasında 4 ve 6. sınıf kitaplarında en az rastlanan ve 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında hiç yer verilmeyen hakkın “zel gereksinimli çocukların hakkı” olduğu tespit edilmiştir. Bu hakkın ders kitaplarında iyileştirilmesi gereken en temel haklardan biri olduğu ileri sürülebilir. Ders kitaplarında ocuk haklarının çeşitliliği genel olarak birbirinden farklılık göstermekle birlikte özellikle 6 ve 7. sınıf ders kitaplarında bu çeşitliliğin ve içeriğin sınırlı kaldığı görülmüştür. İlgili ders kitapları farklı içerikteki ocuk haklarıyla zenginleştirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal bilgiler ders kitapları, ocuk hakları, öğrenme alanları.

ABSTRACT

The present study aimed to examine the 4th, 5th, 6th and 7th year Social Studies textbooks in terms of children's rights. The descriptive case study design, one of the qualitative research designs, was used for this purpose. Document analysis was preferred as the data collection method. The documents covered by the study comprised the Social Studies textbooks on the EBA online social education platform created by the Ministry of National Education and widely used by teachers. The textbooks were analysed according to the basic categories specified in the text of the Convention on the Rights of the Child (2004). It was seen as a result of the analysis that in the Social Studies textbooks, children's rights were mostly addressed in the learning domain of "Individual and Society". It was observed that children's rights were not covered at all in the learning domain of "Production, Distribution and Consumption" in any year level in these textbooks. Children's rights were also not encountered in the learning domains of "Science, Technology and Society" in the 7th year, "People, Places and Environments" and "Global Connections" in the 5th and 6th years and "Culture and Heritage" in the 6th and 7th years in the textbooks. Thus, these learning domains can be enriched with content related to children's rights in social studies textbooks.

It was found out that, compared to others, the 4th year Social Studies textbook was the one which addressed various children's rights the most. The least number of types of children's rights were in the 6th and 7th year textbooks. The most content related to children's rights was found in the 5th year and the least content in the 6th year textbooks. It was determined that, among the Social Studies textbooks, the "right of children with special needs" were least common in the 4th and 6th year books and completely absent in the 5th and 7th year textbooks. It can be argued that this right is one of the most fundamental rights that need to be improved in the textbooks. Although the books generally differed from each other in terms of the diversity of children's rights, it was observed that variety and content was limited especially in 6th and 7th year textbooks. The subject matter textbooks should be enriched with various rights of children.

Keywords: Social studies textbooks, children's rights, learning domains

KISALTMALAR

BM	: Birleşmiş Milletler
ÇHDS	: Çocuk Haklarına Dair Sözleşme
EBA	: Eğitim Bilişim Ağı
İHYD	: İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
SBDK	: Sosyal Bilgiler Ders Kitabı
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.C.	: Türkiye Cumhuriyeti
UNESCO	: Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü
UNICEF	: Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu

TABLOLAR DİZİNİ

Tablo 3.1. Veri Toplama Aracı Olarak Kategorize Edilen Çocuk Hakları.....	35
Tablo 3.2. Kodlamaya Esas Alınan Çocuk Hakları Kategorileri ve Analiz Örnekleri.....	38
Tablo 3.3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarıyla İlişkili Cümlelerin Haklara ve Öğrenme Alanlarına Dağılımı.....	40
Tablo 4.1. 4.Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarıyla İlişkili Cümlelerin Haklara ve Öğrenme Alanlarına Dağılımı.....	43
Tablo 4.2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türlerini Dağılımı.	52
Tablo 4.3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsellerin Çocuk Haklarına Göre Dağılımı.....	58
Tablo 4.4. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarıyla İlişkili Cümlelerin Haklara ve Öğrenme Alanlarına Dağılımı.....	64
Tablo 4.5. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türlerini Dağılımı.	72
Tablo 4.6. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Çocuk Haklarına Yönelik Görsellerin Dağılımı.....	78
Tablo 4.7. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarıyla İlişkili Cümlelerin Haklara ve Öğrenme Alanlarına Dağılımı.....	83
Tablo 4.8. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türlerini Dağılımı.....	87
Tablo 4.9. 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Görsellerin Dağılımı.....	92
Tablo 4.10. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarıyla İlişkili Cümlelerin Haklara ve Öğrenme Alanlarına Dağılımı.....	95
Tablo 4.11. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türlerini Dağılımı.....	100
Tablo 4.12. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Görsellerin Dağılımı.....	106

ŞEKİLLER DİZİNİ

Şekil 4.1. Gözdeki İris Tabakası ve Parmak İzi.....	59
Şekil 4.2. Kimlik Kartları.....	59
Şekil 4.3. Fotoğraf Çeken, Keman Çalan, Resim Yapan Çocuklar.....	60
Şekil 4.4. Engel Tanımayan Başarılı Sporcular.....	61
Şekil 4.5. Bir Kimliğe Sahip Olma Hakkı İle İlgili Görseller.....	61
Şekil 4.6. Aşık Ve Bilye Oyunu Oynayan Çocuklar.....	62
Şekil 4.7. Çekmeli Topaç Çeviren Çocuklar.....	63
Şekil 4.8. Çocuk Hakları.....	63
Şekil 4.9. Saklambaç Oynayan Çocuklar ve Kitap Okuyan Kız.....	80
Şekil 4.10. Okul Yardımcı Personel ve Sınıf Ortamı.....	81
Şekil 4. 11. Muayene Eden Doktor ve Sınıf Ortamı.....	81
Şekil 4.12. Bilgisayar Kullan Çocuklar ve İnternet Randevu Sistemi.....	82
Şekil 4.13. Makinist Kadın.....	93
Şekil 4.14. Çocuğunu Yediren Baba.....	93
Şekil 4.15. Habib-i Neccar Camisi-Hatay.....	93
Şekil 4.16. Klise-Hatay.....	93
Şekil 4.17. Akıllı Ev.....	94
Şekil 4.18. Çip.....	94
Şekil 4.19. İnsansız Hava Araçları.....	94
Şekil 4.20. Uçan Araçlar.....	94
Şekil 4.21. Okulda Çocuklar.....	94
Şekil 4.22. Kayseri Şehir Hastanesi.....	94
Şekil 4.23. Oy Kullanma.....	95
Şekil 4.24. Tv İzleyen Aile.....	106

Şekil 4. 25. İletişim Araçları.....	106
Şekil 4.26. Ayder Yaylası.....	107
Şekil 4.27. Alanya Kalesi.....	107
Şekil 4.28. Savaş Anı	108
Şekil 4.29. Terör.....	118
Şekil 4.30. Sel.....	118
Şekil 4.31. Açlık.....	109

ÖNSÖZ

Bu araştırmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının ocuk hakları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada nitel araştırma desenlerinden betimleyici durum çalışması deseni kullanılmıştır. Veri toplama yöntemi olarak doküman analizi tercih edilmiştir. Araştırmanın dokümanlarını Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve üretmenler tarafından yaygın olarak kullanılan EBA evrimii sosyal eğitim platformunda yer alan Sosyal Bilgiler ders kitapları oluşturmuştur. Ders kitapları ocuk Haklarına Dair Sözleşme (2004) metni üzerinde belirlenen temel kategorilere göre analiz edilmiştir. Tamamı beş bölümden oluşan bu araştırmanın birinci bölümünde problem durumuna, araştırmanın amacına, varsayım ve sınırlılıklara; ikinci bölümde araştırmanın kuramsal çerçevesine, nc bölümde araştırmanın yöntem, dördüncü bölümünde bulgular ve beşinci bölümünde sonuç kısmına yer verilmiştir.

Çocukluk insan yaşamında geri getirilemeyen hatırlandıka özel kılınmış anlardan oluşan kıymetli bir zaman dilimidir. Geçmişe dönüp baktığımızda çocukken yaptığımız birçok Őeyi değiştirmek, kendimizi daha iyi ifade etmek isteriz. Hatta Şu an ki aklımızla tekrardan ocuk olmayı isteriz. Bu sebeple çocukluğun çocukluk zamanında anlaşılabilmesi, kendini yeterince zgr bir ortamda ifade edebilmesi kendi kararlarını kendi verebilmesi için ocuk hakları eğitimi gerekli görülmektedir. Günümüzde ocuğun ve ocuk haklarının korunması, çocukların bu konuda eğitilmeleri en önemli sorunlardan biridir. ocuk haklarının öğrenciler tarafından bilinmesinin sağlanması ve uygulamada işler hale getirilmesi için öncelikle aile ve okullara bazı yükümlülükler düşmektedir. Okullarda verilen eğitim ile eř güdümlü olarak ocuk haklarının ders kitaplarında yeterince yer bulması koşulu ile çocuklara verilecek hak eğitimi ileri bir noktaya taşınabilir. ocuk hakları eğitimi sayesinde geleceğin yetişkinleri olarak büyüyen bu çocuklar geleceğin hr düşünceli, yaratıcı, açık fikirli bireyleri olacaklardır. Çeşitli düzenlemeler ile uygun politikaların oluşturulması halinde Türkiye'yi ağdaş uygarlıklar seviyesi olarak nitelendirilen, ileri ve örnek bir konuma yükseltecek insan gücü yetiştirmiş olacaktır. Bu anlamda ders programlarında yer alan ocuk hakları eğitimi son derece önem taşımaktadır. Ahmet Hamdi Tanpınar'ın da dediği gibi “ocuk asrımızın bir keşfidir... Önümüzde ocuk denen yeni ve mühim bir

hadise var... Filhakika dne kadar biz çocuğa sadece büyüğün küçüğü, eksigi, yetiştirilmesi lazım geleni diye bakardık. Bugün ise, çocuğu ve çocukluğu kendi başma bir mesele ve âlem gibi almaya başladık..." sözünden hareketle çocuğu korumalı ve onun değerini bugün anlamalıyız. Bu alışmanın Sosyal Bilgiler dersine ve ocuk hakları eğitimine katkı sağlamasını mit ederim.

Çalışmam sırasında engin hoşgörüsü ve anlayışı ile desteğini esirgemeyen, araştırmanın planlanması, yürütülmesi sürecinde fikirleri ile yol gösteren danışman hocam, Sayın Doç. Dr. Kibar AKTIN'a teşekkür ederim.

Tez çalışmasının her aşamasında görüşlerini esirgemeyen ve çalışmalarımı titizlikle inceleyen değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Hülya Karaçalı TAZE'ye teşekkürü bir borç bilirim. Tez düzeltmelerinde değerli görüşlerinden faydalandığım değerli hocam Dr. Öğr. Üyesi Arzu Besime GÜNGÖR AKINCI'ya çok teşekkür ederim. Son olarak eğitim hayatım boyunca sevgi, sabır ve gülen gözlerini asla esirgemeyen, verdikleri güven ve duydukları itimat ile en büyük dayanak noktam olan annem Nurdan SUCU, babam Msamettin SUCU ve can kardeşim Enes SUCU'ya ayrı ayrı teşekkürlerimi sunarım. İyi ki varsınız...

BİRİNCİ BÖLÜM GİRİŞ

Bu bölümde araştırmanın problem durumu, amacı, önemi, sayıltı, sınırlılıkları ve araştırmada ele alınan temel kavramlara ilişkin tanımlar üzerinde durulmuştur.

1.1. Problem Durumu

Çocuk hakları, kanunlara ve normlara bağlı olarak, tüm dünya çocuklarının doğuştan sahip olduğu hakların hepsini kapsayan evrensel bir kavramı ifade eder (Uçuş, 2009). Hak kavramı ile toplumların sosyo-ekonomik gelişmişlik düzeyleri arasında sıkı bir ilişki söz konusudur. Toplumlar ileriye dönük gelişmişliklerini hak kavramının içini doldurarak bir gelişme kaydedebilir. Sosyal ve ekonomik yönde yaşanan değişimler ve gelişimler yetişkinlerin olduğu gibi çocukların da yaşam standartlarını ve biçimlerini belirlemiştir (Kaya, 2011). Diğer haklar gibi çocuk hakları kavramının ortaya çıkması da toplumdaki bu gelişmeler neticesinde olmuştur.

Çocuklarla ilgili çalışmalar 19. yüzyılın sonlarında ve 20. yüzyılın başlarında hızla artmaya başladı. Çocuk gözlem analizleriyle başlayan çalışmalar, çocukların eğitimi ve yetiştirilmesinde teorilerin geliştirilmesini içeren akademik çalışmalarla zenginleşti. Akabinde çocukların eğitimde kullanılabilecek çeşitli yöntem ve tekniklerin sayılarında artışlar yaşanmaya başladı. Çocuklara yönelik artan bilimsel çalışmalar ile çocuk hakları bağlamında yaşanan önemli gelişmeler 20. yüzyılı, geçmiş yüzyıllara oranla “Çocuk Yüzyılı” olarak kendini göstermesine ortam hazırlamıştır. Çocuğun lehine olan bu durum 21. yüzyılda da devam etmektedir. Neredeyse tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de çocukluğa bakış açısı değişmeye başlamıştır (Taşkın, 2018).

Çocuk hakları kavramı Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi ile evrensel bir değer kazanmıştır. Bütün dünya çocukları için genel geçer bir kazanım olduğu vurgulanmıştır. Kişilere, ailelere, devletlere, kurum ve kuruluşlara sorumluluk getiren Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirgesi, kendisinden sonra ilan edilen çocuk hakları açısından daha detaylı düzenlemeler içeren Çocuk Haklarına Dair Sözleşmeye temel oluşturmuştur (Uçuş, 2009).

Çocukların Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde yer alan ve doğuştan kazandığı bu haklarını bilmesi ve kullanması; onları öğrenmesi ve tanınması ile

mümkün olacaktır. Çocuklara bu hakları kazandıracak ve öğretecek olanlar ise temelde aile ve eğitim ortamlarıdır (Akyüz, 2010). Bu yüzden okul çocuğun ilk eğitimlerini aldığı ortamlardan biri olduğu için dolayısıyla büyük bir görev düşmektedir.

Okuldaki eğitimin tüm kademelerinde ders kitapları önemli bir rol oynamaktadır. Öğrencilerin derse aktif katılımlarını sağlamada ve öğrenme ortamlarının düzenlenmesinde sorumluluğu olan öğretmenlerin (Malkoç ve Kaya, 2015) en temel yardımcı kaynağı ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğretmenin vermek istediklerini daha düzenli ve planlı bir şekilde vermesine yardımcı olan, öğrencilerin ise istedikleri zaman ulaşabilecekleri güvenli kaynakları oluşturmaktadır. Ders kitapları, öğretim programlarıyla uyumlu olarak konuları, beceri ve değerleri planlı ve düzenli bir biçimde dersin hedef ve kazanımları doğrultusunda ortaya koyan temel öğretim materyalleridir (Aydemir, 2017). Günümüzde ders kitapları sınıf içindeki önemli rolünü “hala sürdürmekte olup, öğretmenler birçok etkinliği kitap ile yürütmektedirler” (Önal ve Kaya, 2006, s. 23).

Ders kitaplarının çocuk hakları konusunda yeterli bilgi ve donanıma sahip bir içerikle hazırlanması ve bunların çocuklara aktarılması çocuk haklarının bilinmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Özellikle birey ve toplumu ilgilendiren Sosyal Bilgiler ders kitapları bu kitaplar arasında merkezi bir rol üstlenmektedir. Sosyal Bilgiler dersi insanın kendisini ve diğerlerini daha iyi anlamasına yardımcı olan, insan ilişkileri ile ilgili bilgi ve deneyimlerin birleşimi iyi ve sorumlu vatandaş yetiştirmek amacıyla oluşturulan disiplinler arası ve çok disiplinli bir çalışma alanıdır. Sorumluluk sahibi, düşünme ve karar verme becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmeyi amaçlayan bir programdır (Öztürk, 2006). Bu bağlamda Sosyal Bilgiler ders kitapları insan hakları ve dolayısıyla çocuk hakları eğitimini vermede önemli bir araç halini almaktadır. Nitekim 4. sınıftan başlayıp 7. sınıfa kadar bir ders olarak okutulan Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı (2018) incelendiğinde çocuk haklarına ilişkin birçok kazanıma rastlanmaktadır. Bu kazanımlardan 4. sınıfta yer alan “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının birinci kazanımı “Çocuk olarak haklarının farkına varır” şeklindedir. Bununla birlikte 5. sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanının dördüncü kazanımı “Çocuk haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlallerine örnekler verir”; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının üçüncü kazanımı “Temel hakları ve bu hakları

kullanmanın önemini açıklar” şeklindedir. 6. sınıf “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının beşinci kazanımı “Türkiye Cumhuriyeti’nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu açıklar” ve 7. sınıf “Birey ve Toplum” öğrenme alanının dördüncü kazanımı “Haklarını kullanır ve sorumluluklarını yerine getirir”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanının dördüncü kazanımı “Temel haklarının kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlara örnekler gösterir” gibi kazanım ifadeleri Sosyal Bilgiler dersinin çocuk haklarının kazandırılmasında rolünü ortaya koymaktadır.

Çocuk haklarına gösterilen ilgi gerek Türkiye’de gerekse ülke dışında gün geçtikçe artmıştır. Ancak çocuk haklarının tanınmasına ve uygulanmasına yönelik ciddi anlamda eksiklikler mevcuttur (Sağlam ve Aral, 2016). Nitekim ülkemizde ilgili alan yazın incelendiğinde Sosyal Bilgiler eğitimi alanında Dündar ve Hareket’in (2016) “Türkiye’de İlköğretim Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi” başlıklı bir makalesinde, Hayat Bilgisi dersi öğretim programında, çocuğun okul ortamına, aile ortamına ve topluma ait ortamlarda kazanımların yeterli düzeyde yer almadığından bahsedilmektedir. Ayrıca çocuğun sağlık ortamlarındaki katılımı, genel politikaya katılımı konusundaki kazanımların sınırlılığından bahsedilmektedir. Durgut’un (2014) “2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi” adlı yüksek lisans tezinde, Sosyal Bilgiler dersi öğretim programında 174 kazanımın 65’i çocuk hakları eğitime yönelik olduğu tespit edilmiş ve çocuk hakları ile ilgili en çok “Birey ve Toplum” ve “Üretim, Dağıtım, Tüketim” ve “Güç, Yönetim ve Toplum” öğrenme alanlarında yer verildiği görülmüştür. Meray’ın (2012) “İlkokul Sosyal Bilgiler Programlarında Çocuk Hakları” başlıklı makalesine ve Meray’ın (2012) “Türkiye ve ABD’deki İlköğretim Okullarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması” başlıklı doktora tezinde ise araştırmadaki her iki ülkede de çocukların yargı ortamına katılımından bahsedilmediği görülmüştür. Ayrıca sağlık, çevre, genel politika ortamlarına katılımının yok denecek kadar az olduğu tespit edilmiştir. Sosyal Bilgiler eğitimi ders kitaplarında çocuk haklarını içeren sınırlı çalışmayla karşılaşılmaktadır. Bu çalışmalardan biri Meray ve Parpucu’nun (2012) “Sosyal Bilgiler Ders Kitapları’nda Çocuk Haklarına Yer Verilme Düzeyi (ABD ve Türkiye Örneği)” ve diğeri Meray, Kuş ve Karatekin’in (2013) “Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Çocukların Bilgi Edinme ve

Zararlı Yayınlardan Korunma Hakkına Yer Verilmesi Açısından Değerlendirilmesi” çalışmasında Sosyal Bilgiler ders kitabında çocukların bilgi edinme haklarına zararlı yayınlardan korunma hakkından daha çok yer verildiği tespit edilmiştir. Bu duruma karşı farklı ders kitaplarında çocuk haklarına yönelik yapılan birçok çalışmaya rastlamak mümkündür. Bu çalışmalardan birkaçı Atik’in (2019) “Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri” başlıklı çocuk haklarına yönelik yüksek lisans tez çalışması, Buğday ve Küçükoğlu’nun (2017) “4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının Çocuk Katılım Hakkı İlkelerine Göre İncelenmesi” başlıklı makalesi, Nayır ve Karaman Kepenekçi’nin (2011) “İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Çocuk Katılım Hakkı” çalışması şeklindedir. Çocuk haklarına ilişkin Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tümünü içeren kapsamlı bir çalışmaya rastlanmamıştır.

Bu bağlamda araştırmada 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının çocuk hakları açısından analiz edilmesi amaçlanmaktadır.

1.2. Araştırmanın Problemi

4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında Birleşmiş Milletler’in Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nin (ÇHDS, 2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verilme düzeyi nedir? Bu bağlamda alt problemler belirlenmiş ve belirlenen araştırma sorularına cevap aranmıştır.

Araştırmanın Alt Problemleri:

- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde ÇHDS’nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verilme düzeyi nedir?
- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde ÇHDS’nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verilme düzeyi nedir?
- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde ÇHDS’nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verilme düzeyi nedir?

- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde ÇHDS'nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verilme düzeyi nedir?

1.3. Araştırmanın Önemi

Çocuk haklarına yönelik eğitim Howe ve Covell'e (2005), Krappmann'a (2006) ve Oslar ve Starkey'e (1996) göre çocukları geleceğin bilinçli yetişkinleri olarak "temel hak ve özgürlükleri bağlamında eğitmeyi amaçlayan demokratik yurttaşlık eğitiminin bir parçasıdır" (Merey, 2012). Sosyal bilgiler derslerinde geleceğin özelinde çocukların, genelinde insanların temel hak ve özgürlüklerine önem veren bu konuda bilinçli, sorumluluk sahibi, düşünme ve karar verme becerileri gelişmiş bireyler yetiştirmek amaçlanıyorsa çocukların temel öğretim materyallerinden biri olan ders kitaplarında çocuk hakları açısından zenginleştirilmesi gerekmektedir. Çocukların, Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde yer alan ve doğuştan kazandığı haklarını bilmesi ve kullanması; onları öğrenmesi ve tanınması ile mümkün olacaktır. Çocuklara bu hakları kazandıracak ve öğretecek olanlar eğitim öğretim ortamlarının düzenlenmesi zorunlu bir ihtiyaçtır. Bu hassasiyet çerçevesinde gerçekleştirilen bu çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitabında ÇHDS'nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara yer verme düzeyine yönelik elde edilen bulguların;

- MEB Talim ve Terbiye Kurulu'nun Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı'nın Çocuk Hakları bağlamında geliştirme çalışmalarına ışık tutacağı,
- Sosyal Bilgiler ders kitabı yazarlarının söz konusu kitapları çocuk hakları bağlamında içerik, etkinlikler ve görseller açısından zenginleştirme çalışmalarına katkı sağlayacağı,
- Araştırmacıların, konu ile ilgili yeni çalışmalar yapmalarına referans olacağı ve mevcut çalışmalarını değerlendirmelerine kaynaklık edeceği umulmaktadır.

1.4. Araştırmanın Sayıtları

- 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının evreni temsil ettiği varsayılmaktadır.
- Araştırmanın verilerini kategorilendirme işlemi ve kodlamaya yönelik uzman görüşünün güvenilirlik açısından yeterli olduğu varsayılmaktadır.

1.5. Araştırmanın Sınırlılıkları

- Konu açısından bu araştırma ÇHDS'nin (2004) çocuklara tanıdığı haklara 4., 5., 6. ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının metin içeriklerinde, etkinliklerde ve görsellerde yer verme düzeyi ile sınırlıdır.
- Örneklem açısından Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan öğretmenler tarafından yaygın kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi bir sosyal eğitim platformunda yer alan 2019-2020 eğitim öğretim yılında okullarda ders kitabı olarak kullanılan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarıyla sınırlıdır.
- Zaman açısından bu araştırma 2019-2020 eğitim öğretim yılı ile sınırlıdır.

1.6. Tanımlar

Sosyal Bilgiler: Bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005).

Çocuk: Çocuğa uygulanabilecek olan kanuna göre daha erken yaşta reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır (ÇHDS, 2004).

Çocuk Hakları: Çocuğun bedensel, zihinsel, duygusal, sosyal ve ahlaki bakımdan özgürlük ve saygınlık içinde, sağlıklı ve normal biçimde gelişebilmesi için hukuk kuralları ile korunan yararlarıdır (Akyüz, 2000).

Ders Kitabı: Belirli ölçülere göre incelendikten sonra belli bir okul, sınıf ve ders için öğretmen ve öğrencilere temel kaynak olarak salık verilen kitap (TDK).

Sosyal Bilgiler Ders Kitabı: Sosyal bilgiler öğretim programının genel amaçları ve sosyal bilgiler programlarında yer alan kazanımlar doğrultusunda hazırlanmış, öğrencilerin gelişim düzeylerine göre içeriği birçok disiplinden seçilmiş temel kaynaktır (Merey, 2012, s. 17).

İKİNCİ BÖLÜM KURAMSAL ÇERÇEVE

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın kuramsal çerçevesine ve alanda yapılan ilgili çalışmalara yer verilecektir.

2. Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi

2.1. Çocuk Kavramı

Toplumlarda gerçekleşen birtakım durumlardan dolayı çocuk kavramı farklı tanımlarla karşımıza çıkmaktadır. Hem çocukluk yaşantısı hem de çocukluk kavramı yüzyıllar boyunca değişim göstermiştir. Eski toplumlarda insanlar, çocukluğu yaşamın farklı bir dönemi olarak görmüyor, ilk on sekiz yılın belirleyici olduğunu ve daha sonraki gelişim ve işleyişin temelini oluşturduğunu düşünmüyorlardı (Gander ve Gandiner, 1993, Akt. Akyüz, 2001). Çocukluk insan yaşamında bu kadar önemli olmasına rağmen uzun yıllar boyunca çocuklara ve çocukluk dönemine gereken önem gösterilmemiştir. Binlerce yıl tüm dünyada çocuk, “küçük insan” ya da “insan ufağı” olarak adlandırılmıştır (Akyüz, 2010). Ressamlar, bebeği annesinin kucasına alınmış yetişkin bir minyatür olarak resmetmiştir. Çocuklar ister işçi, ister köylü, ister soyluların çocukları olsun fark etmez babalarının giyindiği gibi giyinir, oynadığı şekilde oynar ve “babalarının asıldığı gibi boyunlarından asılırlardı” (Illich, 2019, s. 42). Geçmiş dönemlerde yaşayan insanlara göre insan yaşamı, “bebeklik, yetişkinlik ve yaşlılık” olmak üzere üç dönemden oluşmakta ve çocukluk adı altında bir dönem bulunmamaktaydı (Akyüz, 2010, s. 1). Burjuvazinin çocukluğu keşfiyle bazı durumlar değişmeye ve bazı kiliseler bu durumu önemsemeye başlamıştır. “İkinci Vatikan Konsülü’ne” kadar çocuğa “bir Hristiyan’ın yedi yaşına kadar günah işleyebileceği, yedi yaşından itibaren ahlaken özgürleştiği ve günah işleyebilecek düzeye eriştiği öğretilmiştir”. Yaşadığımız yüzyılın ortalarına kadar orta sınıfa mensup aileler çocuklarını ileri sürülen bu iddianın etkisinden uzak yetiştirmeye çalışmıştır. Maalesef çocuklar hakkındaki bu düşünceler birçok dini kurumda ve endüstrileşmiş şehirlerin dışında halen etkisini sürdürmektedir. Çoğu insan çocukluğunu yaşayamamaktadır (Illich, 2019, s. 42).

Temel olarak okul sistemi ile çocukluk kavramı üretilmiştir (Illich, 2019). Çocuk kavramı Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de (ÇHDS) (2004, s. 5) “Daha erken yaşta

reşit olma durumu hariç, on sekiz yaşına kadar her insan çocuk sayılır” olarak tanımlanmaktadır. İnsan yaşamının doğumdan erginliğe kadar geçen döneminde, gelişme aşamasında olan insan yavrusu, yeterli bilgeliğe ve ergin sayılmayan küçük vatandaş gibi ifadelerle anlatılmaya çalışılan çocuk kavramı henüz sorumluluk sahibi olmayan ve bazı işlerde yetkisiz insan tarifi olarak karşımıza çıkmaktadır (Çelik, 2005).

Çocukluk bağıntılı bir sosyo-kültürel kavram olarak kabul edilmektedir. Çocukluk kavramı tarihsel bir bakış açısına sahiptir. Toplumun çocuklara yükledikleri rol ve verdikleri değer çocuğa bakış açısını belirlemiştir. Çocukluk geleneksel kültürlerde durağan ve değişmeyen bir dönemi ifade etmediği gibi bugün de evrensel bir anlamı taşımamaktadır (Doğan, 2000). Sonuç olarak incelenen tanımlarda, çeşitli alan yazında yer alan çocuk kavramı konusunda tartışmalar olmaktadır. Farklı anlamların yüklendiği, özellikle hukuk alanında çalışan uzmanların kendi alanları ile ilişkili farklı ölçütlerde çocuğa dair farklı tanımlar yaptıkları görülmektedir. İncelenen kaynaklar dâhilinde çocuğun yetişkin bireylerden ayrı olduğu ve çocuğa uygulanacak tüm davranışlarda yetişkinlerden ayrı tutulması gerektiği ifade edilmektedir.

2.1.1. Çocuk Kavramının Tarihsel Gelişimi

Çocuk kavramı, modern zamanlarda oluşturulmuş bir kavram değildir. Zamanda yer bulmuş ve yaşanan “kültürlere bağlı olarak çocuğa bakış açısındaki biçimsel farklılıklara göre değişik şekillerde adlandırılmıştır” (Qudenhoven ve Wazir, 2006, Akt. Musaoğlu, 2012, s. 12). Tarih boyunca ileri gelen birçok bilim insanı, eğitimci ve filozof çocuk kavramı adına önemli katkılarda bulunmuşlardır. Çocuk kavramı felsefe, psikoloji, çocuk gelişimi, tarih, antropoloji, hukuk ve sosyoloji gibi disiplinlerin bakış açılarının toplamı olan bir şemsiye görevindedir (Onur, 2005). Bu sebeple çocuk, geçmişten günümüze süregelen toplumların ilgi duyduğu bir kavramdır. Ayrıca bu ilginin büyüklüğü gruplar arasında farklılık göstermektedir. Toplumların sosyo-ekonomik süreçleri, kültürel yapıları ve yönetsel düşünceleri bu farklılığın sebepleri olarak gösterilebilir.

İlk çağlarda mutlak otorite çocuk üzerinde kendini göstermiştir. Dönemin önemli filozoflarından olan Aristo, çocukluğu insan yaşamı sürecinde bir felaket olarak

tanımlar. Ona göre çocuk, insan yaşamını tehlikeye sokabilecek zaman dilimi olarak görülmektedir. Aristo, çocuğun kendi yaşamında davranışlarının kontrolünü bilinçli anlamda sağlayamadığı için ileride mutsuzluğu doğuracağını ileri sürmektedir. Aynı dönemde yaşayan Platon ise çocukların donanımlı, her anlamda bilgili bakıcılar tarafından büyütüldüğü takdirde farklı sonuçlar doğacağını ifade etmiştir (Sağlam ve Aral, 2016). Asırlar öncesine bakıldığında çocukların sadece fizyolojik ihtiyaçlarından bir kısmının giderildiği, küçücük bedenlerine bakılmaksızın saatlerce çalıştırılan minik insanlar olarak yer aldıkları görülmektedir. O çağlarda çocukların büyük bir kısmı yoksulluk, sevgisizlik gibi durumlardan dolayı ölümlerle yüzleşiyorlardı. Toplumda baskın olan bilgisizlik yüzünden çocukların hiçbir değeri yoktu. Bu bilgisizlik ortamı ve otoritenin baskısı sonucu çocuklar ölümlerle karşı karşıya kalıyorlardı. Ayrıca yoksulluk, savaş, kıtlık gibi durumlarda ilk etkilenen en başta korumaya muhtaç çocuklar oluyordu (Müftü, 2013). Çeşitli konularda üstün bir seviyede ve çağdaşlık konusunda ileri bir yol kaydeden Eski Yunan toplumlarının çocuk kavramı ve çocuğa verilen değer anlamında pek ilerici bir adım sergilemediği görülmektedir. Çocuklara baskı, hor görme, sevgisizlik ve öldürme gibi bir insana yakışmayacak biçimde yaklaşım sergiliyorlardı. Fakat Hristiyanlığın toplum içerisinde yayılmasıyla birlikte kişiler arasında yardımlaşma, dayanışma gibi davranışlar toplumda belirmeye başlamıştı. Böylelikle baskın olan dinin getirdiği düşüncelerle birlikte çocuklar yardıma ihtiyacı olan yetişkinler kadar önemli bireyler haline geldi (Uçuş, 2013).

Orta Çağ, çocuklar tarafından zorlu geçen bir başka dönem olmuş ve çocukluk anlayışından söz etmek olası görülmemektedir. Orta Çağ'da çocukların katı bir disiplin anlayışı ile cezalandırıldıkları, kale ve zindanlara hapsedildikleri görülmektedir. Yine Orta Çağ'da insanların, çocukluğu hayatın farklı bir dönemi olarak görmedikleri gibi hiçbir sosyal statüsü olmayan, istenmeyen bireyler olarak gördükleri düşüncesi hâkimdir (Gander ve Gandiner, 1993, Akt. Akyüz, 2001). Kölelik düşüncesinin hâkim olduğu Orta Çağ'da çocuk herhangi bir eşya yerine konulan ve hakları olmayan bir varlıktı. Katı kurallar ve ağır disiplin suçları ile cezalara çarptırılan çocuklar ev ortamı olarak ifade edilen barınaklarda yaşamıyor; hayvanlarla birlikte iç içe yaşamaya zorlanıyorlardı (Doğan, 2000). Çocukluğun tarihi ile ilgili ilk çalışmalar yapan önemli Fransız tarihçi Philippe Aries'e göre Orta Çağ'da ihmal edilen, istenmeyen hor görülen çocuklar vardı. Fakat çocukluk düşüncesi yer almamaktaydı. Bu sebeple çocukların

farkında olmayan, onların yetişkin toplumuna ait olduğunu gösteren düşünce kalıpları yer almaktaydı. O'na göre çocuklar 12. ve 15. yüzyıl resimlerinde yer almış fakat yetişkin rollerinde çizilmişlerdi. Çocuklar Orta Çağ'da küçük insanlar olarak adlandırılmış ve tablolarla çocuklara giydirilen yetişkin kıyafetler ile ifade edilmişlerdir (İnal, 2007). Bu anlayışın getirisi olarak o dönemde kullanılan oyuncakların çocukları yetişkinliğe hazırlamak için araç olarak tasvir edildiği görülmektedir. Orta Çağ'da hayat koşullarının zorluğunun aynı zamanda çocuk bakımı konusundaki eksik, yetersiz bilgiler nedeni ile çocuk ölümlerinin yaşandığı ve bu yüzden ailelerinin çocuklara bağlanmaktan korktukları için onları birer aile üyesi olarak kabul etmedikleri görülmektedir (Akbaş ve Atasü Topçuoğlu, 2009).

İslamiyet'ten önceki Türk toplumlarında çocuklara büyük önem verildiği ifade edilmektedir. Çocuğu olmayan ailelerin dışlandığı, kız çocuklarına göre erkek çocukların daha değerli olduğu ve eğitimlerine ekstra önem verildiği görülmüştür. Dede Korkut Hikâyeleri'nde anlatılan ifadelerle bakıldığında çocuk eğitime vurgu yapıldığı ve çocuk üzerinde babanın sınırlı bir velayet hakkının bulunduğu ifade edilmektedir (Arı ve Karatepe, 2010).

Orta Çağ'da Türk-İslam toplumunun Avrupa'dan farklı olduğu dikkat çekmektedir. Çocukların buluş çağına kadar eğitilmesi ve gerekli bilginin verilmesi konusunda fikirler ön plandadır. Yedi yaşına kadar içinde taşıdığı masumiyetin korunması gerektiği ve bu dönemde her türlü kötü davranışlardan korunmaları, gerekli görülen değerlerin verilmesi ve olumlu ilişkiler inşa edilmesi yaygın düşüncelerdir. Ayrıca çocuklar üzerinde babanın belirgin bir otoritesinin de yer aldığı ifade edilmektedir (Özdemir, 2002). Osmanlı döneminde ise çocuğun babanın hukuki denetimi altında olduğu ve verilecek olan eğitim konusunda anne ve büyükannenin sorumluluk sahibi olduğu ifade edilmektedir (Aksoy, 2011).

18. ve 19. yüzyılda makineleşmiş endüstrinin doğmasıyla yaşanan Sanayi Devrimi'nin getirdiği yeni anlayış ile çocuklar bir başka soruna uyanmışlardır. Amerika ve İngiltere gibi ülkeler yoksul aile çocuklarını fabrikalarında gerekli iş gücünü sağlamak için çalıştırmışlardır. Bu sebeple çocukların bu dönemde de çocukluklarını yaşayamadığı ifade edilmektedir (Yapıcı ve Yapıcı, 2004). 19. ve 20. yüzyıllarda

kazanılan değerler ile sanayileşme ve dünya üzerinde yaşanan sömürge savaşları özellikle çocuklara olan etkinin, çocuğa olan bakış açısının farklı ve önemli bir noktaya taşınmasına neden olmuştur (Sağlam ve Aral, 2016). Teknoloji ve bilimde sağlanan ilerlemelerle birlikte gelişimsel bakış açısı ortaya çıkmıştır ve gelişmiş yöntem ve teknikler onu takip etmiştir. Bilgiye ve eğitilmiş insana olan ihtiyaç artmıştır. Böylelikle çocukların fabrikalardan uzakta okul ortamında donanımlı ve yetenekli olarak kendilerini geliştirmeleri için gerekli yönlendirmeler yapılmıştır. Çocuklar ile ilgili çeşitli çalışmalar hızlanmıştır. 19. yüzyıl sonları ile 20. yüzyıl başının çocuklara ait yeni bir zaman dilimi olduğu ve “Çocuk Yüzyılı” olarak kendini gösterdiği ifade edilmektedir. Birçok insanın akademik çalışmalarını çocukluğun eğitimine ve onun keşfedilmesine ayırdığı görülmektedir (Taşkın, 2018).

Sonuç olarak, çocuk kavramı geçmişten günümüze değin çeşitli anlamlar yüklenerek günümüzdeki önemini kazanmış ve kazanmaya da devam etmektedir. Günümüzde henüz çocuk kavramının sınırları çizilememiştir. Bu sınırlar ülkeden ülkeye, gelenekten geleneğe, toplumdan topluma hatta şehirden şehre değişmektedir.

2.2. Çocuk Hakları

Teknoloji çağının getirisi ile birlikte dünyadaki sosyo-ekonomik değişimler ve gelişmeler küreselleşen bir çocuk kavramının ortaya çıkmasını sağlamıştır (Turanlı, 2004). Çocuk hakları kavramı, çocuğun kişiliğini veya kimliğini sorgulayan ve onların yaşlarından dolayı birçok haktan yararlanmalarını sonucu ortaya çıkan tepkilerin toplamıdır.

Çocuk haklarının genel olarak çocuğun bedensel, duygusal, zihinsel, sosyal ve ahlaki bakımlardan özgürlük ve saygınlık içinde büyüüp, gelişebilmesi için hukuk normları ile korunan yararları olduğu söylenebilir (Akyüz, 2012). Çocuk hakları, çeşitli yargı organları tarafından ortaya konan koruma yollarına kavuşturulmuş, çocuk hukuku kuralları tarafından düzenlenmiş haklardan oluşur (Merey, 2012). Çocuk hakları, toplumsal kurallara bağlı olarak kanunen dünyadaki tüm çocukların doğumdan itibaren sahip oldukları fiziksel, psikolojik, sosyolojik ve siyasi bakımdan hakların tamamını kapsayan global bir kavramdır (Uçuş ve Şahin, 2012). Çocuk hakları fikrinin gelişiminin tarihsel arka planında dünyada meydana gelen olaylarla, düşünce hayatında

yaşanan gelişmelerle, hazırlanılan sözleşmelerle bağlantılı olduğu görülebilir. Bu nedenle 20 Kasım 1959 yılında Çocuk Hakları Bildirgesi Birleşmiş Milletler tarafından kabul edilmiştir ama bu bildirgenin hazırlık aşamalarına bakıldığında çok eskiye dayandığı görülmektedir (Akyüz, 2010). 15. yüzyılın sonlarına doğru İspanyol filozof Vives'in kötü durumlardan çocukların uzak tutulması ve eğitimsel düşünceler barındıran fikirleri; 18. yüzyılda İsviçreli eğitimci Pestalozzinin ekonomik durumdan iyi olmayan aile çocuklarının eğitimi konusundaki fikirleri bu oluşum içerisinde yer alan bazı görüşlerdendir (Morsier ve Marie Small, t.b. Akt. E. Akyüz, 2010). Bu sebeplerle birlikte sürekli olarak gelişen ve değişen dünya, çağdaş uygarlıklar düzeyine ulaşabilmek için toplumların yetiştireceği insan tipine ve bilgeliğine odaklanması gerekmektedir. Bilge, kendini gerçekleştiren, nitelikli bir toplumun oluşması ile toplumdaki bireylerin eğitim ve donanımları yakından ilişkilidir. Uygarlık seviyesinde yüksek bir toplum için bireylere tüm olanakların sunulması gerekmektedir (Uçuş, 2013). Toplumlar gönenç, barış içinde yaşamak ve gelişmek için çocukların sağlıklı büyümeleri ve yetenekleri doğrultusunda gelişmeleri üzerinde durmalıdır. Çocukların birtakım haklara sahip olduğu kabul edilmeli ve çocuk sorunları ele alınmalıdır (Özdemir Doğan, 2017). Çocuk haklarının gelişmesi için; insan haklarına saygılı ve demokratik, çocuğun toplum içerisinde kişiliğinin korunmasını ve gelişimini sağlayacak, ailede veya okulda zihinsel becerilerini geliştirecek, haklarına saygı gösterilecek öğrenme ortamlarına ihtiyaç duyulmaktadır (Uçuş, 2013). Çocukların yeteneklerinin iyi bir şekilde geliştirilmesi düzenlenmiş eğitim aracılığıyla mümkündür. Çocuk adına yapılan bu düzenlemeler sadece onlar için değil hak ve sorumluluklarının bilincinde olan yetişkinlerden oluşan bir toplum oluşturulması için de gereklidir. Çocuk hakları, bir toplumu yetiştirme adına önemli bir adım olup bir toplumun demokrasiye uygun kültürüne ve geleceğine yönelik önemli bir yatırımdır (Serozan, 2005). Sahip oldukları hakları bilen çocukların, yetişkinlik yıllarında da hakların korunmasını sağlama, kullanma ve diğer insanların haklarına saygı duyulması konusunda bilinçli bireyler olacakları ifade edilmektedir. (Karaman Kepenekçi, 2000). Sonuç olarak çocuk hakları toplumsal değişim ve gelişmelerle birlikte ilerlediğinde tanınıp kabul edilmesi ve hayata geçmesi tüm dünya çocukları için ilerici bir adım olmuştur.

2.2.1. Çocuk Haklarının Önemi ve Eğitimi

Çocuğun toplumsal varlık olarak görülmesi ve kendini koruma gücüne sahip olmaması gibi nedenler çocuk haklarının önemini ortaya koymaktadır. Her çocuk kıymetli ve birbirinden tamamen farklıdır. Çocuklar her büyüme ve gelişim dönemlerinde ilgi ve alakaya sahip olmalıdır. Dünyada yer alan çocuklara bakıldığında ihtiyaçlarının karşılanma düzeyleri farklılık göstermektedir. (Faiz ve Kamer, 2017, Akt. Hançer, 2019). Çocuk hakları ve çocuğun korunması konusu günümüzde yaşanan çeşitli küresel gelişmelerden sonra tüm dünyada önem arz etmiştir. İlerleyen ve gelişen toplumlar, çocuk haklarına verilen önem, çocuğun gelişiminin sağlıklı bir şekilde sağlandığı ve çocuklara nitelikli bir gelecek sunan yapılar ile ortaya çıkmıştır. Çocukların gelişimine ve büyümesine önem göstermeyen, çocuklara değer vermeyen, çocuğun geleceğini dayanıklı temeller üzerine kurmayan toplumlar ise nitelsiz bir geleceğe sahip olmakla birlikte gerilemeye mecburdurlar (Hançer, 2019). İstenilen ideal bir gelecek ve sağlam temeller için günümüz çocuklarına bilgi, beceri, değer ve tutumların çocuklara uygun aile ve okul ortamlarında verilmesi gereklidir. Gerekli görülen bu eğitim ile hem toplumun gelişimi hem de çocukların bireysel gelişimlerinin desteklendiği görülmektedir (Özdemir Uluç, 2008).

Howe ve Covell (2013), dünyanın birçok ülkesinde eğitim sistemlerini, çocuklarla ilgili hukuku ve çocuklar için geliştirilen politikaları eleştirecek çalışmalar yapılması gerektiğini belirtmektedir. Howe ve Covell okulda çocukların eğitimsel başarılarını arttırması için seslerinin duyulmasını sağlayan, diğer çocuklarla iş birliği yapmalarına müsaade eden küçük dernekler kurmalarına yardımcı olacak yüksek kaliteli öğretmenler ve programlar tedarik etmesi gerekliliğine dikkat çekmektedir. Okulun çocukların büyüüp geliştiği çevreyi öğretmesi ve onlara eşit fırsatlar sağlamasını belirtmektedir (Akt. Kalander, 2018). Bu hedef için takip edilecek ilk rota, çocuğun içinde yaşayıp büyüyeceği ortamların demokratik ve insan haklarına saygılı yerler olmasından geçmektedir. Çocuk hakları eğitiminde öncelikle öğretmenlerin daha sonra okul ve sınıf ortamlarının payı çok büyüktür (Kepenççi Karaman, 2000).

Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 29'da eğitim amaçları düzenlenmektedir. Madde 29 ile öğrenme ve öğretme ortamlarında çocuk merkezli bir yaklaşım öngörülmektedir. Bu amaca yönelik çocuk merkezli yöntemlerle düzenlenmiş

ve çocuk hakları eğitimi, tüm yaşam boyunca çocuğun kendine güvenini geliştirmek için etkili olan becerilerin kazandırılması konusunda önemli rol oynayacaktır (UNICEF, 2004). Çünkü çocuk hakları eğitimi çocuğa keşfetmeyi, araştırmayı, eleştirel düşünmeyi öğretir ve güvende olmayı hissettirir. Bu tür bir eğitimin çocuğun diğer çocuklarla her gün yüz yüze sağlıklı iletişim kurabilmesini sağlar. Bireysel ilişkilerinde, toplumda, ailesinde, kendine yer bulabilmesi ve yetişkinlerle iletişim kurması için çocuk hakları eğitimi bir gerekliliktir (Washington, 2010, Akt. Durgut, 2014).

Çocuk hakları eğitimi çocukların temel haklarını öğrenmelerini, kendilerine ve başkalarına değer vermelerini, insan haklarını tanımalarını ve saygı duymayı öğretmeyi amaçlamaktadır. Çocuk hakları eğitimi demokratik bir toplumun kurulması ve ileride devam ettirilebilmesi için gerekli olan temel bilgi, tutum, değer ve becerilerin kazandırılmasını içermektedir (Özdemir Uluç, 2008). Çocuk hakları eğitimi her şeyden önce çocuğun bağımsız gelişimi için gereklidir. Çocuk hakları eğitimi çocuğun toplum içinde demokratik sistemlerle rollerini öğrenmesi ve anlaması için önemli bir araçtır. Çocuklar haklarının toplumsal yaşamın niteliğini artıran gerçek değerler olduğunu yaşamın her alanında hissedebilmesi için bu eğitim gerekli görülmelidir. Bu nedenle çocuk hakları eğitimine çocuğun içinde bulunduğu yaşamdan örneklerle başlanmalıdır. Çocuk saygı ve hak arama anlayışı ile sınıf ve okul ortamında yetiştirilmelidir. Çocuk hakları eğitimi hedeflenen düzeyde verilirse çocukların, hakları konusundaki farkındalığı artacak ve çocuk haklarının tanıtılması, savunulması ve korunması konusunda ilgiler kesinlikle artacaktır (Durgut, 2014). Öğrencilerin sorumluluk sahibi ve özerk birer vatandaş olarak kapasitelerinin gelişmesi çocuk hakları eğitimi ile mümkündür (Özdemir Uluç, 2008). Çocuk hakları eğitiminin ilkelerini İnsan Hakları Eğitimi Dünya Programı Eylem Planı, insan hakları eğitiminde istenilen hedefin gerçekleşmesi için gerekli olan beş temel bileşende açıklamıştır. Bunlar; eğitim politikaları, uygulama, öğrenme ortamları, öğretim-öğrenme ve öğretmenlerin mesleki gelişimi olarak belirlenmiştir. Bu gerekli olan temel bileşenler çocuk hakları eğitimi için de geçerlidir (UNESCO-UNICEF, 2007, Akt Durgut, 2014).

Özdemir Uluç'a (2018) göre; insan hakları eğitiminde başarıyı sağlayacak dört temel bileşenin ayrıntıları şu şekildedir:

- *Eğitim politikası ve okul yönetimi:* Çocukların haklarından haberdar olmaları ilk olarak ailede başlamakta ve okul ortamında devam etmektedir. Okul politikasının ve okul sisteminin öncelikli ilkesi çocuğun bütünlüğüne saygılı olmaktır. Çocukların geldiği aile ortamının tutum ve davranışlarını taşımaları sebebi ile okullar saygı kültürünün yeşerdiği yerler olmalıdır. Okul çocuğa, çocuk hakları değerini demokratik şekillerde kazandırmalıdır (Özdemir Uluç, 2008).
- *Eğitim ve öğretim programı:* Bu tür programlar toplumla iç içe olmalıdır. Eğitim programı toplumun ihtiyaçlarını gidermelidir. Çocuk hakları eğitiminde toplumun ihtiyaçlarını hedef almalıdır. Kültürel çeşitlilik önemsenererek çocuk hakları öğretim programı belirlenmelidir. Çocuk hakları eğitimi yakından uzağa planlanmalı ve çocuğa farklı kültürel çeşitlilikler öğretilmelidir. Çocuk hakları eğitimi belli bir ders olarak okutulmamalı, tek bir programının içinde kalmamalı ve diğer tüm ders programları ile ilişkilendirilmelidir (Civek, 2008).
- *Öğrenme ortamları ve öğretmenlerin mesleki gelişimleri:* Sınıf ortamı, sınıfın fiziki yapısı olarak düşünülebilir. Çocuk hakları eğitiminde demokratik sınıf ortamı, sınıf içi etkili iletişim, çocuk hakları göz önünde tutularak sınıf kurallarının birlikte oluşturulması gereklidir. Öğretmenin öğrenci ayrımı yapmaması ve dersin anlatımına uygun çağdaş öğretim yöntem ve tekniklerini kullanarak öğrenme ortamlarını düzenlemesi önemlidir. Bu şekilde oluşturulan sınıf ortamları sayesinde çocuk hakları eğitimine gerekli önem verilmiş olacaktır (Yalın, 2008).
- *Uygulama, çocuğun katılımı:* Çocuk hakları eğitimi için çocuğun içeriğe dâhil edilmesi gereklidir. Çocuğun katılımı okulun kabul ettiği temel hedeflerden biridir. Çocuklara okul sistemi içerisinde program geliştirme sürecinde yer verilmeli ve yönetim sistemlerine katılmalarına fırsat tanınmalıdır. Bu bakımdan çocuk sınıf ortamında katılım hakkını kullanmaya başlamalı ve bu yönde etkinlikler düzenlenmelidir (Smith, 2007, Akt. Özdemir Uluç, 2008).

Eğitim ve öğretim, istenen çağdaş insan örneğinin yetiştirilmesinde en önemli araç olmuştur. Çocuk haklarının eğitimine önce aileden başlanarak ve sonrasında bu eğitimin okul öncesi dönemde anaokuluna ardından ilköğretim, ortaöğretim ve

yükseköğretimi de kapsayacak şekilde verilmesi bu hakların kalıcı olarak öğrenilmesini sağlayacaktır. Bu anlamda çocuk haklarının bireyler tarafından gerçek yaşamda gözlenmesi, farklılıkların kabul edilmesi ile araştıran, sorgulayan, insancıl bireylerin yetiştirilmesi açısından son derece önemli görülmektedir (Unutkan, 2008). Sonuç olarak çocuk, aileden başlayarak okulda da devam eden eğitim sürecinde çocuk hakları eğitimiyle kendi ayakları üzerinde durabilen bağımsız, haklarını savunabilen, koruyabilen nitelikte bir birey olabilir. Bu açıdan bakıldığında medeni bir toplum olunması için çocuk hakları eğitiminin olması önemli derecede gereklidir.

2.2.2. Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi

Çocuk haklarının korunması düşüncesi insanların, çocuklar arasında dil, din, renk, düşünce ve inanç ayırmaksızın onlardan sorumlu olduklarını düşünmeye başladıkları andan itibaren başlamıştır (İnan, 2007). Eski çağlarda güncel anlamda ifade edilen çocukların hakkına ilişkin bir kavram ve değer bulunmamaktaydı. O dönemde çocuklar ilgi ve alakaya ihtiyaç duyan ve önemsenen bireyler olmaktan çok öte bireyler olarak görülmüşlerdir. Eski çağlarda aile ortamındaki ebeveynler içerisinde özellikle babalar, çocuklar üzerinde her türlü hakka sahip olmuşlardır (Çelik, 2005). Tarihsel zaman gelişiminde toplumlar; kaydedilen gelişmişlik seviyelerine ve sosyo-kültürel değerlerine bağlı olarak çocuğa farklı anlamlar yüklemişlerdir. Devletler tarafından çocuğa gösterilen ilgi ve alaka, özellikle devletlerin kendi politika ve siyasi çıkarları neticesinde aileleri denetlemeye başlaması ile birlikte ortaya çıkmıştır. Devletlerin bu ilgisi özellikle çocukların korunması kavramı kapsamında yoğunlaşmıştır. Devletlerin bu konu hakkında ilgisi artmaya devam ettikçe ebeveynlerin çocuklar üzerindeki hâkimiyeti azalmaya başlamıştır. Çocuk hakları kavramı ve çocukların korunmasına yönelik çeşitli çalışmalar ile birlikte yasal düzenlemeler yapılmaya başlanmıştır (Akyüz, 2010). 20. yüzyıla değin çocuğun bakımı ve korunması tamamen ebeveynlerin gözetimi altında devam etmekteydi. Ancak çocuk hakları düşüncesinin yaygınlaştığı 20. yüzyılda bu düşüncelerin hukuksal açıdan koruma altına alma fikri yayılmaya başlamıştır. Çocukların tüm platformlarda korunması amacıyla 1894'de Jules de Jeune tarafından bir örgüt kurulması gerektiği düşüncesi ortaya çıkmış ve bu hedefe yönelik 1912 yılında İsviçre ve daha sonra Belçika'da çalışmalar yapılmıştır. 1912 yılında İsviçre'de

çocukların ve annelerin korunmasına ve gençlerin sorunlarına yönelik bir merkez kurulmuştur. Bu merkezin amacı, dünya devletlerinin çocukların korunmasına yönelik kanunlarını, tüzüklerini ve eserlerini birleştirmek, bu konudaki gelişmeleri bir kaynaktan yayımlamak ve korunmaya ilişkin milletler arasında gerçekleşen bir anlaşma yapılmasını sağlamak olmuştur. 1913 yılında Brüksel’de de benzer nitelikli bir amaçla kongre düzenlenmiştir. Bu kongrede alınan kararlar ile çocuk mahkemeleri, çocuk ölümleri, çocuk istismarı, çocuk işçiler, gençliği gözetim ve denetim altında bulundurma örgütü, evlilik dışı doğan çocuklar, çocuk vesayeti gibi konular konuşulmuştur. I. Dünya Savaşı’nın çıkmasıyla bu çalışmalar amaçlarına ulaşamamış ve ara verilmek zorunda kalmıştır (Müftü, 2001, Akt. Kalandar, 2018).

I. Dünya Savaşı’nın ardından Belçika’nın desteği ile 1921’de Brüksel şehrinde ikinci bir kongre toplanmıştır. Toplanan bu kongre ile “Uluslararası Çocukları Koruma Birliği” adı altında bir örgüt kurulmuştur (Akyüz, 2010). I. Dünya Savaşı devam ederken çocukların bu savaş alanında kalması ve çeşitli çocuk ölümlerinin gerçekleşmesi neticesinde bu olaylardan etkilenen İngiliz çocuk hakları savunucusu Englantyne Jebb, dünyaya seslenerek “Çocukları Kurtarın” şeklindeki çağırısı ile bir çalışma başlatmıştır. Bu çağırının ışığında 1920’de “Milletlerarası Çocuk Güvenliği Birliği” kurulmuştur. Bu birlik 1923 yılında “Çocuk Hakları Bildirisi”ni ilan etmiştir (Müftü, 2001, Akt. Kalandar, 2018). Milletler Cemiyeti’nin, 26 Eylül 1924’te “Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi”ni kabul etmesi ile birlikte milletler arasında çocuk haklarının korunması ve yasal önlemlerin alınmasına yönelik ilk resmi adımlar atılmıştır (Ünal, 2001).

“Çocuk Hakları Cenevre Bildirgesi”ni imzalayan çeşitli devletlerarasında Türkiye Cumhuriyeti de (T.C) bulunmaktadır. T.C kurucusu Mustafa Kemal Atatürk de bildiriye imzalayan çeşitli devlet büyükleri arasında yer almıştır. Kurtuluş Savaşı’ndan çıkmış ve yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti’nin cumhurbaşkanı M. Kemal Atatürk çocukların yaşama, gelişme, koruma ve katılım haklarına ilişkin beş maddelik bu bildirgeyi onaylamıştır. Bunu takiben devam eden 1935 yılında Çocuk Esirgeme Kurumu adı altında bir yapı oluşturulmuştur. Meclis’in açıldığı 23 Nisan tarihini Mustafa Kemal Atatürk Türk çocuklarının bayramı kabul etmiştir. Bu bayram daha sonra 1979 yılında Birleşmiş Milletlerin “Çocuk Yılı” kabul etmesiyle birlikte Türkiye

bu tarihten sonra tüm dünya çocuklarına armağan ettiği 23 Nisan tarihini “Dünya Çocuk Bayramı” olarak kabul etmiştir (Uçuş, 2013, s. 42).

Türkiye’de söz konusu çalışmalar devam ederken 1939 yılında II. Dünya Savaşı ile birlikte ilk olarak Milletler Cemiyeti’nin geçerliliğini yitirmesi ve daha sonra Çocuk Hakları Bildirgesi’nin yazıda kalması gibi olaylar yaşanmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra çocuklara yardım etmek amacıyla 13 Avrupa ülkesi tarafından 1946 yılında “Birleşmiş Milletler Uluslararası Çocuklara Acil Yardım Fonu” adı altında bir örgüt kurulmuştur. Bugünkü şekli ile UNICEF’in temelleri 1946 yılında atılmıştır. II. Dünya Savaşı’ndan sonra oluşturulan Birleşmiş Milletler Teşkilatı, 1924 Cenevre Bildirgesi’nin yeniden görüşülmesi için 1946 yılında BM Ekonomik ve Sosyal Konseyi’ne “Dünya Halklarını 1924’lerdeki Kadar Birbirlerine Bağlamak” amacıyla bir karar açıklamış ve yeniden görüşülmesi önerilmiştir. 1948 yılında BM Genel Kurulu’nda İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi kabul edilmiş ve bu bildirmede çocukların haklarına ve özgürlüklerine yer vermiştir. Çocukların özel olarak korunmaya ve bakıma ihtiyaç duymaları sebebi ile bildirge yeniden düzenlenmiştir. 10 maddeden oluşan Çocuk Hakları Bildirgesi hazırlanarak 20 Kasım 1959 yılında BM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. Polonya’dan Prof. Adam Lopatka’nın başkanlığında ve uluslararası sivil toplum kuruluşlarının da katılımları ile yıllar süren çalışmalar neticesinde hazırlanan Çocuk Haklarına Dair Sözleşme [ÇHDS], 20 Kasım 1989’da New York’ta BM Genel Kurulu’nda kabul edilmiştir. ÇHDS 26 Ocak 1990 tarihinde 1386 sayılı karar ile Birleşmiş Milletlere üye devletlerin imzalarına açılmıştır ve 2 Eylül 1990’da yürürlüğe girmiştir. Aynı yıl 14 Eylül’de Türkiye de ÇHDS’yi imzalamıştır. 9 Aralık 1994 tarihinde TBMM’de kabul edilmiştir ve 27 Ocak 1995 tarihinde Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir. Bugün ÇHDS, ABD ve Somali hariç 193 ülke tarafından imzalanıp onaylanmıştır (Aral ve Gürsoy, 2001, s. 1). Çocuk haklarının tarihçesine bakıldığında çocuğun hor görüp terk edilebilir hatta öldürülebilir bir nesne olmaktan çıkartılıp haklarını koruyabilen, kişilik sahibi bir özneye dönüştürülmesi olarak ifade edilebilir. Çocuk hakları sözleşmesi birçok devlet tarafından imzalanmış olup geliştirilmeye açık bırakılmıştır. Çocuk haklarının eksiksiz biçimde yerine getirilmesinden ve sözleşmede yer alan bu haklara saygı gösterilmesinden bildiriye imzalayan tüm devletler sorumlu tutulmaktadır (UNICEF, 2014). Bu sözleşme ile dünyada yaşayan tüm çocukların eğitim, sağlık, yaşama hakları kanunlar ile güvence

altına almaktadır. Anayasal düzeyde çocukların haklarını tanımlayan, koruyan belge niteliği taşımaktadır (Serozan, 2005).

2.2.3. Çocuk Haklarına Dair Sözleşme

ÇHDS, çocuğun kişiliğinin gelişebilmesi, mutluluk, anlayış, sevgi içerisinde yetiştirilmesi; fiziki, sosyal, ahlaki yapılarının ve esenliklerinin yerine getirilebilmesi anlamında geliştirilmiş bir sözleşmedir (Kurt, 2016). Bu sözleşme, çocukların korunması için evrensel standartların belirlenmesinde temel oluşturmaktadır. ÇHDS, dünyada yer alan ülkelerin tümünde zorlu koşullar içinde yaşayan bu çocukların özel ilgi ve alakaya gereksinim duyan bireyler olduğu bilinci ile bu güç durumlarını iyileştirmeyi amaçlayan programlar için bir hukuki çerçeve meydana getirmeyi amaçlamaktadır (Merey, 2013). Çocuk haklarına ilişkin ibare, Milletler Cemiyeti'nin 29 Eylül 1924 Cenevre Çocuk Hakları Bildirisi ve 20 Kasım 1959 Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na kabul edilen Çocuk Hakları Bildirisi, taraf devletlerin kabul ve imzasından sonra hukuksal yaptırım olmayan genel ilkelerden ibaret kalmıştır. Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Komisyonu, devletlerin bu kabulünden sonra ilgili bildirin meteliksizliğinden dolayı 1978 yılında Polonya'nın yaptığı teklifi dikkate alarak, 1979 yılında Polonya tarafından hazırlanılan içeriği incelemek için 43 devletin katılımı ile çocuk hakları konusunda bir "Çalışma Grubu" oluşturmuştur (Cohen ve Naimark, 1991, Akt. Özdemir Uluç, 2008). Çalışma grubu, Çocuk Hakları Yılı'nın 10. ve Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Bildirisi'nin 30. yıl dönümünde "Çocuk Haklarına Dair Sözleşme" tasarısını hazırlamıştır. Hazırlanan bu tasarı ilk olarak İnsan Hakları Komisyonu'na eleştiri ve onay için daha sonra Birleşmiş Milletler Genel Kurulu'na oylanması için gönderilmiştir. ÇHDS tasarısı 20 Kasım 1989 yılında Genel Kurul'da oybirliği ile kabul edilerek Birleşmiş Milletler Genel Kurulu temsilcilerince 26 Ocak 1990 tarihinde imza edilmiştir ve ÇHDS'nin Madde 49. 1. bendine uygun olarak 2 Eylül 1990 tarihinde yürürlüğe girmiştir (UNICEF, 2004).

ÇHDS'nin yürürlüğe girmesinin ardından sözleşmeyi hayata geçirmek için Hammarberg'e (1990) göre hedeflenen eylem programında dört temel noktaya dikkat çekilmiştir. Bunlar:

- Sözleşme'nin yaygın olarak duyurulması onay durumunun dikkatle izlenmesi,

- Sözleşme ile ilgili ulusal bir komisyonun tayini,
  - Uluslararası iş birliği mekanizmalarının güçlendirilmesi ve
  - Ülke raporlarının ardından ihtiyaç duyulan ekonomik desteğin sağlanması
- şeklinde sıralanmaktadır (Akt. Özdemir Uluç, 2008).

Türkiye 14 Eylül 1990 tarihinde ÇHDS'yi imzalamıştır. İmzaladığı ÇHDS'nde Madde 17, Madde 29 ve Madde 30 hükümlerini T.C. Anayasası ve 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Anlaşması hükümlerine istinaden yorumlama hakkı saklı tutularak 9 Aralık 1994'te onaylayıp yürürlüğe koymuştur (Özdemir Uluç, 2008, s. 82).

ÇHDS önsöz ve üç bölümden oluşmaktadır. Önsözde, Birleşmiş Milletler'in İnsan Hakları Evrensel Bildirisi'nde ve Uluslararası İnsan Hakları Sözleşmelerinde yer alan haklardan herkesin ırk, renk, dil, cinsiyet, görüş gibi durumlardan ayırım gözetilmeksizin yararlanma hakkına sahip olduğu ve dünyada bağımsızlık, adalet ve barışın temelini, insanlık ailesinin tüm üyelerinin doğuştan eşit ve devredilemez haklara sahip oldukları belirtilmektedir. Ayrıca, çocuğun gelişimi için gerekli olan aile ortamından ve beklenen sorumluluklardan söz edilmektedir. Çocuğun kişiliğinin tam ve uyumlu olarak geliştirilmesi, barış, mutluluk, sevgi, hoşgörü, özgürlük, eşitlik ve dayanışma ruhuyla yetiştirilmesinin gerektiği ayrıca vurgulanmaktadır (UNICEF, 2004). Önsözde, uluslararası iş birliğinin önemi, çocuğun korunması ve yaşama koşullarının iyileştirilmesi, kendine has geleneklerin ve kültürel öğelerin önemi ayrıca vurgulanmaktadır. ÇHDS'nin I. Kısım'ı, Madde 1-41 arası için ayrılmış olup çocuk haklarından bahsetmektedir. Ayrıca taraf devletlerin bu hakların gerçekleştirilmesi gereken durum ve yükümlülüklerini içermektedir. II. Kısım, Madde 42-45, Çocuk Hakları Komitesi'nin kuruluşu, üye seçimleri, çalışma şekli, yer ve usullerine ilişkin hükümleri içerdiği gibi çocuk haklarının korunması konusundaki ilerlemeleri izlemektedir. III. Kısım, Madde 46-54 ise ÇHDS'nin taraf devletlerce imzalanmasına, onaylanmasına, yürürlüğe girmesine, katılmasına, itirazına kayıt usullerine değinmektedir (UNICEF, 2004). ÇHDS'ye bakıldığında yer alan hakları; yaşama hakları, gelişme hakları, korunma hakları ve katılma hakları olarak kategorilendirmek mümkündür. Yaşama haklarında, çocuğun beslenme, tıbbi bakım, barınma ve uygun yaşam standartları gibi temel gereksinim haklarından bahsetmektedir. Gelişme hakları ise çocuğun eğitim hakkı, oyun ve dinlenme hakkı, kültürel hakları, din, vicdan ve

düşünce özgürlüğü ve bilgi alma hakkı gibi haklarından oluşmaktadır. Korunma hakları ise çocuğun istismar ve sömürüye karşı korunmasını, mülteci çocuklar için özel bakım, çocuk işçiliği, cinsel sömürü, madde bağımlılığı gibi durumlardan korunma yollarına dair haklarından bahsetmektedir. Katılma hakları ise çocuğun toplumda aktif olmasını içeren görüşlerini ifade etme hakkı, dernekler kurma, kendisini ilgilendiren konularda görüş bildirme gibi haklarını kapsamaktadır (UNICEF, 2004). Sonuç olarak ÇHDS, siyasal haklar dışında diğer birçok hakka geniş ölçüde yer vermektedir. ÇHDS'nin hayata geçirilmesi ve çocuklar tarafından bilinmesi son derece önemlidir.

2.3. Türkiye’de Çocuk Haklarının Tarihsel Gelişimi

Türkiye’de çocuk haklarının gelişimi 1926’da Türk Medeni Kanunu ile başlamıştır (Serozan, 2005). 1928 yılında Mustafa Kemal Atatürk tarafından Cenevre Çocuk Hakları Bildirgesi imzalanmıştır. Atatürk bu bildiriye imzalama aşamasından daha öteye giderek 23 Nisan’ı çocuklara bayram olarak hediye etmiştir (Kop ve Tuncel, 2010). Türkiye Cumhuriyeti’nin 1961 Anayasasında Madde 35 “ailenin korunması” başlığı altında ve Madde 50 “öğrenimin sağlanması hakkı” anlamında çocuk haklarına değindiği görülmektedir. 1982 Anayasasında çocukların korunmasına ilişkin çerçeve oluşturulmuştur. Anayasa'nın Madde 41, 42, 50, 56, 58, 60, 61 ve 62 hükümlerinde çocuk haklarını yasal olarak koruyan ifadelerden bahsedilmektedir (Akyüz, 2010). 1936 yılı I. Balkan ve 1938 yılı II. Balkan Kongreleri Türkiye’nin katıldığı çocukların korunmasına ilişkin ilk uluslararası çalışmalardır. Türkiye’de çocuk haklarıyla ilgili en önemli gelişme Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin kabul edilmesidir. Türkiye sözleşmeyi 14 Eylül 1990’da imzalamış, 9 Aralık 1994 tarihinde Madde 17, 29 ve 30. hükümlerini anayasa ve Lozan Antlaşması çerçevesinde çekince koyarak TBMM’nde onaylamıştır. Sözleşme 27 Ocak 1995 tarih ve 22184 sayılı Resmi Gazete’de yayınlanarak 4058 sayılı kanun olarak yürürlüğe girmiştir (Yurtsever, 2009). Türkiye Sözleşme gereği olarak, çocuklara tanınan hakları gerçekleştirmek, hakların yaşama geçirilmesi konusunda kaydedilen ilerleme için raporlar oluşturmaktaydı. Türkiye bu raporları Sözleşme’nin yürürlüğe girdiği tarihten itibaren iki yıl içinde ve sonrasında beş yılda bir komiteye sunmaktadır. Türkiye komitenin geri dönütleri doğrultusunda yeni düzenlemeler yapmaktadır (Moroğlu, 2003, Akt. Yurtsever, 2009). Türkiye ÇHDS’ye ilişkin başlangıç raporunu, 8 Ağustos 2000 tarihinde, ikinci ve üçüncü raporunu 18 Temmuz

2011 tarihinde sunmuştur (Çocuk Hakları Komitesi [ÇHK], 2020). Komite Türkiye'nin ilk raporuna ilişkin yayınladığı sonuç gözlemlerinde, yapılan çalışmalarını takdir etmiş ve gerekli çalışmaların devam etmesini belirtmekle beraber Sözleşme'nin toplumun her alanında dikkate alınmasının, özellikle kırsal alanda yaşanan kişilerce anlaşıldığında gelişimlerin tam olarak sağlanabileceğini belirtmiştir. Sözleşme'nin yerel düzeyde afişler, resimli el kitapları, broşürler, posterler, çeşitli radyo ve televizyon kanallarında gösterimler gibi görsel ve işitsel araçlar kullanılarak kamu, sivil toplum, hükümet dışı kuruluşlar ve özel sektörde daha yaratıcı yollarla öğretilip bilinebilmesine dair fikirler sunmuştur (ÇHK, 2020). Sonuç olarak Türkiye'nin attığı ilerici adımlar ile çocuk haklarının daha özel anlamda gelişebilmesi için etkili bir çocuk hakları eğitimiyle desteklenmelidir. Bu sayede çocuk hakları bilinci toplum kültürüne yerleşip, gelişim alanı gösterebilir. Bu bakımdan aileler, okullar ve bu konuda yetkili organlar çocuk hakları eğitimi üzerinde çeşitli çalışmalar yapmalıdır.

2.4. Sosyal Bilgiler Eğitimi ve Çocuk

Toplumların, bireyler üzerinde geleceğe yönelik beklentileri ve hayalleri vardır. Bununla birlikte toplum içinde yer alan her ayrı bireyin kendisi için de hayalleri vardır. Toplumlar ve kişiler hayallerini gerçekleştirme gayesi içinde hareket ederler. Her toplum yetiştirmek istediği insan modelini okul programlarında yer alan çeşitli dersler aracılığıyla gerçekleştirmektedir. Bu temel derslerden biri olan Sosyal Bilgiler toplumsal yaşama ilişkin farklı boyutlar içeren, çocukları hayata hazırlayan çok yönlü konuma sahip bir derstir. Bu ders çocuklar için hayal edilen hedeflerini gerçekleştirmede basamak olmaktadır (Aslan, 2016). Sosyal Bilgiler eğitimi bireylere, demokratik tutumlar kazandırmada, haklarını öğretmede, değerler geliştirmede, bireylerin çevreleriyle ve diğer insanlarla etkileşimlerinin farkına varmasında yardımcı olmaktadır (Doğanay, 2006). İlköğretim düzeyinde yer alan Sosyal Bilgiler dersi “Bireyin toplumsal var oluşunu gerçekleştirebilmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelediği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir” (MEB, 2018, s. 2).

Çocuk haklarının olduğunu ve bu haklarını kullanmaları gerektiğini bilmeden dünya üzerinde yaşayan çok sayıda çocuk yer almaktadır. Bunun sebebi çocukların sahip olduğu hakların farkında olmamalarıdır. Çocukların haklarını bilmeleri, kendilerini koruyup haklarını kullanabilmeleri için gereklidir. Eğitim ile çocuklarda hak bilincinin sağlanması ön koşuldur. Hak eğitiminin verilmesi onların aktif, sorumluluklarını bilen ve kendini gerçekleştirmiş bireyler olarak toplumda yer alabilmesinde büyük önem taşımaktadır. Bu yüzden okullarda vatandaş yetiştirme programının bir parçası olarak okutulan Sosyal Bilgiler dersinin önemi büyüktür. Sosyal Bilgiler eğitimi çocukların haklarını bilen, kullanabilen gerektiğinde savunabilen bireyler olarak yaşamda etkin yer alabilmeleri için gereklidir (Howe ve Covell, 2005, Akt. Hançer, 2019).

Sosyal Bilgiler eğitimi, çocuğu haklarından haberdar ederek onun hakları bağlamında fikir sahibi olması ve gerektiği durumlarda haklarını kullanabilmesi için yardımcı olmaktadır. Söz konusu haklar ÇHDS (2004) metninde okullarda verilmekte olan insan hakları eğitiminin özünü oluşturmaktadır. ÇHDS'nin Madde 4, 28, 29 ve 42 çocuk hakları eğitiminin yasal temellerini içermektedir. Madde 4, devletlerin yasal, idari kişilerin çocuklara tanınan hakların uygulanması ve çocuklara bu hakların anlatılması gerektiğine dair önlemlerden bahsetmektedir. Sözleşme Madde 28, çocuğun eğitim hakkından ve fırsat eşitliğinden söz etmektedir. Bu maddede okulların açık olması gerektiği, ilköğretimin herkes için zorunlu olduğu, çocuklar arasında herhangi bir ayırım gözetilmeksizin dünyada yer alan tüm çocukların eğitim hakkına sahip olduğu ifade edilmekte ve eğitimin niteliğini ortaya koymaktadır. Sözleşme Madde 29, çocuk hakları eğitiminin ülkeler tarafından nasıl verilmesi gerektiğine, çocuk merkezli bir öğrenme, öğretme modelini öngörerek çocukların eğitime aktif olacak şekilde katılmalarını ve kendi başlarına sorunlarını çözebilecekleri, doğru adım atabilecekleri özgüveni kazandırmalarına yönelik içerikten bahsetmektedir. Sözleşmenin Madde 42, sözleşmedeki maddelerin çocukların hazırbulunuşluk seviyelerine uygun etkili araç gereçlerle anlatılarak benimsetilmesi ve diğer tüm insan hakları belgelerinden farklı olarak bireyleri aktif bir öğrenmeye geçmeleri yönünde teşvik etmiştir. Çocuğun haklarını bilmesi, uygulaması, savunması ve başkalarının haklarına saygı göstermesi kişisel ve toplumsal gelişmenin sağlanması için ön koşuldur. Toplumda kendilerini var etmekte güçlük çekmeyen, etkin bireyler olarak varlıklarını devam ettirebilen ve toplumda saygınlık gören, görüşlerini özgürce açıklayabilen söz sahibi kişiler bu eğitimi

almış olan bireyler olacaktır. Sosyal Bilgiler dersi temel bilgi, tutum, değer ve beceriler ile çocuklara insan haklarına saygılı demokratik bir toplumun kurulması ve yaşatılması için gerek duyulan amacı kazandırmaktadır. Sosyal Bilgiler öğrencilere çocuk haklarının dayandığı temel değerleri anlamaları ve her insanın doğuştan sahip olduğu haklara saygı duyulmaları bağlamında yardımcı olmaktadır (Uçuş, 2013).

Sosyal Bilgiler dersinde çocuk hakları eğitimi, çocuklara hak kavramının yanında sorumluluk kavramını da öğretmekte ve sorumluluklarını bilen bireyler bu sayede bilinçli kişiler olarak toplumda yer almaktadır. Çocuklar hak değerini soyut bir kavram olarak bilmektedirler. Sosyal Bilgiler sayesinde bu değerler çocuklara hayatın her alanında kullanacakları somut amaçlar olarak da benimsetilmektedir. Özellikle çocuğa ailesindeki, çevresindeki ve okulundaki hakların örneklerle somutlaştırılması ve yakından uzağa ilkesi kullanılarak ele alınması çocuğun bilincinde hak kavramını somutlaştıracaktır (Verhellen, 1999, Akt. Hançer, 2019).

Sosyal Bilgiler dersi, çocuk hakları eğitiminde her şeyden önce bir hakkın var olduğu, hakkın bilinmesi, hak sahibinin haklarını kullanabilmesi, gerektiği durumlarda bireyin hakkını arayabilmesi, toplumda başkalarının haklarını savunmak konusunda bir bilinç ve iradenin olması gibi koşullara farkındalık kazandırmada temel bir nitelik taşımaktadır. Bu koşullar sağlandığı zaman çocuk hakları eğitimi tam anlamıyla verilmiş olacaktır. Çocuk hakları eğitimi alan çocukların haklarını koruma konusunda daha bilinçli oldukları görülmüştür. Bu çocukların başkalarının haklarına saygı duydukları konusunda da birtakım sonuçlara varılmıştır. Sosyal Bilgiler dersi ile çocuklar, çocuk hakları eğitiminde farklılıklara saygı duyan bireyler olarak yetişmektedirler (Kepenekçi, 2000). Bu ders ilköğretimde hak öğretimi görevini büyük çoğunlukla üstlenmiş ve çocuk hakları eğitiminde, çocukların kendi eğitimlerinin ve diğer çocukların eğitimlerinin bir parçası olmaları konusunda ileri bir adım sergilemektedir (Ülküer, 1999, Akt. Hançer, 2019). Sonuç olarak çocuk hakları öğretiminde Sosyal Bilgiler dersi ile çocuklarda hak bilinci kazandırılmaya çalışılmaktadır.

2.5. Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı ve Çocuk Hakları

Eğitim programları ülkenin sosyo-ekonomik, kültürel, siyasi ve sosyal durumlarına bakılarak hazırlanmaktadır. Ülkenin bu durumları eğitim programlarına yansımaktadır. Ülkeler amaçladıkları insan profiline ulaşmak için şekillendirdikleri eğitim programlarıyla öğrencilere kazandırılmak istenen davranış ve değerleri vermektedir. Programlarda öğrenim kademelerine göre verilmek istenen davranış ve değerler öğrencilerin hazırbulunuşluk düzeylerine bakılarak planlanır (Starkey, 1991, Akt. Hançer, 2019).

2018 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programı çocukların, vatanını ve milletini seven ve koruyan, haklarının farkında olan ve bu haklarını kullanabilen, ülkesine ve kendisine yönelik sorumluluklarını bilen ve yerine getiren bireyler olarak yetişmesini amaç edinmiştir. İlgili program çağdaş, demokratik değerleri benimseyip bu değerler ile yaşayan, hukuk kurallarını bilen ve hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı ve herkes için eşit nitelikte olduğunun farkında olan bireyler yetiştirmeyi amaçlamaktadır. Günümüz Türkiye’inde insan hakları ve demokrasinin etkilerini kavrayarak yaşamını demokratik kurallara göre düzenleyen, milli, manevi ve evrensel değerleri benimseyerek erdemli insan olmanın önemini kavrayan; özgür birer birey olarak fiziksel, duygusal özelliklerinin ilgi, istek ve yeteneklerinin farkında olan bireyler yetiştirmeyi hedeflemektedir (MEB, 2018).

Sosyal Bilgiler dersi öğretim programı çocukların günlük yaşama adapte olmalarını iyi ve sorumlu vatandaşlar yetiştirmesini amaçlamaktadır. Sosyal Bilgiler dersi aracılığıyla çocukların topluma uyum sağlamaları ve bu konuda edindikleri bilgi ve birikimleri yaşama geçirebilecekleri donanımları kazandırmak ve demokratik değerleri benimsemiş vatandaşlar olarak hayatlarını sürdürmelerini sağlamak hedeflenmektedir (Tezgel, 2008). Bu dersin ayırıcı temel özelliği ise; çok disiplinli bir alan olmakla birlikte bütüncül bakış açısına sahip vatandaşlar yetiştirmeyi amaçlamasıdır (Gülersoy ve Semenderoğlu, 2005, Akt. Durgut, 2014).

Sosyal Bilgiler dersi geniş çerçeveye sahiptir. Bu çerçeve sonucu çocuklara doğrudan insan haklarını, çocuk haklarını ve vatandaşlık eğitimini vermesi büyük önem taşımaktadır. Sosyal Bilgiler dersi sayesinde çocuklar ülkemizin ve dünyanın tarihsel

temellerini öğrenmeye başlar. Bu süreçte kişilerin hayatlarını, demokratik yönetimleri ve bu yönetimlerin işleyişini ve ülkemizin zengin kültür mozaığı içinde yer alan inanç ve değerlerini öğrenirler. Böylelikle sorumluluk bilincini geliştirmeye başlarlar. Sosyal Bilgiler dersi ülke ve dünya ailesinin bir ferdi olarak bireyin sorumluluğunu yerine getirmesinde ve vatandaşlık, insan hakları, demokrasinin gelişmesi için önemli yararlar sağlamaktadır (Tezgel, 2008). “Sosyal bilgiler dersinde en önemli amaç vatandaşlık eğitiminde insan hakları ve demokrasi bilincini geliştirmektir” (Koçoğlu, 2012, s. 2).

Sosyal Bilgiler öğretim programlarında insan haklarını özümseyen, haklarını bilen ve koruyan aynı zamanda sorumluluk sahibi olan Türk vatandaşlarının hoşgörü ortamında yetişebileceği yapılandırmacı program anlayışı ile oluşturulmuş sınıf ortamları vurgulanmıştır (MEB, 2018). Bu açıdan Sosyal Bilgiler dersi çocuk hakları eğitimi için en ideal ders olma özelliğini taşımaktadır.

Sosyal Bilgiler programının genel amaçlarına bakıldığında çocuk hakları eğitimi ile ilişkilendirilebilecek hedeflere ulaşılmıştır. Bunlar (MEB, 2018, s. 8):

- Vatanını ve milletini seven,
- Haklarını bilen ve kullanan,
- Sorumluluklarını yerine getiren, milli bilince sahip bir vatandaş olarak yetişmeleri
- Demokratik değerleri yaşatmaya istekli
- Katılımın önemine inanıp görüşlerini belirten bireylerin yetirilmesi
- Hukuk kurallarının herkes için bağlayıcı olduğunu
- Herkesin yasalar önünde eşit olduğunu gerekçeleriyle bilmeleri ve
- İnsan hakları, demokrasi gibi kavramların günümüz Türkiye’si üzerindeki etkilerini kavrayarak hayatını demokratik kurallara göre düzenlemeleri şeklindedir.

Sosyal Bilgiler öğretim programı içerisinde genel amaçlar doğrultusunda programda çeşitli kazanımlar yer almaktadır. Kazanım, öğrencilere gösterilen her ünite ve o üniteyi öğrenirken geçirmeleri gereken süreci ifade eden adımlardır (Merey ve Keçe, 2011). Çocukların birçok insan haklarının olduğunu fark etmeleri kazanımlar

ile hedeflenmiştir. Bu kazanımlar arasında “Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nin önemini kavrar” kazanımı özellikle önemlidir. Ayrıca “Çocuk olarak sahip olduğu haklara örnekler verir”, “Çocuk olarak haklarından yararlanmaya ve bu hakların ihlal edildiği durumlara örnekler verir”, “Temel hakları ve bu hakları kullanmanın önemini açıklar” gibi kazanımlar Sözleşme’nin önemini kavranması ile mümkün olabilecektir (Özdemir Uluç, 2008). Bu kazanımlar ile birçok çocuk hakkının fark edilmesi ve tanınması hedeflenmektedir. Sosyal Bilgiler programı tüm ders programları arasında çocuk haklarına dair kazanımlara en çok yer veren program olma özeliği taşımaktadır. Bu kazanımlar “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları içerisinde yer almaktadır (MEB, 2018).

2.6. Sosyal Bilgiler Ders Kitabı ve Çocuk Haklarının İlişkisi

Ders kitapları denildiğinde akla ilk gelen genelde profesyonel olarak üretilen yayınlardır. İmgelemlerde öncelikle ders kitapları, alıştırma kitapları, ders notları, dergiler ve bültenler olarak şekillenmektedir. İnsan kaynakları geliştirme alanlarında ders kitapları geçmişte olduğu gibi günümüzde de yaygın olarak kullanılmaktadır. Ders kitaplarının uzun bir geçmişi bulunmaktadır. İnsanlar, geçmişten günümüze kadar olan süreçte bilgilerini, düşüncelerini, inançlarını, sevgi, sevinç ve acı gibi duygularını çeşitli şekiller, simgeler ile diğer insanlara aktarma gereksinimi duymuşlardır. İnsanlar bu gereksinimi, mağaralara çizdikleri şekillerle, ilerleyen yıllarda yazının bulunması ve çeşitli uygarlıkların taş, bronz, tablet, ağaç tablet, ağaç kabuğu, papirüs, parşömen, tahta ve kâğıt üzerine yazılar yazarak ifade etmişlerdir (Aydın, 2001, s. 8) “Ders kitaplarının M.Ö. 4000 yılına kadar uzanan bir geçmişi vardır” (Alkan, 1979, Akt. Kaya, 2006, s. 77). Dünyanın en eski ders kitaplarının M.Ö. 3000’li yıllarda yapılmış olan kil tabletler olduğu kabul edilmektedir. Söz konusu tabletlerin, matematik ve dil bilgisi derslerine ait konularla basit çizimleri içerdiği belirtilmektedir. Eski Mısır’da hazırlanmış bu ders kitabı bugünkü anlayışın ders kitabına oldukça yakındır. M.Ö. 1300 yılında hazırlanmış olan “Ölümler Kitabı” adındaki bir grup papirüs rulosu bunun en güzel örneğidir (Alkan, 1979, Akt. Kaya, 2006, s. 78). Ders kitapları, uzun yıllar boyunca birçok değişiklik geçirmiş ve zamanla teknolojinin gelişimi, ders kitaplarının gelişimine üstünlük sağlamıştır. Fakat ders kitapları eğitimdeki önemini kaybetmemiş her koşulda ve her zaman yerini korumuştur. Eğitim, bireyin dünyaya gelmesiyle başlamakta, ailede,

sokakta, okulda, işyerinde gerçekleşmekte ve bireyin yaşamı boyunca sürmektedir. Ancak, çağımızda eğitim denilince, daha çok okullardaki eğitim anlaşılakta ve anlatılmaktadır (Çilenti, 1988).

Eğitimde uygulanan programların hedeflerini gerçekleştirmelerinde ders kitapları önemli bir yere sahiptir. Ders kitapları eğitimsel bir anlayış ile hazırlanan ve belirli bütünlük içerisinde bilimsel bilgileri öğrenciye aktaran bir araçtır (Değirmencioğlu, 2016). Çocuk hakları eğitiminde ulaşılabilirlik bağlamında kolay, en ekonomik ve program hedeflerine kısa sürede ulaşmayı sağlaması bakımından kullanışlı olan materyal, ders kitabıdır. Ders kitapları konunun açık, anlaşılır bir şekilde anlatılmasına yardımcı olmakla birlikte konuyu örnekler ile desteklemektedir. Fakat ders kitaplarında yeterince görsele ve çeşitli örneklere yer verilmediği tespit edilmiştir (Bağlı ve Esen, 2003 Akt. Hançer, 2019). Ders kitabında olması gereken bazı nitelikler vardır. Bunlar; amaca uygun olması, öğrenci seviyesine uygun olması, bilimsellik, sade ve çekici olması, ekonomiklik ve kullanışlılık gibi etkenlerdir ve bunlara dikkat edilmesi öğrenme kalitesini arttırmaktadır (Değirmencioğlu, 2016). Değirmencioğlu'na (2016, s. 580) göre ders kitaplarının öğretime katkıları incelendiğinde, şu şekilde sıralanabilir:

- Düzenli ve hızlı öğrenmeyi sağlar.
- Öğrenmede zaman ve mekân sınırlamasını kaldırır.
- Ders ortamında anlatılan bilgilerin ihtiyaç halinde istenilen zaman ve mekânda tekrar edilmesini sağlar.
- Sistemli, planlı bilgiler sunar.
- Öğretmenlere kılavuz niteliği taşır.
- Öğretmene ders anlatımı yöntem ve teknik seçiminde yardımcı olur.
- Öğrencinin derse gelme konusunda önceden hazırlık tanır.
- Öğrenci ve ders arasındaki bağı güçlendirir.

Sıralanan bu ifadeler ders kitaplarının sağlıklı öğrenmelerin gerçekleşebilmesi için sunduğu birtakım özelliklerdir. Ders kitaplarına bakıldığında kullanılan görsellerin ve etkinliklerin kitabın ayrılmaz bir parçası olduğu görülmektedir. Görseller

öğrencilerde derse karşı ilginin uyanmasına yardımcı olmaktadır. Konunun daha kolay öğrenilmesini, soyut olan kavramların somutlaştırılmasını sağlamaktadır. Ayrıca öğrencilerin kitabı sevmelerine, bilgilerini zenginleştirmelerine ve konunun kalıcılığını artırmada etkilidir (Akın, 2007, Akt. Değirmencioğlu, 2016). Ders kitaplarında öğretimi yapılan konularla ilgili etkinlikler yer almaktadır. Etkinlikler aracılığı ile öğrencilerin konuyu ne düzeyde öğrendiklerine, hangi konularda eksik ve hangi bilgileri yanlış öğrendikleri konusunda yardımcı olmaktadır (Değirmencioğlu, 2016).

Dersin amacına ulaşmasında en büyük yardımcı ders kitaplarıdır. Ders kitapları öğrencilerin neleri öğreneceklerini gösterirken bir taraftan da öğretmenlere neleri öğreteceklerini belirleyen kaynaklardır. Bu anlamda eleştiriyi en fazla alan eğitim materyalidir (Gümüş, 2014). Ders kitaplarının amaçlanan kazanımlara göre düzenlenmesi böylelikle öğrenmeyi düzenleyip kolaylaştırması beklenmektedir. Bu sebeple ders kitaplarının, öğrenci ve öğretmenlerin ihtiyaçlarını girebilecek düzeyde olması gerekmektedir (Tay, 2005). Ders kitapları öğrencinin öğrenme işini kolaylaştırmalı ve öğrencinin ders çalışmasında ona yardımcı kaynak olmalıdır. Dikkat, bir dersin bir öğrenmenin gerçekleşme sürecinin ilk adımını oluşturduğundan kitaplarda yer verilecek olan bilgiler dikkat sürecini harekete geçirecek düzeyde tasarlanmalıdır. Sosyal Bilgiler ders kitaplarında önemli olan öğrencinin algısını kitap üzerinde yoğunlaştırmaktır. Bu yüzden kitaplarda bilgilerin altını çizmek çizerken renkli kalemler kullanmak ya da dikkat çekici şekilde işaretler koymak öğrencinin dikkatini kitap üzerine çekecektir. Sosyal Bilgiler derslerinin uzun sözel konulardan oluşması ve soyut birçok kavramın yer bulması, öğrenciler için anlaması zor ve öğrenilmesi güç olan bir ders olarak algılanmasına sebep olmaktadır. Bu dersin öğrenciler açısından kolaylaştırılması için ders kitaplarının birtakım özellikler taşıması gerekmektedir. Bunlar; zihinsel tekrar stratejileri, gruplama stratejisi anlamlandırmayı güçlendirici stratejiler, örtük ve açık tekrar, kodlama, ekleme, şematize etme, haritalama, askı sözcük yöntemi gibi öğrenme stratejileri ile Sosyal Bilgiler ders kitaplarının düzenlenmesi gerekmektedir (Tay, 2005).

Yapılan araştırmalar öğrencilerin öğrenme stratejilerini kendi kendilerine kullanamamakta oldukları tespit edilmiştir. Bu öğrenme teknik ve stratejilerinin öğrencilere hazır verilmesi, öğrencilerin bu stratejileri rahatlıkla kullanabilmelerini sağlayacaktır. Bunu sağlamanın diğer bir yolu ders kitaplarının öğrenme stratejileri ile

harmanlanmış şekilde düzenlenmesidir. Çeşitli öğrenme stratejilerine yer veren bu konuda niteliği arttırılmış Sosyal Bilgiler ders kitapları, öğrencilerin öğrenme düzeylerini yükseltecektir (Tay, 2005). Sonuç olarak ders kitaplarının çocuk eğitiminde etkili bir şekilde kullanılabilmesi eğitim ve öğretim kalitesini şüphesiz arttıracaktır. Ders kitaplarından istenilen verimin alınması, materyallerin nitelikli olarak hazırlanması ön koşulunu oluşturmaktadır. Sosyal Bilgiler ders kitapları çocuk hakları ve sunulan çocuk imgesi açısından bazı sorunlar olduğuna işaret etmektedir. Sosyal Bilgiler ders kitaplarının yanında diğer materyallerin etkili ve verimli şekilde öğretmenler tarafından kullanılmasının çocuk eğitiminde hedeflenen düzeye ulaşılmasında önemli olacağı savunulmaktadır.

2.7. İlgili Çalışmalar

Buğday ve Küçükkoğlu'nun (2017) "4. Sınıf İnsan Hakları, Yurttaşlık ve Demokrasi Ders Kitabının [İHYD] Çocuk Katılım Hakkı İlkelerine Göre İncelenmesi" başlıklı çalışmalarında çocuklar için hazırlanan 4. sınıf İHYD ders kitabındaki masalların, çocuk katılım hakkı ilkeleri bağlamında incelenmesi ve çocuk katılım haklarının bu ders kitabındaki yerini ve durumunu ortaya çıkarmanın amaçlandığı görülmektedir. İnceleme sonucunda 54 olumlu, 35 olumsuz durum tespit edilmiştir. Olumlu durumların, saydam ve bilgilendirici, çocuk dostu, eğitimle desteklenen ilkelerinde yoğunlaştığı; olumsuz durumların ise ilgili, saygılı, güvenli ve risklere duyarlı ilkelerinde yoğunlaştığı sonucuna ulaşılmıştır.

Merey, Kuş ve Karatekin'in (2013) "Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Çocukların Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlardan Korunma Hakkına Yer Verilmesi Açısından Değerlendirilmesi" adlı çalışmada Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocukların kitle iletişim araçları vasıtasıyla bilgi edinme hakkı ve zararlı yayınlardan korunma hakkı konusuna ne düzeyde yer verildiğini tespit etmek amaçlanmıştır. Araştırma sonucunda Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocukların bilgi edinme hakkına zararlı yayınlardan korunma hakkından daha çok yer verildiği görülmüştür.

Merey'in (2012) "Türkiye ve ABD'deki İlköğretim Okullarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması" adlı çalışmasında Türkiye ve ABD'deki ilköğretim okullarında okutulmakta olan Sosyal Bilgiler ders kitaplarında

BM Çocuk Hakları Sözleşmesi'nin çocuklara kazandırdığı katılım haklarına ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Araştırmanın sonucunda Türkiye Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocukların yargı ortamına katılımı ile ilgili ibareler yer almadığı gibi ders kitaplarındaki dağılımda çocukların aile, genel politika, sağlık ve yargı ortamına katılım hakkına da paralel olarak yer verilmediği sonuçlarına ulaşılmıştır. Diğer tarafından ABD'de Sosyal Bilgiler eğitimi programında okul yaşamı ve topluma katılım dışında sağlık, çevre ve yargı ortamına katılım hakkı ile ilgili herhangi bir bulgunun yer almadığı tespit edilmiştir. Ayrıca aile ortamında ve genel politikada katılım hakkı ile ilgili ifadelerin yeterli sayının altında olduğu tespit edilmiştir.

Nayır ve Karaman Kepenekçi'nin (2011) "İlkokul Türkçe Ders Kitaplarında Çocuk Katılım Hakkı" çalışmalarında ilköğretim 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7 ve 8. sınıf Türkçe öğrenci ders kitaplarında çocuğun katılım hakları konusuna ne düzeyde yer verildiğini ortaya koymak amaçlanmıştır. Çalışmanın sonucunda dersin programı ile paralel olarak, katılım hakkı ifadelerinin en çok 6. sınıf Türkçe öğrenci ders kitabında yer aldığı görülmüştür. Ayrıca Türkçe öğrenci ders kitaplarında, görüşlerini açıklama ve kararlara katılma hakkı kapsamında çocukların fikirlerini açıkça söyleyebileceğine; başta aile, okul ve toplum olmak üzere kendisini ilgilendiren konularda karar alabileceğine veya kararlara katılabileceğine yönelik ifadelerin de yer aldığı görülmüştür.

Ersoy (2011) "İlköğretim Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Algıları" başlıklı çalışmasında farklı sosyo-ekonomik düzeyden gelen ilköğretim öğrencilerinin çocuk haklarına ilişkin algılarını, öğrendiği kaynakları ve karşılaştıkları sorunları belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma, bir il merkezinde alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrencilerin öğrenim gördüğü üç ilköğretim okulunda gerçekleşmiştir. Çalışmanın verileri öğrencilerle yapılan yarı yapılandırılmış görüşme formlarıyla toplanmıştır. Çalışmanın sonuçlarına göre öğrencilerin haklarına ilişkin ve öğrendiği kaynaklar ve karşılaştıkları sorunlar sosyo-ekonomik düzeye göre farklılaşmaktadır. Alt ve orta sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler temel yaşam ve gelişim ile ilgili korunma haklarını, üst sosyo-ekonomik düzeydeki öğrenciler de katılım haklarını dile getirmişlerdir. Öğrencilerin çoğunluğunun, haklarını okuldan öğrendiği sonuçları ortaya çıkarılmıştır.

Kaya (2011) “Öğretmen Adaylarının Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri” başlıklı çalışmada öğretmen adaylarının çocuk haklarına ilişkin görüşlerini ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Afyon Kocatepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Türkçe Öğretmenliği bölümünün 3. ve 4. sınıflarında öğrenim gören 492 öğrenci oluşturmaktadır. Çalışmanın sonucunda öğretmen adaylarının büyük bir çoğunluğunun çocuk hakları sözleşmesini okumadıkları ortaya çıkmıştır. Öğretmen adayları çocukların en önemli hakkı olarak yaşama hakkını belirtmiş ve katılım hakkının ise önemli haklar arasında yer almadığı sonuçlarına ulaşmıştır.

Özyıldırım (2007) “Ankara İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Katılım Haklarını Kullanma Durumlarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri” başlıklı tezinde öğrencilerin katılım hakkını kullanma durumlarına ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışmanın evreni Ankara Büyükşehir Belediyesi içerisinde bulunan 542 resmi ilköğretim okulunda görev yapmakta olan 9359 sınıf öğretmeni, örneklem ise 358 sınıf öğretmeninden oluşmaktadır. Çalışmanın sonucunda öğrencilerin katılım hakkını kullanma boyutuna ilişkin sınıf öğretmenlerinin görüşlerinde kıdem, sınıf ve okul mevcudu, okulun bulunduğu çevre değişkenlerine göre farklılık bulunduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Kepekçi (2006) “Türkiye’deki Üniversite Öğrencilerinin Çocuk Haklarına Yönelik Tutumları” adlı araştırmasında üniversitede öğrenim görmekte olan öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumlarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Araştırmanın örneklemini Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Fakültesi’nde öğrenim gören 283 ve Ziraat Fakültesinde öğrenim gören 67 öğrencidir; 2 ve 3. sınıf öğrencilerine geliştirmiş olduğu “Çocuk Haklarına Yönelik Tutum Ölçeği” uygulanmıştır. Kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre çocuk hakları konusunda daha olumlu tutum sergiledikleri ve Eğitim Bilimleri Fakültesi öğrencilerinin de Ziraat Fakültesi’nde eğitim gören öğrencilere göre olumlu tutumlar sergilediklerine ulaşılmıştır. Ayrıca sınıf düzeyinin çocuk haklarına yönelik tutumlarda bir etkisinin olmadığı fakat üniversite eğitiminde insan hakları ile ilgili eğitim almış öğrencilerin çocuk haklarına yönelik tutumları eğitim almamış öğrencilere göre daha olumlu olduğu sonuçlarına rastlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM YÖNTEM

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın modeli, örneklem, veri toplama teknikleri ve verilerin analizine yer verilmiştir.

3.1. Araştırmanın Modeli

Bu çalışmada sosyal bilgiler ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi amaçlandığından, nitel araştırma yaklaşımı ve bu yaklaşımın doğasına uygun süreçler dikkate alınarak yürütülmüştür. Nitel araştırmalar; gözlem, görüşme ve doküman analizi gibi nitel veri toplama yöntemlerinin kullanıldığı, algıların ve olayların doğal ortamda gerçekçi ve bütüncül bir biçimde ortaya konmasına yönelik nitel bir sürecin izlendiği araştırmalar olarak tanımlanabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 39). Araştırmada nitel araştırma desenlerinden durum çalışması deseni kullanılmıştır. Nitel araştırmalarda söz konusu durum “bir olayın yoğun şekilde çalışılmasıyla ilgilidir”. Durum bir birey olabildiği gibi, bir köy halkı ya da “belli bir programın uygulanması” gibi farklı durumları da içerebilir (Glesne, 2013, s.30). Buradaki durum çocuk haklarının sosyal bilgiler ders kitaplarında hangi haklar çerçevesinde yer aldığını belirlemektir. Betimleyici durum çalışması türünde olan bu araştırma, ilgili ders kitaplarında çocuk hakları bağlamını betimlemeyi amaçlamaktadır (Seggie ve Bayburt, 2015).

Çalışmada durum çalışması desenlerinden bütüncül çoklu durum deseni kullanılmıştır. Bu desende “birden fazla kendi başına bütüncül olarak algılanabilecek bir durum söz konusudur. Her bir durum kendi içinde bütüncül olarak ele alınır ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılır” (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 291). 4, 5, 6 ve 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitapları farklı yazarlar tarafından yazılmış, farklı yayınevleri tarafından basılmış ve farklı içeriklerden oluşan kitaplardır. Her bir kitap bir analiz birimi olarak değerlendirilmiştir. Çocuk hakları ile ilgili durum her bir kitapta bütüncül olarak analiz edilmiş ve daha sonra birbirleriyle karşılaştırılmıştır (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 291-292).

3.2. Örneklem

Bu araştırmanın çalışma dokümanlarını 2019-2020 eğitim öğretim yılından itibaren okullarda okutulan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitapları [SBDK] (2019) oluşturmaktadır. Doküman incelemesine dayalı araştırmalarda Yıldırım ve Şimşek'in (2008, s. 197) belirttiği gibi "tüm doküman verisinin bir bütün olarak analize konu olması mümkün olmayabilir. Bu nedenle çoğu zaman araştırmacılar, eldeki veri setinin içinden bir örneklem oluşturmaya çalışır". Benzer şekilde, Türkiye'de Sosyal Bilgiler ders kitaplarının tümüne ulaşmanın ve incelemenin daha kapsamlı bir araştırma ve daha uzun bir süre gerektirmesi bakımından, bu çalışmada örneklem seçimine gereksinim duyulmuştur. Bu kapsamda, amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi ile Millî Eğitim Bakanlığı tarafından oluşturulan ve öğretmenler tarafından yaygın kullanılan EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan Tüysüz (2019) 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı [4.SBDK], Şahin (2019) 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı [5.SBDK], Yıldırım, Kaplan, Kuru ve Yılmaz (2019) 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı [6.SBDK] ve Azer (2019) tarafından yazılan 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı [7.SBDK] örneklem olarak tercih edilmiştir. Bu tür örnekleme "amaç, ortalama durumları çalışarak belirli bir alan hakkında bilgi sahibi olmak veya bu alan, konu, uygulama veya yenilik konusunda yeterli bilgi sahibi olmayanları bilgilendirmektir" (Patton, 1987; Akt. Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 110). Bu tür çalışmalarda araştırmanın güvenilirliği açısından kaynakların özgün olup olmadığının belirlenmesi önemli bir kriterdir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 195). Araştırmanın dokümanları orijinal olup 2019 yılında EBA (Eğitim Bilişim Ağı) çevrimiçi sosyal eğitim platformunda yer alan farklı yazar ve yayınevleri tarafından hazırlanan 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından (2019) oluşmaktadır.

3.3. Verilerin Toplanması ve Analizi

Araştırmada veri toplama yöntemi olarak doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ya da olgular hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsar. Doküman analizi tek başına bir araştırma yöntemi olabildiği gibi, diğer nitel yöntemlerin kullanıldığı durumlarda ek bilgi kaynağı olarak da işe yarayabilir. Hangi dokümanların önemli olduğu ve veri kaynağı olarak kullanılabileceği araştırma problemi ile yakından ilgilidir. Eğitimle ilgili

bir araştırmada; ders kitapları, öğretim programları, okul içi ve dışı yazışmalar, öğrenci kayıtları, toplantı tutanakları, öğrenci rehberlik kayıt ve dosyaları, öğrenci ve öğretmen el kitapları, öğrenci ödevleri ve sınavları, ders ve ünite planları, öğretmen dosyaları, eğitimle ilgili resmi belgeler vb. veri kaynağı olarak kullanılabilir (Yıldırım ve Şimşek, 2008, s. 188-189).

Bu araştırmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarının çocuk hakları açısından incelenmesi amaçlanmıştır. Bu amaç doğrultusunda ÇHDS (2004) metninde yer alan 54 temel hak kategorileştirilmiştir. Kategoriler belirlenirken ilgili alan yazındaki sınıflandırmalar (Uluç, 2008) da dikkate alınarak alan uzmanı ve araştırmacı tarafından ÇHDS metni üzerinde kodlama yapılmıştır. Kodlama sonuçları karşılaştırılmıştır. Uzlaşılamayan kodlar belirlenmiştir. Üzerinde tartışılmıştır. Belirlenen kodlar çocuk hakları çalışmalarında uzman başka bir araştırmacının görüşüne sunulmuştur. Geri dönütlerle kategorize edilen kodlar tekrar gözden geçirilmiştir. Araştırmanın güvenilirliğini sağlamak için kodlayıcılar arasında en az %70'lik bir görüş birliği gereklidir (Yıldırım ve Şimşek 2008, 233). Miles ve Huberman'ın (2016, s. 64) önerdiği güvenilirlik formülü (Güvenirlik = Görüş Birliği/ (Görüş Birliği + Görüş Ayrılığı) kullanılmıştır. %90 oranında benzer kodlamanın yapıldığı fark edilmiştir (Bkz. Tablo 3.1).

Tablo 3.1. Veri toplama aracı olarak kategorize edilen çocuk hakları

Çocuk Maddeleri	Hakları	Kategoriler
Madde 29 1a.		İnsana yakışır bir standarda erişim hakkı.
Madde 29 1d.		
Madde 31.1.		Sosyal kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı.
Madde 5		Ailenin haklarının korunması (Ana babanın rolü ve sorumluluğu, yeteneklerinin geliştirilmesi).
Madde 7.1		Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı.
Madde 8.2		
Madde 8.1		Özel yaşamı koruma hakkı.
Madde 23.1		Özel gereksinimli çocuk hakkı.

Madde 29.1c	Farklılıklara saygı hakkı.
Madde 37. C	Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı.
Madde 3.1	Çocuğun yüksek yararı hakkı.
Madde 3.2	
Madde 12.1	Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkı.
Madde 13.1	Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı.
Madde 17	
Madde 28 .3	Gerekli bilgilere ulaşma hakkı.
Madde 14.1	Din ve vicdan özgürlüğü hakkı.

Bu kategoriler oluşturulurken ders kitabında karşılığı bulunmayan fakat ÇHDS’de (2004) yer alan bazı maddeler dışarıda bırakılmıştır. Örneğin Madde 29.1e “Doğal çevreye saygının geliştirilmesi”, Madde 15. 1’de “Çocuğun dernek kurma hakkı”nı içeren maddeler kategoriler altında değerlendirmeye alınmamıştır. ÇHDS’de yer verilen genel ilkeler (Madde 1, Madde 2, Madde 4, Madde 6, Madde 41, Madde 43, Madde 44, Madde 45, Madde 46, Madde 47, Madde 48, Madde 49, Madde 50, Madde 51, Madde 52 Madde 53, Madde 54), Sözleşme ilke ve hükümlerinden, sözleşmenin uygulanmasına ilişkin içeriklerden bahsettiğinden analiz dışı bırakılmıştır. Ayrıca çocuğa özel koruma önlemleri içeren (Madde 22, Madde 30, Madde 38, Madde 39, Madde 40) maddeler, aile ortamı ve alternatif bakımı (Madde 9, Madde 10, Madde 18, Madde 19, Madde 20, Madde 21, Madde 25, Madde 26, Madde27) ve çocuk kaçakçılığı, çocuk istismarını (Madde 11, Madde 32, Madde 33, Madde 34, Madde 35, Madde 36, Madde 39) konularından bahseden maddeler ders kitabında yer almadığından analize dâhil edilmemiştir.

3.4. Verilerin Çözümlemesi ve Yorumlanması

ÇHDS’de (2004) yer alan 17 temel hak çerçevesinde belirlenen 13 kategorik çerçeveye göre ders kitapları birinci aşamada betimsel olarak analiz edilmiştir. Betimsel analizden elde edilen verilerin içerik analizi yöntemiyle güvenilirliği sağlanmıştır.

Yıldırım ve Şimşek'e (2011) göre, betimsel analiz veri toplama araçlarından elde edilen verilerin daha önceden belirlenen çerçeveye göre analiz edilmesidir. Betimsel analiz dört aşamada gerçekleşmiştir.

1. Betimsel analiz için bir çerçeve oluşturma: Araştırmacı ve alan uzmanı tarafından kategorize edilen çocuk hakları tablosu veri analizi için bir çerçeve oluşturmuştur (Bkz. Tablo 3.1).

2. Tematik çerçeveye göre verilerin işlenmesi: Bu aşamada, araştırmacı tarafından daha önce belirlenen çocuk hakları çerçevesine göre ders kitaplarında ünite değerlendirme bölümleri dışında kalan metin içeriklerindeki cümleler, kitaplardaki etkinlikler ve fotoğraflar kodlanmıştır. Betimsel analizde kodlanan veriler bu aşamada daha detaylı bir içerik analizine tabi tutmuştur. Birinci aşamada 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabının üçte biri Çocuk Hakları Evrensel Bildirgesi çerçevesinde belirlenen temel haklar kategorilerine göre tümevarımcı analizle araştırmacı ve uzman bir alan eğitimcisi tarafından birbirilerinden bağımsız olarak kodlanmıştır. Bu analiz kavramlar arasındaki bağlantıyı ve elde edilen verilerin altında yatan kavramları kodlama yöntemiyle ortaya çıkarmaya yöneliktir. Aynı zamanda gözden kaçırılmış olan, ayırt edilmeyen kavram ve temalar bu analiz sonucu bulunur (Yıldırım ve Şimşek, 2008). Kodlamanın güvenilirliği kendi içerisinde her defasında baştan kontrol edilerek üç basamakta verilerin üçte biri, ikisi ve tamamı karşılaştırmalı olarak yapılarak; aynı kelime, cümle ya da paragrafın aynı kategoriye kodlanıp kodlanmadığı kontrol edilmiştir. Devam eden süreçte kodlama sonuçlarının karşılaştırılması ile “görüş birliği” ve “görüş ayrılığı” olan durumlar tartışılmış ve uzlaşılamayan kodlarda gerekli dönütler sağlanarak düzenlemeler yapılmıştır. Araştırmanın kodlama güvenilirlik hesaplaması için Miles ve Huberman'ın (2016, s. 64) önerdiği güvenilirlik formülü ($\text{Güvenirlik} = \frac{\text{Görüş Birliği}}{\text{Görüş Birliği} + \text{Görüş Ayrılığı}}$) kullanılmıştır. Güvenirlik yüzdesi birinci aşamada %70, ikinci aşamada %80 ve üçüncü aşamada %95 düzeyinde olmuştur. Güvenirliğin kodlama şemasının boyutuna ve aralığına göre “%90” aralığında olması beklenir (Miles ve Huberman, 2016, s. 64). İkinci aşamada aralarında anlamlı ilişki bulunan kodlar daha önce belirlenen çocuk hakları kategorilerine göre bir araya getirilmiştir. Bazı kategoriler birden fazla madde ile ilişkili görülmüştür (Bkz. Tablo 3.1, Tablo 3.2).

Tablo 3.2. Kodlamaya esas alınan çocuk hakları kategorileri ve analiz örnekleri

Kategoriler	Ders Kitabından Örnekler
Kategori 1: Bir Kimliğe Sahip Olma ve Bunu Koruma Hakkı	
Madde 7.1. Nüfusa kayıt, isim ve vatandaşlık, ana babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkının korunması	“Her insan doğuştan getirdiği özelliklerin yanı sıra kendisine ait resmî kimlik belgesiyle de biriciktir” (4.SBDK, 2019, s.11).
Kategori 2: İnsana Yakışır Bir Standarda Erişme Hakkı	
Madde 29.1a. Çocuğun yetenek ve becerilerinin geliştirilmesi.	“Bu heyecan verici zekâ oyunuyla herkesin ilgilenmesini tavsiye ediyorum” (4.SBDK, 2019, s.19). “İlgi alanım otomobil tasarımı” (4.SBDK, 2019, s. 19). “Derslerimden fırsat buldukça hayalimdeki arabaların çizimlerini yapıyorum” (4.SBDK, 2019, s. 19). “Çizimlerimi beğenen yerli ve yabancı otomobil tasarımcılarından teşvik edici mektuplar aldığımda çok mutlu oluyorum” (4.SBDK, 2019, s. 19). “Sizler de güzel fotoğraflar çekmek için okulunuzdaki fotoğrafçılık faaliyetlerine katılabilir ya da bu tür faaliyetlerin düzenlenmesine öncülük edebilirsiniz” (4.SBDK, 2019, s. 20).
Madde 29.1d. Farklılıkları benimseyerek özgür ve barışçıl bir toplumda yaşamaya hazırlanma	“Farklı görüşleri savunup değişik hayat tarzlarını benimseyebilirler” (4.SBDK, 2019, s. 28). “İnsanlar arasındaki bu çeşitlilik doğal karşılanmalı ve bir zenginlik olarak görülmelidir” (4.SBDK, 2019, s. 28). “Başka bir ifadeyle her insan, diğer insanların kendisinden farklı duygu ve düşüncelere sahip olabileceği gerçeğini kabul ederek onlara saygı duymalıdır” (4.SBDK, 2019, s. 28).
Kategori 3. Özel Gereksinimli Çocuk Hakkı	
Madde 23.1. Bedensel ve zihinsel farklılıklara saygı duyma	“Örneğin bedensel engelli bir insan aynı engeli bulunmayan birinin önünde veya gerisinde değildir” (4.SBDK, 2019, s. 29).

ve özgüvenlerini takdir etme	<p>“Bu şampiyonada Ampute Futbol Millî Takımımız 41 bin kişinin izlediği final maçında İngiltere’yi 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu oldu” (4.SBDK, 2019, s. 29).</p> <p>“Millî takımımızın oyuncuları kazandıkları başarıyla bedensel engelliliğin bir eksiklik değil sadece farklılık olduğunu göstermiş oldular” (4.SBDK, 2019, s. 30).</p>
------------------------------	--

Kategori 4: Özel Yaşamı Koruma Hakkı

Madde 8.1 Çocuğun kültürel kimliğinin korunması	<p>“Ailelerimizin geçmişinde evlilikler, akrabalık ilişkileri, doğumlar, ölümler ve göçler önemli yer tutar” (4.SBDK, 2019, s. 34).</p> <p>“Aile birliğini ve akrabalık bağlarını devam ettirebilmek için ailemizin geçmişini bilmemiz gerekir” (4.SBDK, 2019, s. 34).</p> <p>“Ancak aile tarihimizi kitaplarda veya başka bir yerde hazır hâlde bulamayız” (4.SBDK, 2019, s. 34).</p>
Madde 29.1c Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine ve evrensel değerlere saygı geliştirmesi	<p>“Aile büyüklerinizden biriyle ailenizin tarihini yazmak amacıyla bir sözlü tarih çalışması yapınız” (4.SBDK, 2019, s. 24).</p>

Kategori 5: Görüşlerini İfade Etme Hakkı

Madde 42. Sözleşme ilke ve hükümlerinin çocuklar tarafından yaygın biçimde öğrenilmesi	<p>“Sevgi ve ilgi görme, dengeli ve düzenli beslenme, dinlenme, özgürce oyun oynama ve barınma her çocuğun olmazsa olmaz hakları arasındadır” (4.SBDK, 2019, s. 153).</p> <p>“Eğitim alma; şiddet, istismar, ihmal ve diğer tehlikelere karşı korunma da önemli çocuk haklarındandır” (4.SBDK, 2019, s. 153).</p> <p>“Arkadaşlar, biz gücümüzü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden alıyoruz” (4.SBDK, 2019, s. 153).</p>
---	--

Çalışmada 4, 5, 6 ve 7. Sosyal Bilgiler öğrenci ders kitaplarının “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık”, “Küresel Bağlantılar” üniteleri içindeki tüm yazınsal ve bilgilendirici metinler, etkinlikler ve fotoğraflar, diğer görsel materyaller belirlenen kategorilere göre kodlanarak tasnif edilmiştir.

Analiz birimi olarak seçilmiş anlatı cümlelerinde, görseller ve soru cümlelerinde kategorilerin ne sıklıkla geçtiği saptanmıştır. 4. sınıf ders kitabı dışında 5, 6 ve 7. sınıf

sosyal bilgiler ders kitaplarında verileri kategorileştirme işlemi araştırmacının kendisi tarafından yapılmıştır. Alan uzmanı tarafından yapılan tüm kategorileştirme işlemi tekrar incelenmiştir. Sayıca oldukça az olan ihtilaf oluşan kategoriler üzerinde tartışılmıştır. Gerekli düzenlemeler yapılmıştır.

3.Bulguların tanımlanması: Son aşamada alt problemler doğrultusunda düzenlenen veriler tanımlanmış, tablolar oluşturulmuş ve gerekli yerde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir. Bu aşamada verilerin kolay anlaşılabilir ve okunabilir bir şekilde sunulmasına dikkat edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarından elde edilen bulgular çocuk haklarına göre kategorileştirilip “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları da göz önünde bulundurularak sınıflandırılmıştır. İfadelerin sayıları (n) kategorilere göre verilmiştir. Her hakkın, öğrenme alanı ile kesiştiği kategorik yüzde değerleri; o tablodaki tüm kategorilerdeki toplam n sayısının 100’e bölünmesiyle elde edilen değerlerin kesişen n değerine çarpımıyla elde edilmektedir:

Örneğin “Çocuğun görüşlerini ifade etme hakkı”, “Birey ve Toplum” öğrenme alanındaki yüzde değeri $100/329=3.29$ $3.29*136= \%41.34$

Tablo 3.3.5’in sonuçları ve yorumları aşağıdaki şekildedir;

Tablo 3.3. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımı

	Çocuğun görüşlerini ifade etme hakkı		Çocuğun yüksek yararı hakkı		Sosya-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı		Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı		Temel hak ve özgürlükler		Toplam	
	n	%	n	%	N	%	n	%	n	%	n	%
Öğrenme Alanları												
Birey ve Toplum	136	41.34	21	6.39	-	-	-	-	-	-	157	47.73
Kültür ve Miras	-	-	-	-	53	16.10	-	-	-	-	53	16.10

Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-	-	-	39	11.85	-	-	39	11.85
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-	-	-	-	-	80	24.32	80	24.32
Toplam	136	41.34	21	6.39	53	16.10	39	11.85	80	24.32	329	100

Tablo 3.3 incelendiğinde 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ÇHDS’inde (2004) yer alan beş farklı çocuk hakkına yer verildiği görülmektedir. Bu hakların ders kitabında dağılımı incelendiğinde en fazla %41.34 (n=136) oranında “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı”na yer verildiği görülmektedir. Diğer hakların sırasıyla “Temel hak ve özgürlükler” %24.32 (n=80), “Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı” %16.10 (n=53) ve “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı” %11.85 (n=39) ve en az oranda “Çocuğun yüksek yararı hakkı”na %6.39 (n=21) yer verilmektedir.

4. Bulguların yorumlanması: Tanımlanan bulguların açıklanması, ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması bu aşamada gerçekleşmiştir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019), ÇHDS’nde (2004) “Çocukların kendileri ile ilgili görüşleri dile getirme hakkı”na ait örnek cümleler:

“Ailesinin, kendisini ilgilendiren konularda ona fikirlerini sorması hoşuna gider” (s. 18).

“Merhaba arkadaşlar! Sahip olduğum hakların farkında olan bir bireyim” (s. 23).

“Bireyin yapmak istediği ve yapmak zorunda olduğu işler vardır” (s. 24).

“Ders çalışmak, okula gitmek, uyumak bireyin yapması gereken işlere örnektir” (s. 24).

“Ailem, arkadaşlarım, öğretmenlerim, idareciler ve diğer çalışanlarla iletişim kurarken onlarla kibar bir dille konuşurum” (s. 24).

“Oyun oynamak her çocuğun hakkıdır” (s. 24).

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki ifadelerde “Sahip olduğum hakların farkında olan bir bireyim” sık tekrarlanan bir cümledir. Bu cümlelerde

yetişkinler kadar yapması gereken ödev, sorumluluk ve haklarının bilincinde olan bireylerden bahsedilmiştir. Bu şekilde ÇHDS’nde Madde 42’de belirtilen “Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” hükmünün ders kitabında gerçekleştirildiği görülmektedir. Araştırma sonuçları bu şekilde doğrudan alıntılarla desteklenmiştir.

Birey ve Toplum	2	3.8	11	17.	3	5.			-	-	-	-	-	-	-	-	17	2
	5	1	5	55	5	34											5	6
																		.
																		7
Kültür ve Miras	6	10.	-	-	-	-	6	10.	7	10.	-	-	-	-	-	-	20	3
	9	53					9	53	1	83							9	1
																		.
																		8
																		9
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-	-	-	-	-	-	-	7	11.	7	11.	-	-	15	2
											6	60	6	60			2	3
																		.
																		2
Etkin Vatandaşlık			-	-											7	1	78	1
															8	1.		1
															9			.
															0			9
Küresel Bağlantılar			41	6.3													41	0
				0														
																		6
																		.
																		3
																		0
Toplam	9	14.	15	23.	3	5.	6	10.	7	10.	7	11.	7	11.	7	1	65	1
	4	34	6	85	5	34	9	53	1	53	6	60	6	60	8	1.	5	0
															9			0
															0			

Tablo 4. 1’de görüldüğü gibi 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 655 cümlede çocuk haklarına ilişkin ifadeler yer verilmektedir. Bu cümlelerde en fazla %31.89 (n=209) oranında “Kültür ve Miras” öğrenme alanında, ikinci sırada %26.7 (n=175)

“Birey ve Toplum” ve üçüncü sırada da %23.2 (n=152) “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında çocuk haklarına yönelik ifadeler rastlanmaktadır. Bu oranları %11.90 (n=78) oranıyla “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının ve %6.30 (n=41) oranıyla “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanının takip ettiği görülmektedir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilgili ifadeler tespit edilmemektedir. Ders kitabında, ÇHDS’nde (2004) yer alan sekiz farklı çocuk haklarına yönelik ifadeler yer verildiği görülmektedir. Bu hakların ders kitabında dağılımı incelendiğinde en fazla %23.85 (n=156) oranında “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı”na yer verildiği, “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın %14.34 (n=94) oran ile ikinci olarak yer aldığı görülmektedir. Diğer haklardan “Görüşlerini ifade etme hakkı” (%11.90, n=78), “Bilgiye erişim hakkı” (%11.60, n=76) ve “Eğitime erişim hakkı” (%11.60, n=76) gibi hakların birbirine yakın oranda ders kitabında yer bulduğunu söyleyebiliriz. “Sosyo-kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” (%10.83, n=71) ve “Özel yaşamı saklı tutma hakkı” (%10.53, n=69) benzer oranda ders kitabında yer bulmaktadır. Ders kitabında en az %5.34 (n=35) oranında “Özel gereksinimli çocukların hakkı”na yer verildiği görülmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi’nde ([ÇHDS], 2004) yer alan Madde 7 ile ilişkili “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”na ait “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Her insan doğuştan getirdiği özelliklerin yanı sıra kendisine ait resmî kimlik belgesiyle de biriciktir” (s. 11).

“Buna göre her insana doğduğu andan itibaren geçerli olmak üzere vatandaşı olduğu devlet tarafından resmî bir kimlik belgesi verilir” (s. 11).

“Türkiye Cumhuriyeti Devleti de bu ihtiyacı gidermek amacıyla vatandaşlarına akıllı kart özelliği taşıyan çipli kimlik belgeleri dağıtımına başlamıştır” (s. 12).

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki ifadelerde “resmi kimlik belgesi/kimlik belgesi” sık tekrarlanan bir cümledir. Kimlik belgesi, bu cümlelerde bir ülkenin vatandaşı olmanın göstergesi olarak kişilere ait birtakım bilgilerin yer aldığı bir belge şeklinde belirtilmiştir. Bu belgede öne çıkan anlam ile

ÇHDS (2004) Madde 7. 1’de belirtilen “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına...” sahip olacaktır ifadesinin ders kitabında yer bulduğu ileri sürülebilir.

ÇHDS’nde (2004) “İnsana Yakışır Bir Standarda Erişme Hakkı” çerçevesinde kategorize edilen Madde 29. 1a bendinde “Taraf devletlerce yer alan “Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” hükmüne yönelik 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabından (2019) “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler;

“İnsanlar fiziksel özellikleriyle olduğu kadar ilgi alanlarıyla da başkalarından ayrılırlar” (s. 19).

“Ailenizdeki, okulunuzdaki ve yakın çevrenizdeki insanların ilgi alanlarının farklı farklı olduğunu görürsünüz” (s. 19).

“Satranç oynamayı çok seviyorum” (s. 19).

“Okulumda açılan satranç kursuna düzenli olarak devam ediyorum” (s. 19).

“Orada arkadaşlarımla çekişmeli maçlar yapıyorum. Şimdiye kadar herhangi bir turnuvaya katılmadım”(s.19).

“İleride hangi mesleği seçersem seçeyim satranca devam etmeyi düşünüyorum” (s. 19).

“Bu heyecan verici zekâ oyunuyla herkesin ilgilenmesini tavsiye ediyorum” (s. 19).

“İlgi alanım otomobil tasarımı” (s. 19).

“Derslerimden fırsat buldukça hayalimdeki arabaların çizimlerini yapıyorum” (s. 19).

“Tasarımlarımı çeşitli otomobil dergilerine de gönderiyorum” (s. 19).

“Çizimlerimi beğenen yerli ve yabancı otomobil tasarımcılarından teşvik edici mektuplar aldığımda çok mutlu oluyorum” (s. 19).

“Sizler de güzel fotoğraflar çekmek için okulunuzdaki fotoğrafçılık faaliyetlerine katılabilir ya da bu tür faaliyetlerin düzenlenmesine öncülük edebilirsiniz”(s. 20).

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) yer alan yukarıdaki ifadelerde genel olarak insanların ilgi alanlarının farklılık gösterdiğine dikkat çekilmektedir. Örnek cümlelerde görüldüğü gibi çocukların otomobil tasarımı ve satranç oyunu gibi zihinsel ve yaratıcı düşünme becerileri ile bu becerilerindeki farklılıklar somutlaştırılmıştır. Bu becerilerin geliştirilmesinde bireylerin isteklerinin önemli olduğu ve bireylerin teşvik edilmesi gerektiğine yönelik ifadeler görülmektedir. ÇHDS’nde (2004) ifade edilen Madde 29. 1a bendi “Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesi” hükmünün “İnsana Yakışır Bir Standarda Erişme Hakkı” çerçevesinde ders kitabında mevcut olduğu görülmektedir.

ÇHDS’inde (2004) “İnsana Yakışır Bir Standarda Erişme Hakkı” çerçevesinde kategorize edilen Madde 29. 1c bendinde “Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğu yaşadığı veya geldiği menşei ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygının geliştirilmesi” hükmünün “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanındaki ifadelerde yer bulduğu görülmektedir.

“Bireylerin kendilerine özgü ve biricik olmaları gibi dünya üzerindeki ülkeler de kendilerine özgü ve benzersizdir” (s. 194).

“Ülkeler özgün kimliklerini insanların kültürel özellikleriyle kazanırlar” (s. 194).

“Dilleri, bayrakları, geleneksel kıyafetleri, dinî inançları, bayramları, yemekleri, müzikleri, dansları, düğün ve cenaze törenleriyle diğer ülkelerden ayrılırlar” (s. 194).

“Yeni bir ülkeye gittiğimde önce insanların davranışlarını gözlemler ve onların kültürünü anlamaya özen gösteririm” (s. 194).

“Karşımdakinin farklı bir kültüre sahip olduğunu dikkate alarak onun bu farklılığına saygı duyar ve ilk birkaç saniye sadece gülümserim” (s. 194).

“İnsan kendisinden farklı olana saygılı olursa karşısındaki de ona saygı duyar” (s. 194).

“Farklılıklara saygı gösterildiği ölçüde insanlar arasındaki düşmanlık duyguları ve ön yargılar ortadan kalkar” (s.194).

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) yer alan yukarıdaki ifadelerde bireylerin özgün kültürel özelliklerini tanınması, bu özellikleriyle diğerlerinden

ayrıldığını fark etmesi ve farklı ülkelere ait kültürel unsurları dikkate alarak, farklı kültürlerle saygı gösterilmesi gerektiği durumlarına dikkat çekilmektedir.

ÇHDS (2004) “İnsana Yakışır Bir Standarda Erişme Hakkı” çerçevesinde kategorize edilen Madde 29. 1d “Çocuğun, anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması” hükmüne yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümlelere rastlanmaktadır;

“Renkler gibi toplumu meydana getiren insanlar da farklı farklıdır” (s. 28).

“Farklı görüşleri savunup değişik hayat tarzlarını benimseyebilirler” (s. 28).

“İnsanlar arasındaki bu çeşitlilik doğal karşılanmalı ve bir zenginlik olarak görülmelidir” (s. 28).

“Başka bir ifadeyle her insan, diğer insanların kendisinden farklı duygu ve düşüncelere sahip olabileceği gerçeğini kabul ederek onlara saygı duymalıdır” (s. 28).

“Oysa ırk, dil, din, cinsiyet ayrımı gözetmeksizin hangi düşünceden veya ülkeden olursa olsun her insan saygıya değer bir varlıktır” (s. 29).

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki ifadelerde toplumdaki farklılıklardan, bu farklılıklara gösterilmesi gereken saygıdan bahsedilerek çocuklar özgür ve barışçıl bir toplumda yaşamaya hazırlanmaktadır.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ÇHDS (2004) “Özel Gereksinimli Çocukların Hakkı” olarak kategorize edilen Madde 23. 1 “Taraflar Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler” hükmüne yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Örneğin bedensel engelli bir insan aynı engeli bulunmayan birinin önünde veya gerisinde değildir” (s. 29).

“Sağlıklı insan ilişkileri ancak farklılıklara saygıyla kurulabilir” (s. 29).

“Hiçbir insan farklılıkları nedeniyle suçlanma, dışlanma, alay ve aşağılanmayla karşı karşıya bırakılmamalıdır” (s. 29)

“Çünkü bedensel engelli olmak bir eksiklik değil farklılıktır” (s. 29).

“Bu şampiyonada Ampute Futbol Millî Takımımız 41 bin kişinin izlediği final maçında İngiltere’yi 2-1 yenerek Avrupa şampiyonu oldu” (s. 29).

“Millî takımımızın oyuncuları kazandıkları başarıyla bedensel engelliliğin bir eksiklik değil sadece farklılık olduğunu göstermiş oldular” (s. 30).

Bedensel engelli bir bireyin farklılığının nasıl değerlendirilmesi gerektiği ve başarıları örneklerle somutlaştırılmıştır. Söz konusu yukarıdaki ifadeler ile aynı zamanda özel gereksinimleri olan çocukların diğer insanlardan farklı olmadıkları kavratılmaya çalışılmaktadır.

4. sınıf ders kitabında ÇHDS’nde (2004) ifade edilen Madde 8 “Özel yaşamı koruma hakkı”na ait “Kültür ve Miras” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Ailelerimizin geçmişinde evlilikler, akrabalık ilişkileri, doğumlar, ölümler ve göçler önemli yer tutar” (s. 34).

“Aile birliğini ve akrabalık bağlarını devam ettirebilmek için ailemizin geçmişini bilmemiz gerekir” (s. 34).

“Ancak aile tarihimizi kitaplarda veya başka bir yerde hazır hâlde bulamayız” (s. 34).

“Ailemizin geçmişini daha iyi kavramama yardımcı olmak için evindeki çeşitli eşyalar ve belgelerle ilgili bilgilerde verdi” (s. 35).

“Aile tarihi çalışmam sırasında babaannem yalnız sorularımı cevaplamakla yetinmedi”

“Babaannem önce fotoğraf albümünü getirdi” (s. 35).

“Albümde çeşitli zamanlarda çekilmiş fotoğraflar vardı” (s. 35).

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki ifadeler ÇHDS’nde (2004) Madde 8. 1’de “Özel yaşamı koruma hakkı” çerçevesinde belirtilen çocuğun kimliğini; tabiiyetini, ismi ve aile bağlarını öğrenmeyi ve korumayı teşvik etmektedir. Ders kitabında çocuğa özel yaşamını koruma hakkı bilinci kazandırılmaya çalışıldığı ileri sürülebilir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 31. 1. bendinde “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı”na ait “Kültür ve Miras” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Tarih boyunca çocuklar, oyunlarını ya kendileri geliştirerek ya da büyüklerin oyunlarını değiştirerek oynamışlardır” (s. 44).

“Biz çocukluğumuzda çelik çomak, beştaş, seksek, körebe, saklambaç, yakan top, istop, aç kapıyı bezirgânbaşı, dalye gibi oyunlar oynardık” (s. 44).

“Salıncakta sallanır, ip atlar, çember çevirir, uçurtma uçururduk” (s. 44).

“Bu oyunları oynarken çok eğlenirdik. Oyun alanlarımız genellikle sokaklar, mahallemizdeki boş arsalar, bahçeler ve tarlalardı” (s. 44).

“Eskiden ülkemizde oynanan çocuk oyunlarını incelediğimizde bunların çoğunlukla evin dışında, bahçede, sokakta veya boş bir alanda oynandığını görürüz” (s. 48).

“Günümüzde ise grup oyunları azalırken tek başına oynanan oyunlar artmış ve çocuklar sadece evlerde oyun oynar hâle gelmiştir” (s. 48).

“Çocuklar artık zamanlarının büyük kısmını bilgisayar ve televizyon başında geçirmektedir” (s. 48).

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki ifadelerde çocuğun oyun oynama ve yaşına uygun etkinliklerde bulunma, boş zamanlarını değerlendirme ve yaşama tam olarak katılma hakları ile ilgili ifadeler yer almaktadır.

ÇHDS’de (2004) “Görüşlerini ifade etme hakkı” çerçevesinde kategorize edilen Madde 42’de “Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” hükmüne yönelik 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı (2019) “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanından örnek cümleler;

“Beslenme, barınma, giyinme, eğitim, sağlıklı bir çevrede yaşama ve oyun oynama çocukların en temel ihtiyaçlarıdır” (s. 152).

“İrk, dil, din, cins ayrımı yapılmaksızın her çocuk, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde belirtilen haklardan yararlanmalıdır” (s. 153)

“Sevgi ve ilgi görme, dengeli ve düzenli beslenme, dinlenme, özgürce oyun oynama ve barınma her çocuğun olmazsa olmaz hakları arasındadır” (s. 153).

“Eğitim alma; şiddet, istismar, ihmal ve diğer tehlikelere karşı korunma da önemli çocuk haklarından” (s. 153).

“Arkadaşlar, biz gücümüzü Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’nden alıyoruz” (s. 153).

“Bu sözleşmeyle bizlere çok önemli haklar tanınmıştır” (s. 153).

“Çocuk hakları deyince aklıma, düşüncelerimi özgürce söyleyebilmem geliyor” (s. 154).

Ders kitabında yer alan yukarıdaki cümlelerde çocukların kendi haklarına ve bu hakları öğrenebilecekleri Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi’ne vurgu yapılmıştır.

4.1.2. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerine ilişkin bulgular Tablo 4.2’de yer almaktadır. Ayrıca bu etkinlik türlerine ilişkin örnekler bu bölümde yer verilmektedir.

Tablo 4.2. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerini dağılımı.

Öğrenme Alanları	Etkinlik Türleri	Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı	İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı	Özel yaşamı koruma hakkı	Sosyo-kültürel etkinlikler için zamana sahip olma	Bilgiye erişim hakkı	Görüşlerini ifade etme hakkı	Toplam
		n	n	n	n	n	n	
Birey Toplum	Görsel Okuma	1						3
	Kendini Tanıma		1					
	Sözlü Tarih			1				
Kültür ve Miras	Görüşme				1			1
Bilim, Teknoloji ve Toplum	Örnek Olay					1		1
Etkin Vatandaşlık	Tartışma						1	1
Toplam		1	1	1	1	1	1	6

Tablo 4. 2’de görüldüğü gibi 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki “Yapımız” başlığı altında altı farklı çocuk hakkının her birine yönelik farklı yöntem ya da tekniklerle gerçekleştirilebilecek etkinliklere rastlanmaktadır. Bu haklardan “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın görsel okuma yöntemi; “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı”nın kendini tanıma etkinliği, “Özel yaşamı koruma hakkı”nın sözlü tarih

çalışması, “Çocuğun eğlence ve kültürel etkinlikleri için zamana sahip olma hakkı”nın görüşme etkinliği, “Bilgiye erişim hakkı”nın örnek olay yöntemi ve “Görüşlerini ifade etme hakkı”nın tartışma yöntemi etkinlik örnekleri ile gerçekleştirilmesinin amaçlandığı görülmektedir.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 15) “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı” ile ilgili “Görsel Okuma” etkinlik örneği;

Yapınız

Resmî kimlik belgenizdeki bilgilerden hareketle kişisel kimliğinize ilişkin çıkarımlarda bulununuz ve çıkarımlarınızı aşağıdaki noktalı yerlere yazınız.

• Dikdörtgen Biçimli Ekran Alıntısı

- Türkiye Cumhuriyeti vatandaşıyım.
- .....
- .....
- .....
- .....

Sosyal Bilgiler ders kitabında “Yapınız” bölümünde yukarıda görüldüğü gibi “Görsel Okuma” etkinliği ile çocuğun kimliğine ilişkin çıkarım yapması istenmektedir. Bu etkinlikle Çocuk Hakları Sözleşmesi’nin Madde 7. 1’de yer alan “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına ve mümkün olduğu ölçüde ana–babasını bilme ve onlar tarafından bakılma hakkına sahip olacaktır” ifadesine vurgu yapılmaktadır. Böylelikle çocuğun tabiiyetsiz kalmasının söz konusu olmayacağı madde dâhilinde koruma altına alınmıştır.

4. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s.24) “İnsana yakışır bir standartta erişim hakkı” “Kendini Tanıma” etkinlik örneği;

Yapınız

Aşağıdaki soruların cevaplarını noktalı yerlere yazınız.

1. İlgili alanlarınız nelerdir?
.....
2. Yeteneklerinizin neler olduğunu düşünüyorsunuz?
.....
3. Yeteneklerinizi hangi konularda geliştirme ihtiyacı duyuyorsunuz?
.....
4. Gelecekte neler yapmak istiyorsunuz?
.....
5. Yapmayı istediğiniz işlerle yeteneklerinizin uyumlu olup olmadığı konusunda neler söylemek istersiniz?
.....

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Yapınız” bölümünde yukarıda görüldüğü gibi öğrencinin “Kendini Tanıma”ya yönelik sorulardan oluşan bir etkinlik örneği yer almaktadır. Bu etkinlik ÇHDS metninde Madde 29. 1a bendinde “Çocuğun kişiliğinin, yeteneklerinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin olduğunca geliştirilmesi” olarak ifade edilmektedir. Buna göre devletin resmi sorumluluğunu üstlenen Sosyal Bilgiler ders kitabının bu etkinlik türü ile görevini yerine getirdiği ileri sürülebilir. Bu etkinlik ÇHDS metninde Madde 5’te yer alan “Taraflar Devletler, bu Sözleşme’nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın, yerel gelenekler öngörüyorsa uzak aile veya topluluk üyelerinin, yasal vasilerinin veya çocuktan hukuken sorumlu öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler” sözleşme hükmüyle de uyumaktadır.

4.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 24) “Özel yaşamı koruma hakkı” na yönelik “Sözlü Tarih” etkinlik örneği;

Yapınız

Aile büyüklerinizden biriyle ailenizin tarihini yazmak amacıyla bir sözlü tarih çalışması yapınız. Çalışmanız sırasında aşağıdaki soruları kullanabilirsiniz.

- Nerede ve ne zaman doğdunuz?
- Kaç kardeşiniz var?
- Geçiminizi nasıl sağlıyordunuz?
- Nerelerde oturdunuz?
- Soyadınız nereden geliyor?
- Hangi okulları bitirdiniz?
- Kiminle, ne zaman ve nerede evlendiniz?
- Kaç çocuğunuz oldu?
- Annem ve babam nerede ne zaman doğdu?
- Annemle babam nerede ve ne zaman evlendiler?

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki etkinlik türü sözlü tarih görüşmesini içermektedir. Bu etkinlik “Özel yaşamı koruma hakkı”na yönelik bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. Bu etkinlik ÇHDS (2004) metninde Madde 8. 1’de yer alan “Taraf Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dâhil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler” sözleşme hükmü ile dolaylı olarak uyumaktadır. Bu etkinlik çocuğun kendi kültürel menşesini araştırmasını içermektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 48) “Çocuğun eğlence ve kültürel etkinlikleri için zamana sahip olma hakkı” ilişkin “Görüşme” etkinlik örneği;

Yapınız

Aile büyüklerinizden biriyle çocukken oynadığı oyunlar hakkında söyleşi yapınız. Ona konuyla ilgili olarak aşağıdaki soruları sorunuz. Aldığınız cevapları defterinize yazınız.

- Çocukluğunuzda hangi oyunları oynardınız?
- Oynamaktan en çok hoşlandığınız oyun hangisiydi?
- Bu oyun nasıl oynanıyordu?
- Oyunlarınız sırasında hangi oyuncakları ve araç gereçleri kullanıyordunuz?
- Çocukluğunuzda oynadığınız oyunlardan günümüzde de devam edenler var mı? Varsa bu oyunlar hangileridir?

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan “Yapınız” bölümünde yukarıda görüldüğü gibi öğrencilerden aile büyüklerinden biriyle çocukken oynadığı oyunlar üzerine görüşme yapması istenmektedir. Bu etkinlik türü “Çocuğun eğlence ve kültürel etkinlikleri için zamana sahip olma hakkı”na vurgu yapmaktadır. Etkinlik bu hak kapsamında ÇHDS (2004) metninde yer alan Madde 31. 1’de bendinde “Taraflar Devletler, çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinlikler) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkı tanınır” ifadeleri ile doğrudan uyumludur. Bu etkinlik ile çocukların geçmişte olduğu gibi bugün de oyun oynama ve eğlenme hakkına sahip olduklarının dolaylı olarak farkına varmalarını sağlayacağı ileri sürülebilir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki (2019, s. 118) “Bilgiye erişim hakkı” na yönelik “Örnek Olay” etkinlik örneği;

Yapınız

İnternet araştırması yaparak teknolojinin yanlış kullanımının insanlara ve doğaya verdiği zararları anlatan bir haber bulunuz. Haberi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşarak tartışınız.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki örnek olay “Bilgiye erişim hakkı”na yönelik bir etkinlik olarak değerlendirilebilir. Etkinlik ÇHDS (2004) metninde yer alan Madde 28. 3’de “Taraflar Devletler eğitim alanında, özellikle cehaletin ve okuma yazma bilmemenin dünyadan kaldırılmasına katkıda bulunmak ve çağdaş eğitim yöntemlerine ve bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler. Bu konuda, gelişmekte olan ülkelerin gereksinimleri özellikle göz önünde tutulur” ifadesi ile uyumludur. Etkinlikte çocukların istenen gerekli bilgilere ulaşabilmeleri için internet ağı ile gazete haberinden yararlanmaları sağlanmaktadır.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 156) çocukların “Görüşlerini ifade etme hakkı”na yönelik “Tartışma” etkinlik örneği;

Yapınız

Dünya çocuklarının en önemli sorununun ne olduğunu ve bu sorunun çözümü için neler yapılması gerektiğini sınıfta tartışınız.

Ders kitabında “Yapınız” başlığı altında tartışmadan oluşan bir etkinlik örneği yer almaktadır. Bu etkinlik örneği ile çocukların “Görüşlerini ifade etme hakkı”na yer verilmektedir. ÇHDS (2004) metninde yer alan Madde 42 “Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” ifadesi yer almaktadır. Dolayısıyla bu etkinlikle çocukların haklarını bilmesinin, sorunlarını tespit etmesinin ve sorunların çözümüne yönelik öneriler geliştirebilmesinin amaçlandığı ileri sürülebilir.

4.1.3. 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsellerde Çocuk Hakları

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik görsellere ilişkin bulgular Tablo 4.3’te yer almaktadır.

Tablo 4. 3. 4. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında yer alan görsellerin çocuk haklarına göre dağılımı.

Öğrenme Alanları	Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı	İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı	Özel gereksinimleri olan çocukların hakkı	Özel yaşamı koruma hakkı	Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı	Eğitime erişim hakkı	Bilgiye erişim hakkı	Görüşlerini ifade etme hakkı	Toplam
	n	n	n	n	n	n	n	n	n
Birey ve Toplum	5	7	3	-					15
Kültür ve Miras	5	-	-	5	8				18
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-		5	4		9
Etkin Vatandaşlık	-	-						6	6
Toplam	10	7	3	5	8	5	4	6	48

Tablo 4.3'te görüldüğü gibi 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili 48 fotoğrafa rastlanmaktadır. Çocuk haklarına yönelik en fazla “Kültür ve Miras” (n=18), ikinci sırada “Birey ve Toplum” (n=15) öğrenme alanında fotoğraf olduğu görülmektedir. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” (n=9) ve “Etkin Vatandaşlık” (n=6) öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik daha az sayıda fotoğraf dikkati çekmektedir. Fotoğrafların çocuk haklarına göre dağılımına bakıldığında “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın (n=10) fotoğraflarda öne çıkan en temel çocuk hakkı olduğu görülmektedir. Kitapta fotoğraflarda öne çıkan ikinci temel hakkın “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” (n=8) ve

üçüncü temel hakkın da “insana yakışır bir standarda erişim hakkı” (n=7) ile ilişkili olduğu ifade edilebilir. Fotoğraflarda “Özel gereksinimleri olan çocukların hakkı”nın (n=3) en az yer verilen haklardan biri olduğu görülmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”na yönelik örnek fotoğraflar;

Gözdeki iris tabakası ve parmak izi kişiye özgüdür.

(4.SBDK, 2019, s. 11).

Şekil 1. Gözdeki İris Tabakası ve Parmak İzi

(4.SBDK, 2019, s. 12).

Şekil 2. Kimlik Kartları

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki fotoğraflarda kişinin kimlik kartına ve kimlik kartı gibi tanınırlığını sağlamada kullanılan dijital teknolojiye dikkat çekilmektedir. Bu fotoğrafların ÇHDS (2004) metninde Madde 7. 1’de yer verilen “Çocuk doğumdan hemen sonra derhal nüfus kütüğüne kaydedilecek ve doğumdan itibaren bir isim hakkına, bir vatandaşlık kazanma hakkına...” sahip olduğu hükmü ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 20, 21) “İnsana yakışır bir standartta erişim hakkı hakkı” ile ilgili örnek fotoğraflar;

Şekil 3. Fotoğraf Çeken, Keman Çalan, Resim Yapan Çocuklar

Yukarıdaki fotoğraflarda farklı yetenekleri olan çocuklar gösterilmektedir. ÇHDS’nde (2004) Madde 5’te “Taraflar Devletler, bu Sözleşme’nin çocuğa tanıdığı haklar doğrultusunda çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile uyumlu olarak, çocuğa yol gösterme ve onu yönlendirme konusunda ana-babanın .... öteki kişilerin sorumluluklarına, haklarına ve ödevlerine saygı gösterirler” hükmü yer almaktadır. Ders kitabında çocuğun yeteneklerini geliştirmesinde, onu yönlendirmede örnek olabilecek fotoğraflara yer verilmesi sonucunda, ÇHDS’nin Madde 5’te belirtilen hükmünün gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 29) “Özel gereksinimleri olan çocukların hakkı” ile ilgili örnek fotoğraflar;

Şekil 4. Engel Tanımayan Başarılı Sporcular

Ders kitabında yukarıdaki fotoğraflarda görüldüğü gibi başarılı sporcuların engel durumları ortaya konulmuştur. Kazara ve doğuştan olan engel durumları birer cümle ile aktarılmıştır. Bu fotoğraflar ÇHDS’nde (2004) Madde 23. 1’de “Taraflar Devletler zihinsel ya da bedensel özürlü çocukların saygınlıklarını güvence altına alan, özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran şartlar altında eksiksiz bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler” hükmü ile uyumlu görünmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 34) “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı” ile ilgili örnek fotoğraflar;

Şekil 5. Bir Kimliğe Sahip Olma Hakkı İle ilgili Görseller

Ders kitabında yukarıdaki fotoğraflarda çocuğa, aile tarihi oluştururken faydalanabileceği kaynaklar gösterilmektedir. Fotoğraftaki unsurlar çocukların ailesine, ailesinin kimliğine ve tarihine ilişkin özel belge, dokümanlar ve eşyalardır. “Özel yaşamı gizli tutma hakkı” ile ilişkili görülmektedir. ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 8. 1’de “Taraflar Devletler, yasanın tanıdığı şekliyle çocuğun kimliğini; tabiiyeti, ismi ve aile bağları dâhil, koruma hakkına saygı göstermeyi ve bu konuda yasa dışı müdahalelerde bulunmamayı taahhüt ederler” ibaresi yer almaktadır. Ders kitabında çocukların kendi aile tarihlerini oluşturmalarının teşvik edilmesi ve örnek görsel kaynaklar sunulması çocuğun tarihsel kimliğini ortaya koymasına saygı gösterildiğini düşündürmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 46, 47) “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı”na yönelik örnek fotoğraflar;

Aşık oyunu

Bilye oyunu

Şekil 6. Aşık ve Bilye Oyunu Oynayan Çocuklar

Çekmeli topaç çeviren çocuklar

Şekil 7. Çekmeli Topaç Çeviren Çocuklar

Yukarıdaki görselde geçmişten günümüze farklı adlarla anılıp taşınan bir çocuk oyununa dikkat çekilmiştir. Bunun çocukların oynama ve yaşına uygun etkinliklere serbestçe katılmasını teşvik ettiği ileri sürülebilir. Bu fotoğrafların ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 31. 1’de “Eğlence, dinlenme ve kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” ile ilişkili olduğu ileri sürülebilir. Nitekim madde içeriğinde “Taraf Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar” hükmünün ders kitabında somut olarak gerçekleştirildiği görülmektedir.

4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 152). “Çocukların kendileriyle ilgili konularda görüşlerini ifade etme hakkı”na yönelik örnek karikatür;

Şekil 8. Çocuk Hakları

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki karikatür çocukların kendileriyle ilgili görüşlerini ifade etmelerine dikkat çekmektedir. ÇHDS (2004) metninde yer alan Madde 42 “Taraflar Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar” hükmü ders kitabında çocukların görüşlerini gerekli ortamlarda ifade etmelerinin fotoğraflar aracılığıyla yansıtıldığı görülmektedir.

4.2 İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına İlişkin Bulgular

İkinci alt problemde 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

4.2.1 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Metin İçeriklerinde Çocuk Hakları

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımına ilişkin bulgular Tablo 4.4’te yer almaktadır.

Tablo 4.4. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımı

	Çocuğun görüşleri ifade etme hakkı		Çocuğun yüksek yararı hakkı		Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı		Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı		Temel hak ve özgürlükler		Toplam	
Öğrenme Alanları	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n	%
Birey ve Toplum	136	41.34	21	6.39	-	-	-	-	-	-	157	47.73
Kültür Miras	-	-	-	-	53	16.10	-	-	-	-	53	16.10
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	-	-	-	-	39	11.85	-	-	39	11.85

Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-	-	-	-	-	-	80	24.32	80	24.32
Toplam	136	41.34	21	6.39	53	16.10	39	11.85	80	24.32	329	100	

Tablo 4.4 incelendiğinde 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 329 cümlede çocuk haklarına yönelik ifadelere yer verildiği görülmektedir. Çocuk haklarına yönelik ifadelere en fazla %47.73 (n=157) oranında “Birey ve Toplum” öğrenme alanında, ikinci sırada %24.32 (n=80) “Etkin Vatandaşlık” ve üçüncü sırada %16.10 (n=53) “Kültür ve Miras” öğrenme alanında rastlanmaktadır. Çocuk haklarına en az %11.85 (n=39) oranıyla “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmektedir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili ifadelere rastlanmamaktadır. İlgili ders kitabında ÇHDS’nde (2004) yer alan beş farklı çocuk hakkına yer verildiği görülmektedir. Bu hakların ders kitabında dağılımı incelendiğinde en fazla %41.34 (n=136) oranında “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı”na yer verildiği görülmektedir. Diğer hakların sırasıyla “Temel hak ve özgürlükler” %24.32 (n=80), “Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı” %16.10 (n=53) ve “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı” %11.85 (n=39) ve en az oranda “Çocuğun yüksek yararı hakkı” %6.39 (n=21) olduğu anlaşılmaktadır.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019), ÇHDS’nde (2004) Madde 42 “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı” na ait “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Ailesinin, kendisini ilgilendiren konularda ona fikirlerini sorması hoşuna gider” (s.18).

“Merhaba arkadaşlar! Sahip olduğum hakların farkında olan bir bireyim” (s.23).

“Bireyin yapmak istediği ve yapmak zorunda olduğu işler vardır” (s.24).

“Ders çalışmak, okula gitmek, uyumak bireyin yapması gereken işlere örnektir” (s.24).

“Birey, kişisel zamanını planlarken bu durumları dikkate almalı, günün büyük bir bölümünü sadece tek bir işi yaparak geçirmemelidir”(s.24).

“Ailem, arkadaşlarım, öğretmenlerim, idareciler ve diğer çalışanlarla iletişim kurarken onlarla kibar bir dille konuşurum”(s.24).

“Oyun oynamak her çocuğun hakkıdır”(s.24).

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki ifadelerde “Sahip olduğum hakların farkında olan bir bireyim” sık tekrarlanan bir cümledir. Bu cümlelerde yetişkinler kadar yapması gereken ödev, sorumluluk ve haklarının bilincinde olan bireylerden bahsedilmektedir. Bu şekilde ÇHDS’nde Madde 42’de belirtilen “Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” hükmünün ders kitabında gerçekleştirildiği görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019), ÇHDS (2004) “Çocuğun Yüksek Yararı Hakkı” olarak kategorize edilen Madde 3 “Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir.” hükmü ile ilişkilendirilen “Birey ve Toplum” öğrenme alanına ait örnek cümleler:

“İnsanlar doğduğu andan itibaren korunmaya muhtaçtır” (s.26).

“Bizi, hayatın tehlikelerine karşı koruyan ilk kurumun aile olduğunu biliyorsunuz”(s.26).

“Bebeklik döneminden itibaren sağlık, beslenme ve barınma gibi en temel ihtiyaçları ailenin karşıladığını; bireylerin sosyalleştiği ve ilk eğitim aldığı kurumun aile olduğunu öğrendiniz”(s.26).

“Dünya üzerindeki bütün çocukların doğuştan sahip olduğu haklara çocuk hakları denir”(s.26).

“Her çocuk belirtilen çocuk haklarından yararlanmalıdır”(s.26).

“Bazen bu hakların ihlal edildiği durumlarla karşılaşmaktadır”(s.26).

“Çocuk haklarının korunması ve ihlallerin önlenmesi için kamu kurumlarına, sivil toplum kuruluşlarına ve çocuk haklarına duyarlı insanlara görevler düşmektedir”(s.27).

“Ülkemizde devletin çeşitli kurumları, çocuk haklarının ihlallerinin önlenmesi adına çeşitli tedbirler almaktadır”(s.27).

“Bizlerde elimizden geldiği ölçüde bu konuda yapılan çalışmalara destek olmalıyız”(s.27).

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) yer alan yukarıdaki ifadelerde genel olarak çocuk haklarının korunması ve ihlallerin önlenmesi için çeşitli tüzel kişilere ve ailelere yönelik sorumluluklardan bahsedilmektedir. ÇHDS (2014) metninde gerekli hakkın Madde 3. 1. Bendin de “Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir” ve 2. Bendin de “Taraflar Devletler, çocuğun ana-babasının, vasilerinin ya da kendisinden hukuken sorumlu olan diğer kişilerin hak ve ödevlerini de göz önünde tutarak, esenliği için gerekli bakım ve korumayı sağlamayı üstlenirler ve bu amaçla tüm uygun yasal ve idari önlemleri alırlar ifadeleri yer almaktadır. Ders kitabında sonuç olarak ÇHDS Madde 3. çerçevesinde çocukların yüksek yararı gözetilerek çocuğun esenliği için tüzel kişilere ve ailelere yönelik sorumluluklardan bahsedildiği ve tüm yasal ve idari önlemlerin alınması gerektiğine dikkat çekildiği ileri sürülebilir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS (2004) Madde 29’da yer alan “Sosyal ve kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı” na ait “Kültür ve Miras” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Hıdırellez, her yıl 6 Mayıs tarihinde kutlanan mevsimlik bir bayramımızdır”(s.51).

“İnsanlar bu bayramı kutlamak için bir araya gelir, oyunlar oynar, yemekler yer ve sohbet eder”(s.51).

“Kız isteme, nişan ve düğün törenleri bizleri bir araya getiren kültürel unsurlardır”(s.51).

“Ülkemizin çeşitli yörelerinde bu törenlerde farklı uygulamalar görülse de tüm törenler ortak bir duygu ile gerçekleştirilir”(s.52).

“Ülkemizin farklı yörelerinde düzenlenen şenlikler de insanların birlikte yaşamasını sağlayan, kültürel unsurlardandır”(s.52)

“Türkiye'nin çeşitli yörelerinde düzenlenen geleneksel şenlikler vardır”(s.52).

“Bu şenliklerde yarışmalar düzenlenir, oyunlar oynanır”(s.52).

“Böylece insanlar birlikte eğlenir”(s.52).

“Şenlik, her yıl mesir macununun dua okunarak karıştırılması ve pişirilmesiyle başlar”(s.52).

“Şenlik alanında mesir korteji yürüyüşü, yemek yarışması, konserler, çocuklar için eğlenceler, halk oyunları gösterileri vb. etkinlikler yapılır”(s.52).

“Bu sayede birlik ve beraberlik duyguları pekişmektedir”(s.53).

“Kültürel değerlerimizi yaşatmak ve onlara sahip çıkmak bizim için önemli bir görevdir”(s.53).

“Bizleri bir araya getiren ve bizlere beraber hareket edebilme olanağı tanıyan bu değerleri iyi tanımalı, gelecek nesillerin de bu değerleri yaşamasına katkı sağlamalıyız”(s.53).

Ders kitabında “Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı” kapsamında değerlendirilen yukarıdaki cümleler ÇHDS (2004) metninde Madde 29. 1c bendinde “Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşe ülkenin ulusal değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi” olarak ifade edilmiştir. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında genel olarak sözleşmedeki ilgili madde ile ilişkili bulunan ifadelerde çocuğun bulunduğu ülke içerisindeki ulusal değerler ve kültürlere farkındalık kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bununla birlikte çocukların farklı kültürel uygulamalara saygı duymaları ve kendi değer ve kültürlerini benimsemesi ve gelecek nesillere aktarmasının gerekliliğine dikkat çekildiği görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS'nde (2004) Madde 13. 1, Madde 17'de yer alan "Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı"na ait "Bilim Teknoloji ve Toplum" öğrenme alanından örnek cümleler:

"İnsanların geçmiş dönemlerde ortaya koyduğu buluşlar sonraki dönemlerde teknolojinin ilerlemesini kolaylaştırmıştır" (s.96).

"Yazı, kâğıt, matbaa, tekerlek, para, pusula ve ampul gibi temel buluşlar, zamanla geliştirilmiştir"(s.96).

"Özellikle yazı, kâğıt ve matbaanın yaygınlaşması sayesinde insanlar bilgi birikimlerini artırmışlar ve yeni buluşlar yapma imkânına sahip olmuşlardır"(s.96).

"Her yeni buluş hayatımızı daha da kolaylaştırmış, sosyal ve toplumsal ilişkilerimizi etkilemiştir"(s.96).

"...televizyonu, Genel Ağ bağlantılı telefonları ve bilgisayarları kontrollü bir şekilde kullanmayı öğrenmeliyiz"(s.96).

"GenelAğ aracılığıyla bağlandığımız sosyal medya hesapları insanlar arasındaki iletişimi etkileyen önemli bir unsurdur"(s.97).

"Teknoloji sayesinde insanlar yaşadıkları yerden, uzakta yaşayan kişilerle iletişim kurmakta ve başka ülkelerdeki insanların yaşamları hakkında bilgi sahibi olabilmektedir"(s.97).

"Teknoloji, insanların kendilerini ilgilendiren konular hakkında kısa sürede bilgi edinebilmesini sağlamaktadır"(s.97).

"Bu nedenle insanlar hayatlarını etkileyen konular hakkında görüşlerini rahatça ifade edebilmekte, haklarını savunabilmektedir"(s.97).

"İnsanlar yaşadıkları sıkıntıları ve dertleri yetkili mercilere teknoloji sayesinde daha rahat iletibilmektedir"(s.97).

"Teknolojik gelişmeler sayesinde insanlar kamu hizmetlerinden daha rahat ve hızlı bir şekilde yararlanmaya başlamıştır"(s.97).

"...e-devlet, e-okul gibi uygulamalar vatandaşların işlerini kolaylaştırmıştır"(s.97).

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki ifadelerde kitle iletişim araçlarının yeni buluşlarla zamanla değiştiği, bu değişimin insanlar arasında iletişimi, sosyal ve toplumsal ilişkilerimizi, bilgiye erişimizi kolaylaştırdığı, kamu hizmetlerinden daha hızlı bir şekilde yararlanmamızı sağladığına dikkat çekilmiştir. Ders kitabındaki bu tür ifadeler ÇHDS'nin (2004) Madde 13.1'de yer alan “Çocuğun seçeceği başka bir araçla ülke sınırlarına bağlı olmaksızın yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde teknolojiyi kullanabilmesi, her türlü haber ve düşünceyi araştırabilmesi, elde edebilmesi özgürlüğü” de içermektedir. İlgili ifadeler aynı zamanda ÇHDS'nde yer alan Madde 17 “Taraflar Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar” hükmünün 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yansıtılmaya çalışıldığını göstermektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS'nde (2004) yer alan “Temel hak ve özgürlükler” kapsamında değerlendirilen ifadelerle ait “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Bir insanın doğuştan sahip olduğu ve insanca yaşayabilmesi için gerekli olan haklara temel hak denir (s.167).

“Temel haklar devlet tarafından anayasa ile korunma altına alınmıştır”(s.167).

“İnsanlar yaşamak, eğitim almak, sağlıklı bir yaşam sürmek, özel hayatlarının gizli tutulmasını istemek, konut sahibi olmak, geçimini sağlamak için çalışma gibi temel haklara sahiptir”(s.167).

“İnsanların huzur ve güven içerisinde yaşamaları için bu hakların korunması ve kullanılması gereklidir”(s.167).

“Temel hakların ihlal edildiği veya gereksiz yere sınırlandırıldığı bir toplumda insanların mutlu ve huzurlu yaşamaları mümkün değildir”(s.167).

“ Kişi, doğduğu andan ölünceye kadar temel hak ve özgürlüklere sahiptir”(s.169).

“Temel hak ve özgürlükler evrenseldir yani dünyanın her yerinde geçerlidir”(s.169).

“Ülkemizde temel hak ve özgürlükler devletimizin güvencesi altındadır ancak dünyada temel hak ve özgürlüklerin güvence altında olmadığı ülkeler de bulunmaktadır”(s.169).

“Başkalarının temel haklarını kısıtlayan veya özgürlük alanlarını sınırlandıran kişiler suç işler”(s.169).

“Yetişkin bireyler gibi çocuklar da katılım hakkı ve düşünce özgürlüğüne sahiptir”(s.171).

“Yetişkinlerin, çocukların düşüncelerini dinleme ve ciddiye alma sorumluluğu vardır”(s.171).

“Bu durum, Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de belirtilmiştir”(s.171).

“Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’de belirtildiği gibi her çocuk kendisini ilgilendiren konularda düşüncelerini serbestçe ifade edebilir”(s.171).

“Aile içinde karar alınırken çocukların düşüncelerini özgürce söyleyebildiği bir ortam oluşturulması önemlidir”(s.171).

“Böylece aile içinde demokratik bir anlayış sergilenir”(s.171).

“Çocuklar bu yolla katılım ve düşünce özgürlüğü hakkını kullanmış olur”(s.171).

Ders kitabında yer verilen yukarıdaki ifadeler Temel Haklar bağlamında ÇHDS (2004) metninde Madde 12. 1’de “Taraflar Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanır”, Madde 13. 1’de “Çocuk, düşüncesini özgürce açıklama hakkına sahiptir; bu hak, ülke sınırlarına bağlı olmaksızın; yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde veya çocuğun seçeceği başka bir araçla her türlü haber ve düşüncelerin araştırılması, elde edilmesi ve verilmesi özgürlüğünü içerir” ve Madde 14. 1’de “Taraflar Devletler, çocuğun düşünce, vicdan ve din özgürlükleri hakkına saygı gösterirler”

ifadeleri ile ilişkili görülmüştür. Bu madde ve hükümlerde çocukların kendilerini ifade etmeleri, düşüncelerini özgürce açıklamaları, herhangi bir araçla haberleşmesinin sağlanması, gerekli bilgi ve belgelere ulaşması, ayrıca din ve vicdan özgürlüklerini rahatça yerine getirmeleri konusunda onlara bir takım haklar tanınmıştır. Ders kitabında yer alan ilgili ifadeler çocuğa haklarını fark ettirme konusunda yol gösterici olduğu görülmektedir. Ayrıca ilgili ifadelerin temel hak ve özgürlük haklarıyla yakından ilgilidir. Her kişinin yaşama hakkı, sağlık hakkı, eğitim hakkı, düşünce özgürlüğü, İnanç özgürlüğü, İbadet hakkı, özel yaşam gizliliği hakkı ve ekonomik hakkı bulunmaktadır. Ders kitabında ifade edilen “Temel hak ve özgürlükler evrenseldir yani dünyanın her yerinde geçerlidir” yargısına vurgu yapıldığı görülmektedir. Kitapta temel hak ve özgürlükler çerçevesinde çocuğa haklarını öğretmek amaç edinilmiştir.

4.2.2. 5. Sınıf Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerine ilişkin bulgular Tablo 4.5’te yer almaktadır.

Tablo 4.5. 5. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerini dağılımı.

Öğrenme Alanları	Etkinlik türleri	Görüşleri dile getirme hakkı	Çocuğun yüksek yararı hakkı	Yaşama ve gelişme hakkı	Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı	Ve diğer haklar	Toplam
		n	n	n	n	n	n
Birey ve Toplum	Örnek Olay	2	2	-	-	-	4
	Sıra Sizde	2	1	2	2	1	8
Kültür ve Miras	Gözlem	-	-	1	-	-	1

Bilim, Teknoloji ve Toplum	Tartışma	-	-	-	1	-	1
Etkin Vatandaşlık	Poster hazırlama	1	-	-	-	-	1
Toplam		5	3	3	3	1	15

Tablo 4. 5'te incelendiğinde 5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarını içeren beş farklı yöntem içerisinde beş farklı çocuk hakkı ile ilişkili on beş etkinliğe rastlanmaktadır. Bu haklarının etkinliklere dağılımında en fazla çocukların “Görüşleri dile getirme hakkı”na (n=5) yer verildiği görülmektedir. Ders kitabında “Çocuğun yüksek yararı hakkı”na (n=3), “Yaşama ve gelişme hakkı” (n=3) ve “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı”na (n=3) aynı oranda olduğu dikkat çekmektedir. Çocuk haklarının etkinliklere dağılımında kategorize edilemeyen “ve diğer haklara” (n=1) da rastlanmaktadır.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 22) çocukların “Görüşleri dile getirme hakkı”na yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “Örnek Olay” etkinlik örneği;

Düşünelim Tartışalım

Merhaba arkadaşlar! Ben Hande. Ben de sizler gibi 5. sınıfa gidiyorum. Okulda öğrenci olarak eğitim almak benim en doğal hakkım.

Geçen hafta hasta olduğum için okula gidemedim. Babam beni hastaneye götürdü. Doktor benimle ilgilendi. Hasta olarak sağlık hizmeti aldım. İlaçlarımı almak için eczaneye gittik. Doktorun tavsiyelerine uyduğum için kısa sürede iyileştim.

Hande, üstlendiği roller sonucunda hangi haklara sahip olmuştur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sosyal Bilgiler ders kitabında “Düşünelim Tartışalım” bölümünde “Örnek Olay” etkinliğinde Hande eğitim ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkını dile

getirmektedir. Etkinlik ÇHDS'nin 42. Maddesi'nde yer alan çocukların "Görüşleri dile getirme hakkı" ile ilişkili görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 29) çocukların "Çocuğun yüksek yararı hakkı"na yönelik "Birey ve Toplum" öğrenme alanında "Örnek Olay" etkinlik örneği;

BASINDAN

Tarım İşçilerinin Çocuklarına Okul Öncesi Eğitim

Adana'da mevsimlik tarım işçisi ailelerin çocuklarına yönelik okul öncesi eğitim sınıfı kuruldu. Yüreğir Belediyesinden yapılan yazılı açıklamaya göre Doğan kent Mahallesi'nde, tarım işçilerinin çocuklarına okul öncesi eğitim vermek üzere sınıf açıldı. Her gün 25 çocuğun kaldıkları yerlerden araçla alınarak sınıfa getirildiği, öğrencilerin çeşitli etkinliklere katıldığı belirtildi. Yüreğir Belediye Başkanı'nın bu konudaki görüşlerine kulak verelim: Çocukların zihinsel ve bedensel gelişiminin sağlıklı bir şekilde tamamlanması için bu yaşta verilen eğitimler çok önemli. Sabahtan akşama kadar tarlada çalıştıkları için mevsimlik tarım işçilerinin bir kısmı çocuklarıyla yeterince ilgilenemiyorlar. Bu nedenle mevsimlik işçilerimizin çocuklarını buldukları yerlerden alıyoruz, hazırladığımız sınıflarda onlara okul öncesi eğitimi veriyoruz ve sağlık kontrollerini yapıyoruz. Onları mutlu görmek bizi de mutlu ediyor. Bu hizmetleri imkânlarımız elverdiği ölçüde devam ettireceğiz.

12 Mayıs 2016 tarihli gazete haberinden düzenlenerek alınmıştır.

Sağlık Bakanlığı'ndan Misafir Çocuklara Aşı Kampanyası

Dünya Sağlık Örgütü ve UNICEF'in katkılarıyla T.C. Sağlık Bakanlığı, 5 yaş altı misafir (mülteci, göçmen vb.) çocuklar için bir aşı kampanyası başlattı. Aşı kampanyası kapsamında çocukların aşılanma durumlarının kontrol edilmesi ve eksik olan aşılarının yapılması planlanmaktadır. Aşılar, Sağlık Bakanlığı personeli tarafından ücretsiz olarak yapılacaktır. Bazı çocuklarda aşıların tekrarlanması gerek-

Okuduğunuz haberlerden yararlanarak aşağıdaki soruları cevaplayınız. Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

- Yüreğir Belediyesi, çocuk haklarından hangisinin ihlal edilmemesi için çalışma yapmıştır? Yüreğir Belediyesinin yaptığı çalışmaların çocuk haklarının korunması açısından önemini arkadaşlarınızla tartışınız.
- Sağlık Bakanlığı çocuk haklarından hangisinin ihlal edilmemesi için çalışma yapmıştır? Sağlık Bakanlığı'nın yaptığı çalışmanın çocuk haklarının korunması açısından önemini arkadaşlarınızla tartışınız.

Yukarıdaki "Örnek Olay" etkinliğinde bakanlık ve belediyenin çocukların sağlık ve eğitim haklarının ihlal edilmemesine için yaptıkları faaliyetlere dikkat çekilmektedir. Bu etkin ÇHDS (2004) Madde 3-1 bendinde "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir" hakkı ile ilişkili görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 29) çocukların “Görüşlerini ifade etme hakkı” ve “Çocuğun yüksek yararı hakkı” yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “Sıra Sizde” bölümünden etkinlik örnekleri;

Aşağıda verilen durumları inceleyerek cevaplarınızı noktalı yerlere yazınız.

- Yusuf, annesine karnının ağrıdığını söyler. Annesi, Yusuf’u evlerinin yakınlarında bulunan aile sağlığı merkezine götürür. Buna göre Yusuf hangi haktan yararlanır?
.....
.....
.....
- Sevgi, ailesiyle beraber akşam evde sohbet etmektedir. Babası, Sevgi’ye “Yarın sinemaya gitmek ister misin kızım?” diye sorar. Sevgi de babasına “Evet babacığım gidebiliriz. Çok mutlu olurum.” diye cevap vererek düşüncesini söyler. Buna göre Sevgi hangi hakkını kullanır?
.....
.....
.....
- 11 yaşındaki Mehmet, okulunu yarım bırakarak babasının işlettiği markette çalışmaya başlar. Bu durumu çocuk hakları açısından nasıl yorumlarsınız?
.....
.....
.....

Sosyal Bilgiler ders kitabında yukarıda “Sıra Sizde” bölümünde 1. ve 3. kısa cevaplı soruların ÇHDS’nin Madde 42’de yer alan Çocukların “Görüşleri dile getirme hakkı” ile ilişkili olduğu görülmektedir. Aynı bölümde yer alan 2. kısa cevaplı soruda ÇHDS’nin Madde 3’de geçen “Çocuğun yüksek yararı hakkı” na vurgu yapılmaktadır.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 171) çocukların “Görüşlerini ifade etme hakkı”na yönelik “Sıra Sizde” bölümünde “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanından etkinlik örneği;

 Sıra Sizde

Kitabınızın 27. sayfasında bulunan Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme’nin 12 ve 13. maddelerini inceleyiniz. Katılım ve düşünce hakkıyla ilgili düşünceleriniz nelerdir? Düşüncelerinizi sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

Sosyal Bilgiler ders kitabında “Sıra Sizde” bölümünde ifade edilen yukarıdaki etkinlik doğrudan ÇHDS’nin (2004) Madde 13’te ifade edilen çocukların görüşlerini serbestçe ifade etme hakları ve bu haklarının yasal olarak korunması ile ilişkilidir. Bu etkinlikte çocukların temel hak ve özgürlükler çerçevesinde düşünce ve katılım haklarını fark ettirmek amaçlandığı görülmektedir.

5. Sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 25) “diğer haklar”a yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “Sıra Sizde” bölümünden etkinlik örneği;

Sıra Sizde

Aşağıdaki tabloda 11 yaşındaki bir çocuğun içinde bulunduğu sosyal grup veya kurumda sahip olduğu roller verilmiştir. Tabloya göre bireyin görev ve sorumluluklarını noktalı yerlere yazınız.

Grup veya Kurum	Sahip Olunan Rol	Rolün Gerektirdiği Görev ve Sorumluluklar
Okul	Öğrenci	....
Aile grubu	Çocuk	....
Akraba grubu	Torun	....
Müzik kulübü	Solist	....
Futbol takımı	Kaleci	....

Sosyal Bilgiler ders kitabında “Sıra Sizde” başlıklı etkinlik bireyin farklı sosyal grup ve kurumlarda rol ve sorumluluklarını belirtilen forma yazmasını amaçlamaktadır. Bu etkinlik Çocuk Haklarına Dair Sözleşme metninde Madde 42’de yer alan “Taraflar Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” hükmüyle ilişkilendirilebilir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 97) “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı”na yönelik “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanından “Tartışma” etkinlik örneği;

Düşünelim Tartışalım

Aşağıdaki soruların cevaplarını arkadaşlarınızla sınıfta paylaşınız.

- İnsanların Genel Ağ’a bağlandıkları yerden çok uzakta yaşayan kişilerle iletişim kurması, sosyalleşme ve toplumsal ilişkileri nasıl etkilemektedir?
- Teknolojinin aile, komşuluk, akrabalık ve misafirlik ilişkilerine etkisi nedir?
- Devlet hizmetlerinde teknoloji kullanımının insanların yaşam kalitesi ve toplumsal ilişkiler üzerindeki etkisi nedir?

Sosyal Bilgiler ders kitabında “Düşünelim Tartışalım” bölümünde teknolojinin insan yaşamına etkisini fark ettirmeye yönelik sorulara yer verilmiştir. Bu etkinlik ÇHDS’nin (2004) 28. Maddesi’nde yer alan “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı” ve Madde 13. 1’de yer alan “Çocuğun seçeceği başka bir araçla ülke sınırlarına bağlı olmaksızın yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde teknolojiyi kullanabilmesi” hakkı ile ilişkili görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 53) “Yaşama ve gelişme hakkı”na yönelik “Kültür ve Miras” öğrenme alanında “Gözlem” etkinlik örneği;

Kültürel unsurlar insanların kaynaşması, dayanışması, birlik ve beraberlik içinde yaşaması açısından önemlidir. Aşağıda kültürel unsurlarımızdan bazıları verilmiştir. Bu günlerde siz ve çevrenizdeki insanlar neler yapmaktasınız? Gözlemlerinizi defterinize yazınız.

- Ramazan Bayramı
- Askere uğurlama törenleri
- 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı
- Düğünler

Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki etkinlikte öğrencilerden belirli gün ve haftalarda yapılan milli, dini ve kültürel etkinliklerin gözlemlenmesini istenmektedir. Bu etkinlikle “Yaşama ve gelişme hakkı”na yer verildiği görülmektedir. Etkinliğin ÇHDS’nin Madde 29. 1c bendinde “Çocuğun ana-babasına, kültürel kimliğine, dil ve değerlerine, çocuğun yaşadığı veya geldiği menşee ülkenin ulusal

değerlerine ve kendisinininkinden farklı uygarlıklara saygısının geliştirilmesi” hükmünün gerçekleştirilmesini sağlamakta olduğu ileri sürülebilir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 171) “Görüşlerini ifade etme hakkı” na yönelik “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında “Poster Hazırlama” etkinlik örneği;

Aşağıdaki konulardan birini seçiniz ve seçtiğiniz konuyla ilgili poster çalışması hazırlayınız. Poster çalışmasını görsel öğelerle zenginleştirebilirsiniz. Yaptığınız çalışmayı sınıfta arkadaşlarınızla paylaşınız.

- Temel hak ve özgürlüklerin korunmadığı bir dünyada yaşam
- Temel hak ve özgürlüklerin korunduğu ve insanlar tarafından kullanıldığı bir dünyada yaşam

Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki etkinlikte temel hak ve özgürlüklere yönelik farkındalık oluşturmak için poster hazırlama etkinliği tasarlandığı görülmektedir. Posterde temel hak ve özgürlüklerinin kullanıldığı ve kullanılmadığı bir dünyada yaşamın görsellerle sunulması istenmektedir. Etkinlik ÇHDS metninde Madde 12. 1’de belirtilen “Kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini ifade etme hakkı”nın çocuğa öğretilmesi amaçlı olduğu ileri sürülebilir.

4.2.3. 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Yer Alan Görsellerde Çocuk Hakları

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Kültür ve Miras”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik görsellere ilişkin bulgular Tablo 4. 6’da görülebilir. Ayrıca bu görsellere ilişkin bulgular bu bölümde yer almaktadır.

Tablo 4.6. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabındaki çocuk haklarına yönelik görsellerin dağılımı.

Öğrenme Alanları		Çocukların kendileri ile ilgili görüşleri dile getirme hakkı	Çocuğun yüksek yararı hakkı	Yaşama ve gelişme hakkı	Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı	Ve diğer hak ve özgürlükler	Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı	Toplam
		n	n	n	n	n	n	n
Birey ve Toplum	ve	4	5	-	-	2	2	13
Kültür ve Miras	ve	-	-	6	-	-	-	6
Bilim, Teknoloji ve Toplum	ve	-	-	-	2	-	-	2
Etkin Vatandaşlık		-	-	-	-	4	-	4
Toplam		4	5	6	2	6	2	25

Tablo 4. 6’da görüldüğü gibi 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili 25 fotoğrafa rastlanmaktadır. Öğrenme alanları içerisinde “Birey ve Toplum” (n=13) çocuk haklarıyla ilişkili en fazla fotoğrafa yer verilen öğrenme alanı olduğu görülmektedir. İkinci öğrenme alanının “Kültür ve Miras” (n=6) olduğu görülmektedir. Bu amaca yönelik en az fotoğraflara sırasıyla “Etkin Vatandaşlık” (n=4) “Bilim, Teknoloji ve Toplum” (n=2) ve öğrenme alanlarında rastlanmaktadır.

Fotoğrafların haklara göre dağılımına bakıldığında “Yaşama ve gelişme hakkı” (n=6) ve “Ve diğer temel hak ve özgürlükler” (n=6) fotoğraflarda öne çıkan en temel çocuk hakları olduğu görülmektedir. Kitapta fotoğraflarda öne çıkan ikinci temel hakkın “Çocuğun yüksek yararı hakkı” (n=5), üçüncü temel hakkın “Çocukların kendileri ile ilgili görüşleri dile getirme hakkı”nın (n=4) olduğu göze çarpmaktadır. Fotoğraflarda “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı” (n=2) ve “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” (n=2) en az yer verilen haklar olduğu görülmektedir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 24) yer verilen “Sosyal kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” ve diğer hak ve özgürlükler başlığıyla sınıflandırdığımız “Birey ve Toplum” öğrenme alanında çocuk haklarına ait fotoğraflardan örnekler;

Şekil 9. Saklambaç oynayan çocuklar ve kitap okuyan kız.

Ders kitabında yer verilen fotoğraflarda çocuğun dinlenme ve boş zamanını değerlendirilmede oyun oynama ve kitap okuma etkinliklerini serbestçe gerçekleştirme durumu “Sosyal kültürel etkinlikler için zamana sahip olma” hakkını ortaya koymaktadır. ÇHDS metninde ifade edilmiştir. Bu fotoğraflarda ÇHDS (2004) metnin de Madde 31. 1 bendinde yer alan “Taraflar Devletler çocuğun dinlenme, boş zaman değerlendirme, oynama ve yaşına uygun eğlence (etkinliklerinde) bulunma ve kültürel ve sanatsal yaşama serbestçe katılma hakkını tanırlar” hükmünün ders kitabında gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 26) yer verilen ÇHDS (2004) “Çocuğun yüksek yararı hakkı” başlığıyla kategorize edilen Madde sınıflandırdığımız “Birey ve Toplum Öğrenme” alanında çocuk haklarına ait fotoğraflardan örnekler;

Şekil 10. Okul yardımcı personel ve sınıf ortamı

Ders kitabında yukarıdaki fotoğraflarda çocuğu ilgilendiren durumlarda onun yararı gözetilmektedir. Çocuğun kendisini ilgilendiren soyut bir durum karşısında ne yapacağı ile ilgili karar vermede onun menfaatinin düşünün gerekli kişi (öğretmen) ve kurumlarca (okul) yapılmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi Madde 3'te "Kamusal ya da özel sosyal yardım kuruluşları, mahkemeler, idari makamlar veya yasama organları tarafından yapılan ve çocukları ilgilendiren bütün faaliyetlerde, çocuğun yararı temel düşüncedir. Ayrıca ilgili fotoğraflarda okuldan kareler kullanılarak "Eğitim Hakkı"na dikkat çekildiği de görülmektedir.

5.sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 167) yer verilen "Ve diğer temel hak ve özgürlükler" (n=4) ile ilgili "Etkin Vatandaşlık" öğrenme alanında fotoğraflar;

Şekil 11. Muayene eden doktor ve sınıf ortamı.

Sosyal bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğraflar çocuğun “Eğitim Hakkı” ve “Sağlık Hakkı”na dikkat çekmektedir. ÇHDS (2004) metninin Madde 28 de “Taraf Devletler, çocuğun eğitim hakkını kabul ederler” ve Madde 24’te “Taraf Devletler, çocuğun olabilecek en iyi sağlık düzeyine kavuşma, tıbbi bakım ve rehabilitasyon hizmetlerini veren kuruluşlardan yararlanma hakkını tanır” hükmünün ders kitabında gerçekleştirilmeye çalışıldığı ileri sürülebilir.

5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 98) yer verilen “ “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı” (n=2) ile ilgili “Bilim teknoloji ve Toplum” öğrenme alanından fotoğraflar;

Şekil 12. Bilgisayar kullan çocuklar ve internet randevu sistemi.

Sosyal Bilgiler ders kitabında yer verilen yukarıdaki fotoğraflarda Çocuk Haklarına Dair Sözleşme metninde Madde 28. 3’te “Taraf Devletler eğitim alanında... ve çağdaş eğitim yöntemlerine bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunmasını kolaylaştırmak amacıyla uluslararası işbirliğini güçlendirir ve teşvik ederler” ifadesi ile uyumludur.

4.3 Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problemde 6. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

4.3.1 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Metin İçeriklerinde Çocuk Hakları

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımına ilişkin bulgular Tablo 4.7’de yer almaktadır.

Tablo 4. 7. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımı

	Farklılıklara saygı hakkı		Gerekli bilgilere ulaşma hakkı		Temel haklar		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	n	%
Öğrenme Alanları								
Birey ve Toplum	17	23.61	-	-	-	-	17	23.61
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	-	21	29.16	-	-	21	29.16
Etkin Vatandaşlık	-	-	-	-	34	47.22	34	47.22
Toplam	17	23.61	21	29.16	34	47.22	72	100

Tablo 4.7’de görüldüğü gibi 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 72 cümlede ÇHDS’nde (2004) yer alan dört farklı çocuk haklarına yönelik ifadeler rastlanmaktadır. Bu cümlelerde en fazla %47.22 (n=34) oranında “Temel haklar”, ikinci sırada %29.16 (n=21) oranında “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı” ve en düşük %23.61 oranında (n=17) “Farklılıklara saygı” haklarını içeren ifadeler görülmektedir. Tablo 4.7 incelendiğinde 6. sınıf ders kitabında çocuk hakları ile ilişkili öne çıkan belirli temel hakların belirli öğrenme alanıyla ilişkili olduğu göze çarpmaktadır: “Birey ve Toplum” öğrenme alanı “Farklılıklara saygı”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanı “Gerekli bilgilere erişme hakkı” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının “Temel haklar” ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Bu öğrenme alanlarında en fazla yer verilen hakkın “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında “Temel haklar” ile ilişkili olduğu görülmektedir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS'nde (2004) yer alan "Farklılıklara saygı hakkı"na ait "Birey ve Toplum" öğrenme alanından örnek cümleler:

"Toplumda oluşmuş kalıp yargılar, toplumdaki farklı cinsiyet, sosyo ekonomik gruplara karşı olabileceği gibi farklı etnik, dinî gruplara karşı da olabilir" (s. 27).

"Cinsiyet ayrımcılığı ile ilgili kalıp yargılara kızlar futbol oynamaz, erkekler yemek pişirmez vb. yargılar örnek olarak verilebilir" (s. 27).

"Oysaki cinsiyet özelliklerimiz bunları yapmamıza engel değildir. Her toplum birbirinden farklı özelliklere sahip bireylerden oluşmaktadır" (s. 27).

"Farklılıklara yol açan bu özellikler bazı bireylerin yaşamında ve eğitiminde birtakım özel önlemler almayı gerektirmektedir" (s. 29).

"Toplumda bağımsız yaşayabilmek için birtakım özel önlemlere ve desteğe ihtiyaç duyan bireylere özel gereksinimli birey denilmektedir" (s. 29).

"Toplumda bu bireylere karşı birtakım ön yargılar görülebilmektedir" (s. 29).

"Farklılıkları yedi renkten oluşan bir gökkuşağı olarak düşünürsek Anadolu, geçmişten bugüne en güzel renkleri barındıran bir coğrafya olmuştur" (s. 32).

"Her kültür ve kimlik, gökkuşağının bir rengi olarak hem yalnız başına hem de diğer renklerle bir bütün hâlinde anlamlıdır" (s. 32).

"Sonuç olarak farklılıklarımız birbirimizi tamamlayan zenginliklerimizdir" (s. 32).

"Bu zenginliği korumanın yolu, ön yargı, kalıp yargı ve ayrımcılığa karşı çıkıp farklılıklara saygı göstermektir" (s. 32).

"Farklılıklarımız kırdaki rengârenk çiçekler gibi düşünülmeli, bir bütün hâlinde daha güzel olduğumuz unutulmamalıdır" (s. 32).

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında "Farklılıklara saygı hakkı" kapsamında değerlendirilen yukarıdaki cümlelerin kalıp yargı, ön yargı ve ayrımcılık içeren

durumlara karşı olmayı içeren ifadeler olduğu görülmektedir. Bu cümlelerde toplumsal birliktelik oluşmasının önünde engel olan her türlü kalıp yargıya ve ön yargıya karşı olmanın, her türlü özel gereksinimli bireylere, farklı etnik, dini ve mezhepsel aidiyetlere saygı duymanın gerekliliği üzerinde durulmaktadır. Bu durum ÇHDS'nin (2004) Madde 29. 1d bendinde belirtilen “Taraf Devletler, çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik ister ulusal ister dini gruplardan, isterse yerli haktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması” olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sözleşme metninin Madde 23. 1’de “Taraf Devletler zihinsel ya da bedensel engeli olan özel gereksinimli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan ve özgüvenlerini geliştiren, toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler” hükmüne de rastlanmaktadır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 28. 3 “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”na ait “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Bilim ve teknoloji, hayatımızın her alanına girmiş durumdadır” (s. 143).

“Bilgisayarlar, akıllı telefonlar, üç boyutlu yazıcılar, tıbbi cihazlar, yazılımlar, elektrikli otomobiller artık sadece gelişmiş ülkelerdeki tüketicilerin değil, hemen hemen herkesin kullanımına sunulmaktadır” (s. 143).

“Genel Ağ üzerinden yapılan alışverişlerde insansız hava araçlarıyla teslimatlar yapılmaktadır” (s. 143).

“Günümüzde teknoloji hayatımızın önemli bir parçası hâline gelmiştir” (s. 144).

“Teknolojinin gelişmesiyle televizyonlar, akıllı telefonlar, tabletler ile günümüz insanı birçok yönden değişime uğramaktadır” (s. 145).

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki ifadelerde bilim ve teknolojiye ilişkin gelişmelerin yaşam ve bireyler üzerindeki etkilerine ilişkin cümleler yer almaktadır. Bu cümlelerde bireyin gün geçtikçe gelişerek ilerleyen teknolojiyi aktif

kullandığı ve hayatının önemli bir parçası haline getirdiği ifade edilmektedir. İlgili cümlelerin ÇHDS’nde Madde 28. 3 bendinde vurgulanan çocukların “bilimsel ve teknik bilgilere sahip olunması”nın teşvik edilmesi hükmünü içerdiği görülmektedir. Bu ifadelerde aynı zamanda ÇHDS’nin (2004) Madde 13. 1 bendinde yer alan “Çocuğun seçeceği başka bir araçla ülke sınırlarına bağlı olmaksızın yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde teknolojiyi kullanabilmesi, her türlü haber ve düşünceyi araştırabilmesi, elde edebilmesi özgürlüğü”nü de kapsamaktadır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 42 “Temel haklar”a ait “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Temel hak ve özgürlükler, anayasamız tarafından koruma altına alınmıştır” (s. 213).

“Bütün vatandaşlar sahip oldukları bu hakları yasalar çerçevesinde kullanırlar” (s. 213).

“Anayasamız temel hak ve hürriyetlerin korunması, kullanılabilmesi, imkânlarının hazırlanması bakımından devlete çeşitli ödevler yüklemiştir” (s. 213).

“İşleyeceğimiz konuyla ilgili yaptığım araştırma sonucu toplum içinde huzurlu ve güvenli yaşamamız için bazı haklara sahip olduğumuzu ve devletimizin bu hakları anayasa ile güvence altına aldığını öğrendim” (s. 214).

“Anayasa tarafından güvence altına alınan haklarımız ve ödevlerimizi bilirsek kendimizi daha güçlü hissederiz” (s. 215).

“Bu konuda bilinçli olan birey sahip olduğu hak ve özgürlüklerin kullanımının engellendiği veya haksızlığa uğradığı durumlarda hangi kurumlara başvuracağını bilir” (s. 215).

“Hak ve sorumluluğunu bilen bir vatandaş üzerine düşen sorumluluğu gereği gibi yerine getirerek ülke güvenliği ve geleceğine katkıda bulunur” (s. 215)

“Temel hak ve özgürlüklerin getirdiği güvenli ortamda yaşayan birey, bu güvenli yaşamın sürdürülmesi için üzerine düşen ödevleri seve seve yerine getirir” (s. 215).

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki ifadelerde Türkiye Cumhuriyeti'nin etkin bir vatandaşı olarak hak ve sorumluluklarının anayasal güvence altında olduğunu ifade eden örnek cümlelere rastlanmaktadır. Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Madde 42'de “Taraf Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” ifadesi yer almaktadır. Bu sebeple ders kitabında yer alan örnek ifadeler ile çocuklara, temel hak ve özgürlüklerin öğretilmesinin amaç edinildiği ileri sürülebilir.

4.3.2 6. Sınıf Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerine ilişkin bulgular Tablo 4.8'de yer almaktadır.

Tablo 4.8. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerinin dağılımı

Öğrenme Alanları	Etkinlik Köşesi	Türleri	Farklılıklara saygı hakkı	Gerekli Bilgilere ulaşma hakkı	Temel haklar	Özel gereksinimli çocuk hakkı	Toplam
			n	n	n	n	n
Birey ve Toplum	Okuyalım Öğrenelim	Örnek olay	1	-	-	1	2
		Resim çizme	1	-	-	-	1
		Sıra Sizde Kompozisyon	1	-	-	-	1
Bilim, Teknoloji ve	Okuyalım Öğrenelim	Örnek olay	-	2	-	-	2

Toplum	Sıra Sizde	Kısa cevaplı sorular	-	1	-	1	
Etkin Vatandaşlık	Sıra Sizde	Örnek olay	-	-	2	2	
Toplam			3	3	2	1	9

Tablo 4.8’de görüldüğü gibi 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik etkinliklere “Okuyalım-Öğrenelim” ve “Sıra Sizde” başlıkları içerisinde yer verilmektedir. “Birey ve Toplum” öğrenme alanında örnek olay, resim çizme, kompozisyon; “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında örnek olay ve kısa cevaplı soru; “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında sadece örnek olay etkinlik türüne rastlanmaktadır. Genel olarak öğrenme alanları içerisinde örnek olay (n=6), resim çizme (n=1), kompozisyon (n=1) ve kısa cevaplı soruları (n=1) içeren etkinlik türlerine rastlanmaktadır. Ders kitabında yer alan bu etkinliklerin “Farklılıklara saygı hakkı” (n=3), “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı” (n=3), “Temel haklar” (n=2) ve “Özel gereksinimli çocuk hakkı” (n=1) gibi belli başlı çocuk hakları ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) “Farklılıklara saygı hakkı”na ait Sıra Sizde bölümünde resim çizme etkinliği (s. 28) ve “Özel gereksinimli çocuk hakkı”na ait Okuyalım Öğrenelim bölümünde bir örnek olay etkinliği (s. 30);

Sıra Sizde

Aşağıdaki adımlarda yer alan yönergeleri takip ederek etkinliği yapınız.

- Kaç kişi çiftçiyi, halterciyi, futbolcuyu, avukatı ve cerrahı kadın olarak çizdi?
- Kaç kişi hemşireyi ve terziyi erkek olarak çizdi?

Yukarıdaki soruları cevapladıktan sonra aşağıdaki soruları sınıfça tartışınız.

- Sence bazı meslekleri neden sadece kadımlarla ya da sadece erkeklerle ilişkilendiriyoruz?
- Kadın ve erkek ayrımı olmadan herkes her mesleği yapabilir mi? Nedenleriyle birlikte söyleyiniz.

Okuyalım Öğrenelim

Çocukların İçindeki Mozart'ı Keşfetin

Öğlunun yaşadıklarını anlatan anne, otizmlili çocuklara bakış açısının ve ön yargının kırılması gerektiğini söylüyor. Otizmlili çocuklara karşı ön yargılı olunmasının yanlış olduğunu ifade eden anne otizmlili çocukların, çoğu zaman yaşlarından daha çabuk öğrendiğini, derslerde bu yüzden sıkıntılar yaşadıklarını belirtiyor. Çocuğunun otizmlili olduğunu öğrenince olumsuz tavır takınanlara tepkisini "Mozart'ın otizmlili olduğunu biliyoruz, bu çocukların içinde bir Mozart aramak varken bu ön yargı neden?" şeklinde gösteriyor.

122

Otizmlili çocuklara kendilerini geliştirmek için fırsat verilmesi gerektiğini belirten anne, bu çocuklara fırsat verildiği takdirde çok şey başaracaklarını dile getirdi. Anne, "Otizmlili çocuklarımızın özelliği bizi anlayamamaları, bizi anlattıkları an olay bitecek. Onlara kendimizi anlatmamız lazım, çocuklarımızı saklamak gülmek üstünü örtmek değil. Çocuklar saklandıhça, iyi yerlere gelen örnekleri görülmedikçe bu ön yargılar devam edecektir." şeklinde anlatıyor.

Genel Ağı haberi 25/01/2018 (Düzenlenmiştir)

Cevaplayalım

1. Anne, otizmlili çocuklara karşı gösterilen hangi davranışlardan rahatsız olmaktadır?

Söyleyiniz.

2. Yaşadığınız çevrede özel gereksinimli olan bireyler var mıdır? Bu bireylere karşı nasıl davranmamız gerektiğini açıklayınız.

Window

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki "Sıra Sizde" bölümünde yer alan resim çizme etkinliğinde "Farklılıklara Saygı Hakkı" kapsamında cinsiyetle ilişkilendirilen kalıp yargılar sorgulanırken, örnek olay etkinliğinde özel gereksinimli otizmlili bir bireye nasıl yaklaşılması gerektiği sorgulanmaktadır. Her iki etkinlik toplumda uyum içerisinde yaşayabilmek için farklılıklara yönelik kalıp yargıları ve ön yargıları fark ettirme ve bu olumsuz davranışları sorgulatmaya ve önlemeye yönelik yaklaşımları içermektedir. ÇHDS'nde (2004) Madde 29 d bendinde belirtilen "Taraf Devletler, çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması" olarak ifade edilmektedir. Ayrıca sözleşme metninin Madde 23-1. Maddesi'nde "Taraf Devletler, zihinsel ya da bedensel engeli olan özel gereksinimli çocukların saygınlıklarını güvence altına alan ve özgüvenlerini geliştiren ve toplumsal yaşama etkin biçimde katılmalarını kolaylaştıran bir yaşama sahip olmalarını kabul ederler" hükmüne rastlanmaktadır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 144) “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”na ait Okuyalım Öğrenelim bölümünde örnek olay etkinlik örneği;

Okuyalım Öğrenelim

İnsansı Robotlar Öğretmenlik İçin Kodlanıyor

Türk yazılım mühendisleri, insansı robotu öğrencilere rehberlik edecek ve kodlama öğretecek bir öğretmen gibi programlamaya başladı.

İnsansı robot, öğrencilere rehberlik hizmeti vermesi için bir araştırma geliştirme projesi kapsamında programlanıyor. Programlama yazılımlarının ardından robot, duygudaşlık yeteneğini kullanarak çocukların sorunlarını, korkularını, duygu durumlarını, eğitimle ilgili düşüncelerini, yetenek ve ilgilerini yapay zekâ ile depolayacak. Robot, öğrencilerden topladığı verileri, özel yazılımı sayesinde işleyerek arka plandaki rehber öğretmene durumu rapor hâlinde sunabilecek.

Genel Ağ haberi 23/11/2017 (Düzenlenmiştir.)

4.15: İnsansı Robot

? Cevaplayalım

Teknolojik gelişmeler doğrultusunda sürekli olarak güncellenen robotlar, sosyal hayatın hangi alanlarında karşımıza çıkmaktadır? Söyleyiniz.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Okuyalım Öğrenelim” başlığı altında yer alan yukarıdaki örnek olay etkinliğinde genel ağ haberi üzerinden çocuk “İnsansı Robotlar” ile ilişkili teknolojideki gelişme hakkında bilgilendirilmektedir. Bu etkinlikte ÇHDS’nin (2004) Madde 28 ile ilişkili olarak çocukların “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”na ait içerik yer almaktadır. Ders kitabında yer verilen diğer iki etkinlikte de bilim ve teknolojinin yaşam ve bireyler üzerindeki etkilerine yer verilerek çocuğun gelişen teknolojiye hızlı bir şekilde ayak uydurduğu ve teknolojiyi aktif kullandığı ifade edilmektedir (6SBDK, 2019, s. 146). ÇHDS’nde Madde 13. 1 bendinde “... çocuğun seçeceği başka bir araçla ülke sınırlarına bağlı olmaksızın yazılı, sözlü, basılı, sanatsal biçimde teknolojiyi kullanabilmesi, her türlü haber ve düşünceyi araştırabilmesi, elde edebilmesi ve verilmesi özgürlüğünü” içerir. Böylelikle çocuğun teknolojik gelişmeyi takip edebilmesi ve gerektiği koşullarda kullanabilmesi fark ettirilmektedir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 216) “Temel haklar”a ait Sıra Sizde bölümünde örnek olay etkinlik örneği;

Sıra Sizde

Toplanan Veriler Başka Şekilde de Kullanılabilir

Bir belediyenin, personelinin mesai takibi için başlatmış olduğu yüz tanıma sistemi yarıdan döndü. Açılan davada bu sistemin, personelin kişilik haklarını ihlal etmesi ve kişisel verilerinin izinsiz olarak kayıt altına alması sebebiyle anayasaya aykırı olduğu iddia edildi. Belediye ise savunmasında, uygulamasına gerekçe olarak binalarının dağılımını ve personel sayısının fazlalığını ileri sürmüştü. Yargıya taşınan uygulama hakkında mahkeme karar verdi. İtirazları kabul eden mahkeme yüz tanıma sistemini hukuka uygun bulmadı ve uygulamayı durdurdu.

Genel Ağ haberi 25/01/2018 (Düzenlenmiştir.) 6.38

1. Haber metnine göre belediyeye, hangi hakkın ihlal edildiği gerekçesiyle dava açılmıştır?
2. Belediye çalışanlarının hakları nasıl güvence altına alınmıştır?
3. Çevrenizde buna benzer ihlaller yaşanmakta mıdır? Örnekler veriniz.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki örnek olay etkinliğinde “kişilik haklarının ihlal edildiği anayasaya aykırı bir durum ortaya konulmakta ve benzer durumlar fark ettirilmeye çalışılmaktadır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 216) Sıra Sizde bölümünde yer alan ikinci örnek olay etkinliği aşağıdadır;

Sıra Sizde

Okula gidemeyip bir işte çalışmak zorunda kalan kız çocuğu, sahip olduğu haklardan hangilerini kullanamamaktadır? Bu hakkı kullanabilmesi için devlete ve bireylere düşen görevler nelerdir? Aşağıya yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

İkinci örnek olayda, temel eğitim hakkına engel olan bir durumun hangi hakların kullanıma engel oluşturduğu tespit ettirilmeye çalışılmaktadır. Aynı zamanda öğrenciden devletin ve bireyin bu konuda sorumluluklarını öğrenmesi istenmektedir. Ders kitabında “Temel haklar” a yönelik etkinlikler ile ÇHDS’nde Madde 42’de yer alan

“Tarağ Devletler, Sözleşme ilke ve hükümlerinin uygun ve etkili araçlarla yetişkinler kadar çocuklar tarafından da yaygın biçimde öğrenilmesini sağlamayı taahhüt ederler” hükmünün gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir. Ders kitabındaki örnek olay etkinlikleri ile öğrencilere temel hak ve özgürlüklerinin anayasal güvence altında olduğuna ilişkin farkındalık kazandırmanın ve bu haklarının öğretilmesinin amaç edinildiği ileri sürülebilir.

4.3.3 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Görseller

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik görsellere ilişkin bulgular Tablo 4. 9’da görülebilir. Ayrıca bu görsellere ilişkin bulgular tablodan sonra yer almaktadır.

Tablo 4.9. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik görsellerin dağılımı

	Farklılıklara saygı hakkı	Gerekli bilgilere ulaşma hakkı	Temel haklar	Toplam
Öğrenme Alanları	n	n	n	n
Birey ve Toplum	7	-	-	7
Bilim, Teknoloji ve Toplum	-	9	-	9
Etkin Vatandaşlık	-	-	6	6
Toplam	7	9	6	22

Tablo 4.9’da görüldüğü gibi 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında içerikle uyumlu olarak çocuk haklarına yönelik 22 adet fotoğrafa rastlanmaktadır. Bu fotoğrafların en fazla çocuk haklarından “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı” (n=9), ikinci sırada “Farklılıklara saygı hakkı” (n=7) ve üçüncü sırada “Temel haklar” (n=6) ile ilişkili olduğu görülmektedir. Ders kitabında çocuk haklarına ilişkin fotoğrafların öğrenme alanlarına dağılımına bakıldığında yedi öğrenme alanından “Birey ve Toplum”, “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında yer verildiği görülmektedir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 31) “Farklılıklara saygı hakkı”na (Madde 29) ait fotoğraflar:

Şekil 13. Makinist Kadın

Şekil 14. Çocuğunu besleyen baba

Şekil 15. Habib-i Neccar Camisi-Hatay

Şekil 16. Kilise-Hatay

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğrafların “Farklılıklara saygı hakkı” (n=7) kapsamında değerlendirilecek içerikler olduğu görülmektedir. Fotoğraflarda kalıp yargıya karşı makinist olan bir kadın, çocuğu ile ilgilenen bir baba, inanç farklılıklarına karşı aynı şehirde bulunan cami ve kilise örnekleri yer almaktadır. Farklılıklara saygı ile ilişkili Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Madde 29 d bendinde belirtilen “Taraf Devletler, çocuğun anlayışı, barış, hoşgörü, cinsler arası eşitlik ve ister etnik, ister ulusal, ister dini gruplardan, isterse yerli halktan olsun, tüm insanlar arasında dostluk ruhuyla, özgür bir toplumda, yaşantıyı, sorumlulukla üstlenecek şekilde hazırlanması” olarak ifade edilmektedir. Bu anlamda 6. sınıf ders kitabında çocukların toplumda oluşmuş kalıp yargıların, toplumdaki farklı cinsiyet, sosyo-ekonomik gruplara karşı olabileceği gibi farklı etnik, dinî gruplara karşı olan ön yargıları fark etmeleri amaçlanmaktadır.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 146) “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”na ait fotoğraflar:

Şekil 17. Akıllı Ev

Şekil 18. Çip

Şekil 19. İnsansız Hava Araçları

Şekil 20. Uçan Araçlar

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğraflarda “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”na yönelik içerik görülmektedir. Teknolojik gelişmelerin gelecekte hayatımızı nasıl etkileyeceğine dair görseller yer almaktadır. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında bu fotoğraflarla çocuğun ilerleyen teknolojiyi takip ettiğinde karşılaşacağı yenilikler ve akıllı uygulamalarla gerekli bilgileri edinebileceği fark ettirilmektedir.

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 213) “Temel haklar”na ait fotoğraflar:

Şekil 21. Okulda Çocuklar

Şekil 22. Kayseri Şehir Hastanesi

Şekil 23. Oy Kullanma

6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğraflarda temel haklardan olan eğitim, sağlık ve siyasi hakka yönelik kareler görülmektedir. Bu fotoğraflar ile anayasa tarafından güvence altına alınan haklar yansıtılmaktadır. Ders kitabında çocukların sahip olduğu temel hak ve özgürlüklerin kullanımını fark ettirmeye yönelik içeriğe rastlanmaktadır.

4.4 Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına İlişkin Bulgular

Üçüncü alt problemde 7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin bulgulara yer verilmektedir.

4.4.1 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Metin İçeriklerinde Çocuk Hakları

7. sınıf sosyal bilgiler ders kitabında metin içeriklerinde çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımına ilişkin bulgular Tablo 4.10'da yer almaktadır.

Tablo 4.10. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili cümlelerin haklara ve öğrenme alanlarına dağılımı

	Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı		Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı		Görüşlerini ifade etme hakkı		Toplam	
	n	%	n	%	n	%	N	%
Öğrenme Alanları								
Birey ve Toplum İnsanlar, Yerler ve Çevreler	50	47.61	-	-	-	-	50	47.61
	-	-	31	29.52	-	-	31	29.52

Küresel Bağlantılar	-	-	-	-	24	22.85	24	22.85
Toplam	50	47.61	31	29.52	24	22.85	105	100

Tablo 4.10’da görüldüğü gibi 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında 105 cümlede ÇHDS’nde (2004) yer alan üç farklı çocuk haklarına yönelik ifadelere rastlanmaktadır. Bu cümlelerde en fazla %47.61 (n=50) oranında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”, ikinci sırada %29.52 (n=31) oranında “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” ve en düşük %22.85 (n=24) oranında “Görüşlerini ifade etme hakkı”nı içeren ifadeler yer almaktadır. Tablo 4.10 incelendiğinde 7. sınıf ders kitabında çocuk hakları ile ilişkili öne çıkan belirli temel hakların belirli öğrenme alanıyla ilişkili olduğu göze çarpmaktadır: “Birey ve Toplum” öğrenme alanı “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” , “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanının “Görüşlerini ifade etme hakkı” ile ilişkili olduğu dikkat çekmektedir. Bu öğrenme alanlarında en fazla hakkın %47.61 (n=50) oranıyla “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” ile ilişkili olduğu görülmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 17 “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na ait “Birey ve Toplum” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Kitle iletişim araçları, iletişime hız ve kolaylık sağlamakla kalmamış; aynı zamanda iletişimi, kitle iletişimine çevirmiştir” (s. 25).

“Kitle iletişim araçlarıyla iletişimde ses, söz, yazı, beden dili, jest-mimik, giyim-kuşam gibi unsurlar ön plana çıkmaz” (s. 25).

“Bu araçlar yüz yüze olma zorunluluğu olmaksızın iletişime olanak tanır” (s. 25).

“Kitle iletişim araçları kurdukları haberleşme ağıyla kültürü de yaygınlaştırmış, dünyayı küresel bir köye dönüştürmüştür” (s. 25).

“Üstelik iletişim kurmak için zaman ve mekân sınırı da yoktur” (s. 25)

“Kitle iletişim araçları ile aktarılan iletiler belge niteliği ve değeri taşıdıkları için bize doğru bilgi vermelidir” (s. 26).

“Doğru bilgi almak da haklarımız arasındadır” (s. 26).

“Kitle iletişim araçları kamuoyunda önemli role sahiptir” (s. 26).

“ Kitle iletişim hem hak hem de özgürlüktür” (s. 27).

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” kapsamında değerlendirilen yukarıdaki ifadeler kitle iletişim araçlarının özelliğini aktarmaktadır. Aynı zamanda bu ifadeler araçların iletişim ve doğru bilgi elde etme rolüne ilişkin bilgiler aktarmaktadır. Söz konusu ifadeler kitle iletişim araçlarını kullanım hakkına yönelik farkındalık kazandırma ile ilişki olarak görülebilir. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında ilgili ifadelerle ÇHDS (2004) yer alan Madde 17 “Taraflar, Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar” hükmünün yansıtılmaya çalışıldığı görülmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS’nde (2004) yer alan Madde 37 “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı”na ait “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanından örnek cümleler:

“Yerleşme ve seyahat özgürlüğü sayesinde yasalara uygun olması şartıyla istersek bir yaylada veya bir deniz kenarında yaşayabilir ya da buralara seyahat edebiliriz” (s. 118).

“Ancak kimi zaman yerleşme ve seyahat hakkımız yandaki metinde de olduğu gibi çeşitli nedenlerle kısıtlanabilir” (s. 118).

“İşte bu gibi durumlarda istenmeyen sorunlar ortaya çıkacaktır” (s. 118).

“Suriye'nin başkenti Şam'ın merkezinden 10 km doğuda yer alan Doğu Guta'da 200.000'i çocuk 400.000 civarında sivil yaşıyor” (s. 119).

“Halk, 5 yıldır savaş altında yaşamını sürdürüyor” (s. 119).

“Son yıllarda bölgeye yeterli gıda ve tıbbi malzeme ulaştırılamıyor” (s. 119).

“Saldırıları nedeniyle bölgeye yardım ulaştırılamadığı için kıtlık ve hastalıklar daha da artıyor” (s. 119).

“Doğu Guta'da halk hayatta kalmak için saklandığı sığınaklardan çıkmaya korkuyor” (s. 119).

“Doğu Guta, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararına ve ateşkes ilan edilmesine rağmen bombardıman altında” (s. 119).

“Terör nedeniyle çıkılmasına izin verilmeyen yayla ve meraların halkın hizmetine açılacağı müjdesiyle Van'da gözler yaylalara çevrildi” (s. 120).

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabından seçilen “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” kapsamında değerlendirilen yukarıdaki ifadeler yerleşme, seyahat özgürlüğü ve yaşama hakkının kısıtlandığı ve tehdit edildiği olumsuz koşul ve durumları göstermektedir. Bu ifadelerle ilgili Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Madde 37. c bendinde “Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır” hükmü yer almaktadır. Ders kitabındaki ifadelerde genelde insanların özelde çocukların özgür olması gerekirken bu hakkın kısıtlandığı durumlara dikkat çekilmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019) ÇHDS'nde (2004) yer alan Madde 12 "Görüşlerini ifade etme hakkı"na ait "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanı örnek cümleler:

"Biz soldan sağa Murat, Mert, Nehir ve Beyza. 7. sınıf öğrencisiyiz" (s. 218).

"Bizler dünyamızın geleceği için dolayısıyla da kendi geleceğimiz için endişe duyuyoruz" (s. 218).

"Dünyamızı tehdit eden sorunlardan bazıları; küresel iklim değişimi, doğal afetler, açlık, terör ve göç" (s. 218).

"Yaptığımız araştırmalarda bu sorunların birbirleriyle ilişkili olduklarını tespit ettik" (s. 218).

"Öğrendiklerimizi, bu sorunların çözümüne yönelik bilimsel çalışmaları ve kendi fikirlerimizi yazılı hâle getirdik ve sizinle paylaşacağız" (s. 218).

"Bugün yaşadığımız pek çok felaketin arkasında hesapsızca kesilen ağaçlar, kirletilen çevre, doldurulan denizler, akışı değiştirilen sular vb. yer almaktadır" (s. 218)

"Biz bu bölümde dünyanın birçok yerinde etkili olan birkaç küresel sorun seçtik" (s. 218).

"Dünyanın geleceğini düşünen herkes küresel sorunları çözmek amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler ve kendisine bağlı kuruluşlara elektronik posta yazmalı" (s. 221).

"Küresel sorunların sebepleri ortadan kaldırılırsa sorunlar çözülmüş olur" (s. 221).

"Hiçbir çaba küçümsenmemeli, herkes kapısının önünü süpürse mahalle temiz olur diye düşünmeliyiz" (s. 221).

"Ağaç dikme kampanyaları yapabiliriz" (s. 221).

“Yaşadığımız yerdeki belediyelerden yardım alabiliriz” (s. 221).

“Böylece hem küresel ısınmaya hem de sellerin çözümüne katkı sağlamış oluruz” (s. 221).

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Görüşlerini ifade etme hakkı” kapsamında değerlendirilen yukarıdaki cümlelerde çocukların arkadaşlarıyla birlikte küresel sorunlara yönelik çözüm önerileri geliştirmeleri ve görüşlerini özgürce dile getirebilmeleri ile ilgili örnek ifadeler görülmektedir. Bu ifadelerde ders kitabında Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Madde 12. 1 bendinde belirtilen “Taraflar Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar” hükmünün gerçekleştirilmeye çalışıldığı görülmektedir.

4.4.2. 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabındaki Çocuk Haklarına Yönelik Etkinlik Türleri

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Birey ve Toplum”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerine ilişkin bulgular Tablo 4.5’te yer almaktadır.

Tablo 4.11 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik etkinlik türlerinin dağılımı.

Öğrenme Alanları	Etkinlik Türleri (Etkinlik Zamanı)	Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı	Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalar dan korunma hakkı	Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı	Görüşlerini ifade etme hakkı	Toplam
		n	n		n	n
Birey ve Toplum	Kısa cevaplı sorular	3	-		-	3
	Kavram haritası	3	-		-	3
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	Empati	-	1		-	1
	Kanıt kullanma	-	4		-	4

Küresel Bağlantılar	Eşleştirme	-	-		1	1
	Örnek Olay	-	-	4		4
Toplam		6	5	4	1	16

Tablo 4.11’de görüldüğü gibi 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik tüm etkinliklere “Etkinlik Zamanı” başlığı altında yer verilmektedir. Öğrenme alanlarındaki dağılıma bakıldığında “Birey ve Toplum” (n=6), “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” (n=5) ve “Küresel Bağlantılar” (n=5) öğrenme alanlarında birbirine yakın değerlerde etkinlik türleri yer almaktadır. Bu başlıklar altında kısa cevaplı soruları (n=3), empatiyi (n=1), kavram haritası oluşturmayı (n=3), kanıt kullanmayı (n=4), eşleştirmeyi (n=1) ve örnek olayı (n=4) içeren 6 farklı ölçme ve değerlendirme aracını içeren etkinliklere rastlanmaktadır. Ders kitabında bu etkinlikler içerisinde “Kitle iletişim araçlarını kullanma” (n=6), “Görüşlerini ifade etme hakkı” (n=1), “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” (n=5) ve “Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı”na (n=4) yer verildiği görülmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 27) “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanından “Kısa Cevaplı Soru” etkinlik örneği;

Etkinlik Zamanı

Haberi okuyunuz ve soruları cevaplayınız.

Mesai Arkadaşına Hakaret Etti, Tazminatsız Kovuldu

Mesai arkadaşına söylediği söz yüzünden tazminatsız işten atılan işçi soluğu mahkemede almıştı. Yerel mahkemenin “küdem ve ihbar tazminatlarını almasına” hükmettiği dosya Yargıtaya gitti. Yargıtayda görülen davada Yargıtay, yerel mahkemenin verdiği kararı bozarak fiziksel görünümüne yönelik sözleri hakaret saydı. Yargıtay, “Şeref ve haysiyete yönelik bir saldırı var. Mesai arkadaşına sataşmak, düşüncüyü açıklama özgürlüğü kapsamında değerlendirilemez.” diyerek yerel mahkemenin verdiği kararı bozdu.

Genel ağ haberi, 23 Mayıs 2018 (Düzenlenmiştir.)

• Dikdörtgen Biçimli Ekran Alıntısı

1. Bu haber, kitle iletişim araçlarında yayınlandığı zaman halk hangi haklarını kullanmış olur ya da halkın hangi hakları ihlal edilmiş olur?

---

2. Sizce bu haberi yapan veya yayınlayanlar sorumluluklarını yerine getirmişler midir? Açıklayınız.

---

3. Sorumluluk sahibi bir vatandaş olarak böyle bir haberle karşılaştığınızda ne yaparsınız?

---

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 27) “Birey ve Toplum” öğrenme alanından “Kavram Haritası Oluşturma” etkinlik örneği;

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki kavram haritasında boş bırakılan yerleri tamamlayınız.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki iki etkinlikte “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na yönelik içeriklere rastlanmaktadır. Kısa cevaplı sorular etkinliğinde, kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı sorgulanmaya ve kavram haritası oluşturma etkinliğinde iletişim araçları üzerinden bilgi alma ve özel hayatın gizliliğinin korunması hakları belirlenmeye çalışılmıştır. “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” kapsamında değerlendirilen bu etkinliklerde, çocukların iletişim araçlarından doğru bilgi alması, bu araçları doğru bir şekilde kullanması ve paylaşması gibi davranışların kazandırılmaya çalışıldığı görülmektedir. Bu etkinlikler ÇHDS’nde

(2004) Madde 17’de yer alan “Taraflar Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar” hükmünü içermektedir. Bu kapsamda 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocukların kitle iletişim araçlarından fayda sağlayacak şekilde kullanabilme haklarına yönelik etkinliklere yer verildiği ileri sürülebilir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 121) “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı”na yönelik “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “Kanıt Kullanma” etkinlik örneği;

Etkinlik Zamanı

Tabloda belirtilen yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı durumlar hakkında gazete veya genel ağ-
lan haberler bulup tabloya haberin özetini yazınız.

Durum	Özet
Salgın hastalıklar nedeniyle bir yerleşim yerine giriş ve çıkışların yasaklanması	
Toplumsal baskı	
Doğal afet nedeniyle göç etme	
İzinsiz yapılan bir evin yıkımı	
Yurt dışına çıkış yasağı	

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 121) “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı”na yönelik “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “Empati” etkinlik örneği;

Aşağıdaki haberi okuyunuz. Haber ile ilgili sorunun cevabını defterinize yazınız.

46 yıl sonra suçsuz olduğu anlaşıldı

Amerika Birleşik Devletleri'nde 19 yaşındayken 1974'te ömür boyu hapse mahkûm edilen Wilbert Jones (Vilbert Cons), 46 yıl sonra masum olduğu ortaya çıkınca özgürlüğüne kavuştu.

Genel ağ haberi, 19 Kasım 2017 (Düzenlenmiştir.)

Sizce haksız yere tutuklanan Wilbert Jones tutukluluk sırasında ve serbest kaldıktan sonra hangi duygularını yaşamıştır?

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yukarıda yer alan kanıt kullanma etkinliğinde öğrencilerden gazete ve diğer genel ağ haberlerinden yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlandığı durumlara kanıt oluşturacak örnekleri belirleyip özetlemesi istenmektedir. Gazete genel ağ haberinde haksız yere uzun süre özgürlük hakkı kısıtlanan ve sonra serbest kalan Wilbert Jones'ten bahsedilmektedir. Empati yapmayı teşvik eden bu etkinlikte öğrencilerden Jones'in bu durumda yaşamış olabileceği duyguları tespit etmeleri istenmektedir. Bu iki etkinliğin çocukların, özgürlükten yoksun bırakıcı durumlara dikkatlerini çekmekle birlikte özgürlüklerinin kısıtlanması halinde "Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan" korunma haklarının olduğunu fark ettirmeyi amaçladığı da ileri sürülebilir. ÇHDS'nde (2004) Madde 37. c bendinde "Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuğa insancıl biçimde ve insan kişiliğinin özünde bulunan saygınlık ve kendi yaşındaki kişilerin gereksinimleri göz önünde tutularak davranılacaktır. Özgürlüğünden yoksun olan her çocuk, kendi yüksek yararı aksini gerektirmedikçe, özellikle yetişkinlerden ayrı tutulacak ve olağanüstü durumlar dışında ailesi ile yazışma ve görüşme yoluyla ilişki kurma hakkına sahip olacaktır" ifadesi yer almaktadır. Ders kitabında yer verilen etkinliklerde çocukların özgür olma hakkına dikkat çekilmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 223) "Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı"na ait "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanında "Örnek Olay" etkinlik örneği;

Etkinlik Zamanı

Aşağıdaki haberi okuyunuz ve sorulara cevaplayınız.

Dünya Bankası: 1 Milyardan Fazla İnsanın Kimliği Yok

Dünya Bankasının yaptığı bir çalışmaya göre dünya üzerinde 1,1 milyardan fazla insanın herhangi bir kimlik belgesi yok. Özellikle Afrika ve Asya'da yaşayan, kimlik kaydı yapılmamış her üç çocuktan biri şiddete daha yatkın. Sorun özellikle yoksulluk, ayrımcılık, salgınlar ve silahlı çatışmalarla mücadele edilen coğrafyalarda daha da şiddetli. Birçok aile doğum kaydının önemi hakkında bilgilendirilmediği için dünya genelinde 1,1 milyardan fazla insan en temel haklardan yararlanmıyor. Bu sebeple Afrika ve Asya'da milyonlarca çocuk ancak okul çağına geldiğinde bir devlet dairesince tanınıyor.

Genel ağı haberi, 22 Ekim 2017 (Düzenlenmiştir.)

1. Neden bazı insanların kimlik belgesi yoktur?

---

2. Kimlik sahibi olmamak hangi temel haklardan yararlanmayı kısıtlamaktadır?

---

3. Haberde geçen sorunlar neden Afrika ve Asya'da yaşanmaktadır?

---

4. Haberde geçen sorunların çözümüne katkı sağlayabilecek kuruluşlar nelerdir?

---

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki örnek olay etkinliğinde kişinin en temel hakkı olan kimlik edinme hakkının ihlal edildiği durumlara dikkat çekildiği görülmektedir. Etkinlikte haberde geçen sorunların çözümüne katkı sağlayacak kuruluşların öğrenci tarafından belirlenmesi istenmektedir. Ders kitabında yer alan bu etkinlik Çocuk Hakları Sözleşmesi'nde Madde 8-2 bendindeki "Çocuğun kimliğinin unsurlarının bazılarında veya tümünden yasaya aykırı olarak yoksun bırakılması halinde, Taraf Devletler çocuğun kimliğine süratle yeniden kavuşturulması amacıyla gerekli yardım ve korumada bulunurlar" hükmünü kapsayıcı içerik ve niteliktedir.

4.4.3 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Haklarına Yönelik Görseller

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında "Birey ve Toplum", "İnsanlar Yerler ve Çevreler" ve "Küresel Bağlantılar" öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik görsellere ilişkin

bulgular Tablo 4. 12’de görülebilir. Ayrıca bu görsellere ilişkin bulgular tablodan sonra yer almaktadır.

Tablo 4.12 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik görsellerin dağılımı

	Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı	Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı	Görüşlerini ifade etme hakkı	Toplam
Öğrenme Alanları	n	n	n	n
Birey ve Toplum	6	-	-	6
İnsanlar, Yerler ve Çevreler	-	4	-	4
Küresel Bağlantılar	-	2	4	6
Toplam	6	6	4	16

Tablo 4.12’de görüldüğü gibi 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik “Birey ve Toplum” öğrenme alanında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” (n=6), “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” (n=4) ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında “Görüşlerini ifade etme” (n=4) ve “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma ” (n=2) haklarını da içerecek şekilde 16 adet fotoğrafa rastlanmaktadır. Fotoğraflarda öğrenme alanları ve hakların dağılımının birbirine yakın oranlarda olduğu görülmektedir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 25) “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na ait fotoğraflar:

Şekil 24. TV İzleyen Aile.**Şekil 25.** İletişim Araçları.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğrafların “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” (n=6) kapsamında içerikler olduğu görülmektedir. Fotoğraflarda internet, TV, telefon, mektup, telsiz ve cep telefonu gibi kitle iletişim araçları yer almaktadır. Ders kitabında kitlelerin iletişimi için gerekli olan araçlara yer verilmesi, Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Madde 17 “Taraf Devletler, kitle iletişim araçlarının önemini kabul ederek çocuğun; özellikle toplumsal, ruhsal ve ahlaki esenliği ile bedensel ve zihinsel sağlığını geliştirmeye yönelik çeşitli ulusal ve uluslararası kaynaklardan bilgi ve belge edinmesini sağlarlar” ifadesini gerçekleştirmeye yönelik bir adım olarak değerlendirilebilir. Bu çerçevede ders kitabında çocuklara kitle iletişim araçlarını kullanma hakkını yansıtmaya çalışıldığı ileri sürülebilir.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 119) “Özgünlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı”na ait fotoğraflar:

*Ayder Yaylası, Rize**Alanya, Antalya***Şekil 26.** Ayder Yaylası**Şekil 27.** Alanya Kalesi

Fotoğraf 3 ve 4’e bakıldığında temel haklardan olan yerleşme ve seyahat özgürlüğü sayesinde yasalara uygun olması şartıyla istenirse bir yaylada veya bir deniz kenarında yaşayabilir ve buralara seyahat edilebilir durumu yansıtılmaya çalışılmaktadır.

Şekil 28. Savaş Anı

Fotoğraf 5’te Suriye’nin başkenti Şam’ın merkezinden 10 km doğuda yer alan Doğu Guta’ya bir saldırı anı yer almaktadır. Çeşitli sebeplerle özgürlüğün kısıtlandığı durumlarda yaşanan olumsuz yaşantılara örnekler gösterilmektedir.

Bu fotoğraflar Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Madde 37 d bendinde yer alan “Özgürlüğünden yoksun bırakılan her çocuk, kısa zamanda yasal ve uygun olan diğer yardımlardan yararlanma hakkına sahip olacağı gibi özgürlüğünden yoksun bırakılmasının yasaya aykırılığını bir mahkeme veya diğer yetkili, bağımsız ve tarafsız makam önünde iddia etme ve böylesi bir işlemle ilgili olarak ivedi karar verilmesini isteme hakkına da sahip olacaktır” ifadelerde geçen özgürlüğün kısıtlandığı ve hakların ihlal edildiği durumları ortaya koymaktadır.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında (2019, s. 219) “Görüşlerini ifade etme hakkı”na ait fotoğraflar:

Şekil 29. Terör.

Şekil 30. Sel.

Şekil 31. Açlık.

7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yer alan yukarıdaki fotoğraflarda terör sonucu göç eden insan ve çocuklar, çeşitli doğal olaylar, küresel iklim değişimi sonucu ya da sömürgeleşmiş bir toplum sonucu aç ve susuz kalan çocuklar yansıtılmaktadır.. Ders kitabında işlenen konu kapsamında yer alan fotoğraflara bakıldığında öğrencilerin çeşitli sorunlar karşısında fikirler ürettiklerini, neler yapabileceklerini konuştukları, görüşlerini özgürce ifade edebildikleri aşamalardan bahsedilmektedir. Çocukların “Görüşlerini ifade etme hakkı” (n=6) kapsamında değerlendirilen bu fotoğraflar Çocuk Hakları Sözleşmesi’nde Madde 12 “Taraflar Devletler, görüşlerini oluşturma yeteneğine sahip çocuğun kendini ilgilendiren her konuda görüşlerini serbestçe ifade etme hakkını bu görüşlere çocuğun yaşı ve olgunluk derecesine uygun olarak, gereken özen gösterilmek suretiyle tanırlar” ifadesinin yer aldığı görülmektedir. Ders kitabındaki fotoğraflar ile çocukların “Görüşlerini ifade etme hakları”nın desteklendiği ve teşvik edildiği ileri sürülebilir.

BEŞİNCİ BÖLÜM SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. Sonuç

Bu bölümde 4, 5, 6 ve 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitaplarında metin içeriklerinin, etkinliklerin ve görsellerin çocuk hakları açısından değerlendirme sonuçlarına yer verilmiştir.

5.1.1. Birinci Alt Problem 4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları'na Ait Sonuçlar

- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin cümlelere en fazla “Kültür ve Miras”, ikinci sırada “Birey ve Toplum” ve üçüncü sırada “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında rastlanmıştır. Çocuk haklarına ilişkin “Etkin Vatandaşlık” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanları en az ifadelere rastlanan alanlar olmuştur. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili ifadeler tespit edilememiştir. Çünkü “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanı hukuk çerçevesinde etkin vatandaş kavramına odaklanmaktadır. Ayrıca grup, kurum ve sosyal örgütlerin nasıl oluştuğunun bilinmesi açısından açıklamalar yaptığından dolayı çocukların “Dernek kurma hakkı”ndan bahsedilebilirdi fakat öğrenme alanı içerisinde böyle bir içeriğe rastlanmadığından bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilebilir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanı insan yaşamı için gerekli mekânsal temel bilgi, beceri ve değerleri öğrenciye kazandırmaya yer verdiği için; “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanının ise öğrencilerin girişimci ve bilinçli tüketici becerilerinin geliştirilmesini hedeflediğinden bu alanlarda çocuk haklarına yer verilmediği görülmüştür.
- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik anlatı ifadelerinde “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı”, “Görüşlerini ifade etme hakkı”, “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”, “Eğitime erişim hakkı”, “Bir kimliğe sahip olma

ve bunu koruma hakkı”, “Sosyo-kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı”, “Özel yaşamı saklı tutma hakkı” ve “Özel gereksinimli çocukların hakkı” olmak üzere sekiz farklı çocuk haklarına rastlanmıştır. Bu hakların ders kitabında anlatı cümlelerine göre dağılımı incelendiğinde en fazla “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı”na yer verildiği, diğer hakların birbirine yakın oranda olduğu görülmüştür. Ders kitabında en az oranda “Özel gereksinimli çocuk hakkı”na yönelik ifadeler rastlanmıştır.

- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk hakkının, her birine yönelik birer adet etkinlik türüne rastlanmıştır. Bu etkinliklerin görsel okuma etkinliği; sözlü tarih çalışması, kendini tanıma etkinliği, görüşme yöntemi, örnek olay yöntemi ve tartışma yöntemi olduğu görülmüştür. Etkinliklerin “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”, “Özel yaşamı koruma hakkı”, “Ana babanın ve devletin çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile ilgili rolü ve sorumluluğu hakkı”, “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı”, “Bilgiye ulaşma hakkı” ve “Görüşlerini ifade etme hakkı” ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili çok fazla etkinliğe rastlanmamıştır.
- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili en fazla fotoğrafa “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği görülmüştür. “Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yönelik daha az sayıda fotoğraflar dikkat çekmiştir. Fotoğrafların çocuk haklarına göre dağılımına bakıldığında “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın fotoğraflarda öne çıkan en temel çocuk hakkı olduğu görülmüştür. Kitapta fotoğraflarda öne çıkan ikinci temel hakkın “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” ve üçüncü temel hakkın da “Ana babanın ve devletin çocuğun yeteneklerinin geliştirilmesi ile ilgili rolü ve sorumluluk hakkı” ile ilişkili olduğu tespit edilmiştir. Fotoğraflarda maalesef “Özel gereksinimleri olan çocukların hakkı”nın en az yer verilen haklardan biri olduğu görülmüştür.
- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında anlatı cümleleri, etkinlikler ve görsel unsurlar tümüyle göz önünde bulundurulduğunda “Kültür ve Miras”ın çocuk haklarıyla en fazla ilişkilendirilen temel öğrenme alanı olduğu görülmüştür. Çocuk haklarının öğrenme alanlarına göre dağılımında ikinci sırada “Birey ve Toplum” üçüncü sırada

“Bilim, Teknoloji ve Toplum” ve en son sırada “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanının olduğu tespit edilmiştir. Çocuk haklarına en fazla “Kültür ve Miras” öğrenme alanında rastlanması konu içeriklerinin çocuğun kendisinin ve yakın sosyo-kültürel çevresiyle ilişkili olmasıyla açıklanabilir. Nitekim bu öğrenme alanında “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın, “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı”nın, “Özel yaşamı saklı tutma hakkı”nın metinlerde en çok vurgulanan haklar olduğu görülmüştür.

- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk hakları arasında en fazla “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı” ve “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın öne çıkan haklar olduğu görülmüştür. Metinlerde “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı”nı içeren cümlelerin çocuğun kişiliğinin, zihinsel ve bedensel yeteneklerinin mümkün olduğunca geliştirilmesini içerdiği görülmüştür. Aynı zamanda bu temel hak içerisinde çocukların toplumdaki farklılıkları görmesi, bu farklılıkları zenginlik olarak değerlendirmesi, özgür ve barışçıl bir toplumda yaşamaya davet edilmesine yer verilmiştir. “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”nın konu içeriklerinin çocuğun kendisiyle ilişkili olması nedeniyle bu hakkı diğerlerinden daha fazla vurgulayan cümlelerin öne çıkmasına neden olduğu ileri sürülebilir. Birbirine yakın oranlarda “Özel yaşamı koruma hakkı” ve “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” , “Eğitime erişim hakkı”, “Görüşlerini ifade etme hakkı” ve “Bilgiye erişim hakkı”na yer verildiği tespit edilmiştir. Düşük bir oranda da olsa “Özel gereksinimli çocukların hakkı”na rastlanmıştır. Daha önceki yıllarda ders kitabında yer almayan özel gereksinimleri olan çocukların az da olsa görünür hale getirilmesi medyanın, sivil toplum kurum ve kuruluşların başarılı çalışmalarının bir yansıması olarak değerlendirilebilir.

5.1.2. İkinci Alt Problem 5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları’na Ait Sonuçlar

- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin cümlelere en fazla “Birey ve Toplum”, ikinci sırada “Etkin Vatandaşlık” ve üçüncü sırada “Kültür ve Miras” öğrenme alanında rastlanmıştır. En az çocuk haklarına yer verilen öğrenme alanının “Bilim, Teknoloji ve Toplum” olduğu tespit edilmiştir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili herhangi bir unsura rastlanmamıştır.

- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik anlatı ifadelerinde “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı”, “Temel hak ve özgürlükler”, “Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı”, “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı” ve “Çocuğun yüksek yararı hakkı” olmak üzere beş farklı çocuk haklarına rastlanmıştır. Bu hakların ders kitabında anlatı cümlelerine göre dağılımı incelendiğinde en fazla “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı”na yer verildiği görülmektedir. Diğer hakların sırasıyla “Temel hak ve özgürlükler”, “Sosyo-kültürel unsurlarla yaşama ve gelişme hakkı”, “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı” ve en az “Çocuğun yüksek yararı hakkı” ders kitabında yer bulmuştur.
- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarının, her birine yönelik birer adet etkinlik türüne rastlanmıştır. Bunların örnek olay, sıra sizde, gözlem, tartışma ve poster hazırlama olduğu tespit edilmiştir. Etkinliklerin “Görüşleri dile getirme hakkı”, “Çocuğun yüksek yararı hakkı”, “Yaşama ve gelişme hakkı”, “Kitle iletişim araçlarından yararlanma hakkı” ve kategorize edilemeyen “diğer haklar” ile ilişkili olduğu belirlenmiştir. Ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili çok fazla etkinliğe rastlanmamıştır.
- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili en fazla fotoğrafa “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği görülmüştür. İkinci sırada “Kültür ve Miras” en az fotoğraflara ise “Etkin Vatandaşlık” ve “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanlarında rastlanmıştır. Fotoğrafların haklara göre dağılımı incelendiğinde “Yaşama ve gelişme hakkı” ve “Diğer temel hak ve özgürlükleri hakkı” en fazla öne çıkan çocuk hakları olduğu görülmüştür. Kitapta fotoğraflarda öne çıkan ikinci temel hakkın “Çocuğun yüksek yararı hakkı” üçüncü temel hakkın “Çocukların kendileri ile ilgili görüşleri dile getirme hakkı” olduğu tespit edilmiştir. Fotoğraflarda “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı” ve “Sosyo kültürel etkinlikler için zamana sahip olma hakkı” en az yer verilen haklar olduğu görülmüştür.
- Fotoğraflarda ile “Kitle İletişim araçlarından yararlanma hakkı”nın en az yer verilen haklar olduğu görülmüştür.
- 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında anlatı cümleleri, etkinlikler ve görsel unsurlar tümüyle göz önünde bulundurulduğunda “Birey ve Toplum” öğrenme alanının

çocuk haklarıyla en fazla ilişkilendirilen temel öğrenme alanı olduğu görülmüştür. Çocuk haklarının öğrenme alanlarına göre dağılımında ikinci sırada “Etkin Vatandaşlık” üçüncü sırada “Kültür ve Miras” ve en son sırada “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanının olduğu tespit edilmiştir. Çocuk haklarına en fazla “Birey ve Toplum” öğrenme alanında rastlanması, bu alandaki konu içeriklerinin çocuğun sosyal katılım, sorumluluk ve aile birliğine önem verme gibi çocuk haklarıyla doğrudan ilişkili olmasıyla açıklanabilir. “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili herhangi bir ifadeye rastlanılmamıştır. Ders kitabında bu durum bir eksiklik ve iyileştirilmesi gereken bir alan olarak değerlendirilebilir.

- Ders kitabında çocuk hakları arasında en fazla “Çocukların görüşlerini ifade etme” ve “Temel hak ve özgürlükler hakkı”nın öne çıkan haklar olduğu görülmüştür. Kitaptaki “Çocukların görüşlerini ifade etme hakkı”nı içeren cümlelerin çocuğun sahip olduğu hakların farkında olan bir birey olarak katıldığı gruplarda aldığı rollerin gerektirdiği görev ve sorumluluklara uygun davranması; kişisel zamanını planlarken oyun oynama, ders çalışma, aile ve arkadaşlarla nitelikli zaman geçirme; kitle iletişim araçlarını kullanma durumlarına fazlasıyla yer verildiği görülmüştür. Sosyal Bilgiler ders kitabında “Yaşama ve gelişme hakkı” ve “Çocuğun yüksek yararı hakkı”nın öne çıkan diğer haklar arasında olduğu görülmektedir. 5. sınıf ders kitabında daha çok görüşlerini ifade eden çocuklar üzerinde fazlaca durulduğu tespit edilmiştir. Daha konuşkan, kendini daha iyi ifade edebilen çocuklar yetiştirmek ders kitabının temel hedefleri arasındadır.

5.1.3. Üçüncü Alt Problem 6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında

Çocuk Hakları’na Ait Sonuçlar

- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin en fazla cümleye “Etkin Vatandaşlık”, ikinci sırada “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında rastlanmıştır. En az çocuk haklarına yer verilen öğrenme alanının “Birey ve Toplum” olduğu tespit edilmiştir.
- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına yönelik anlatı ifadelerinde “Farklılıklara saygı hakkı” , “Gerekli bilgilere erişme hakkı” ve “Temel haklar” olmak üzere üç farklı çocuk hakkına rastlanmıştır. Bu hakların ders kitabında

cümlelere dağılımı incelendiğinde en fazla “Temel haklar”a yer verildiği görülmüştür. Diğer hakların sırasıyla “Gerekli bilgilere erişme hakkı” ve “Farklılıklara saygı hakkı” olduğu tespit edilmiştir.

- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk hakkına yönelik etkinliklere bakıldığında “Okuyalım-Öğrenelim” ve “Sıra Sizde” başlıkları adı altında dört temel hak olan “Farklılıklara saygı hakkı”, “Gerekli bilgilere erişim hakkı”, “Temel haklar” ve “Özel gereksinimli çocuk hakkı”na yönelik toplam dokuz etkinliğe yer verildiği görülmüştür. Bu etkinliklere örnek olay, resim çizme, kompozisyon ve kısa cevaplı soru türleri içerisinde rastlanmıştır. En az etkinlik sayısının “Özel gereksinimli çocuk hakkı”na yönelik olduğu görülmüştür.
- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili en fazla fotoğrafa “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği görülmüştür. İkinci öğrenme alanının “Birey ve Toplum” en az fotoğraflara “Etkin Vatandaşlık”, öğrenme alanında rastlanmıştır. Fotoğrafların en fazla “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”, ikinci sırada “Farklılıklara saygı hakkı” ve üçüncü sırada “Temel haklar” ile ilişkili olduğu görülmüştür.
- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında anlatı cümleleri, etkinlikler ve görsel unsurlar tümüyle göz önünde bulundurulduğunda “Birey ve Toplum” ve “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanlarında çocuk haklarına yer verme oranının birbirlerine yakın oranda olduğu görülmüştür. Örneğin çocuk haklarına ilişkin cümlelerde en fazla içeriğe “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında rastlanırken etkinlik örneklerinde “Etkin Vatandaşlık” öğrenme alanında en az oranda rastlanmıştır. Bu açığı diğer öğrenme alanları kapatmaktadır. “Kültür ve Miras”, “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili herhangi bir unsura rastlanılmamıştır. Bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilebilir.
- Ders kitabında çocuk hakları arasında en fazla “Temel haklar”a yer verildiği görülmüştür. Metinlerde çocuğun etkin bir vatandaş olarak haklarının anayasal güvence altında olduğunu bilmesi ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiği görülmüştür. Sosyal Bilgiler ders kitabında öne çıkan bir diğer hak “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı”dır ve bu hak ile çocuğun bilimsel ve teknolojik gelişmeleri

takip etmesi ve bu sayede istediği gerekli bilgilere erişmesine yardımcı olunmaya çalışıldığı tespit edilmiştir. Sosyal bilgiler ders kitabında “Farklılıklara saygı hakkı” kapsamında çocukların toplumda farklı kişi ve gruplara karşı zaman zaman rastlanan kalıp yargı ve ön yargı örneklerini incelemesinin, toplumsal birlikteliğin sağlanması için etnik, dini ve mezhepsel farklılıklara saygı duymayı fark etmesinin amaçlandığı görülmüştür. Aynı zamanda özel gereksinimli bir bireye nasıl yaklaşılması gerektiği de fark ettirilmeye çalışılmıştır.

5.1.4. Dördüncü Alt Problem 7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabında Çocuk Hakları’na Ait Sonuçlar

- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarına ilişkin en fazla cümleye “Birey ve Toplum”, ikinci sırada “ İnsanlar, Yerler ve Çevreler” öğrenme alanında rastlanmıştır. En az çocuk haklarına ilişkin cümlelere “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanında yer verildiği tespit edilmiştir.
- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında yukarıda belirtilen söz konusu öğrenme alanlarında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”, “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” ve “Görüşlerini ifade etme hakkı” olmak üzere üç farklı çocuk hakkına rastlanmıştır. İlgili ders kitabında bu haklardan en fazla “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na yer verildiği görülmüştür. Diğer hakların sırasıyla “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” ve “Görüşlerini ifade etme hakkı” olduğu tespit edilmiştir.
- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk hakkına yönelik “Etkinlik Zamanı” başlığı içerisinde sekiz etkinliğe yer verildiği görülmüştür. Kısa cevaplı sorular, kavram haritası, empati, kanıt kullanma, eşleştirme ve örnek olayı içeren etkinlik türlerine rastlanmıştır. Ders kitabında “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” kısa cevaplı sorular ve kavram haritası etkinlik türleri ile ifade edilirken, “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” empati ve kanıt kullanma; “Temel hak” eşleştirme; “Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı” örnek olay etkinlikleri ile yer almaktadır. Haklara yönelik etkinlik sayılarının birbirine yakın olduğu görülmüştür. Çocuk haklarıyla ilişkili çok fazla etkinliğe rastlanmamıştır.
- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk haklarıyla ilişkili en fazla fotoğrafa “Birey ve Toplum” ve “Küresel Bağlantılar”, en az fotoğrafa ise “İnsanlar, Yerler ve

Çevreler” öğrenme alanlarında yer verildiği görülmüştür. Fotoğrafların haklara göre dağılımına bakıldığında en fazla çocuk hakkının “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” ve “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” olduğu, en az hakkın da “Görüşlerini ifade etme hakkı” olduğu tespit edilmiştir.

- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında anlatı cümleleri, etkinlikler ve görsel unsurlar tümüyle göz önünde bulundurulduğunda “Birey ve Toplum”un çocuk haklarıyla en fazla ilişkilendirilen temel öğrenme alanı olduğu görülmüştür. Çocuk haklarının öğrenme alanlarına göre dağılımında ikinci sırada “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” üçüncü sırada “Küresel Bağlantılar” öğrenme alanının olduğu tespit edilmiştir. Çocuk haklarına en fazla “Birey ve Toplum” öğrenme alanında rastlanması konu içeriklerinin çocuğun kendisi ve sosyo-kültürel çevresiyle ilişkili olmasıyla açıklanabilir. Nitekim bu öğrenme alanında iletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanması, iletişimi etkileyen tutum ve davranışları analiz ederek davranışlarını sorgulaması ile özel hayatın gizliliği, düşüncüyü açıklama özgürlüğü ve doğru bilgi alma hakkı ile kitle iletişim özgürlüğü ilişkisi metinlerde en çok vurgulanan “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na yansıttığı görülmüştür. “Kültür ve Miras”, “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” ve “Bilim, Teknoloji ve Toplum” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili herhangi bir unsura rastlanılmamıştır. Bu durum bir eksiklik olarak değerlendirilmelidir.
- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında çocuk hakları arasında en fazla “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı”na yer verildiği görülmüştür. Metinler incelendiğinde çocuğun etkin bir vatandaş olarak iletişim araçlarından yararlanırken haklarını kullanması ve sorumluluklarını yerine getirmesi gerektiğinin ifade edildiği görülmüştür. İlgili ders kitabında ikinci en fazla yer verilen temel hakkın “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” olduğu tespit edilmiştir. Bu hak ile ders kitabında çocuğun yerleşme ve seyahat özgürlüğünün kısıtlanması halinde ortaya çıkacak olumsuz durumlarda haklarını bilmesi ve kullanması gerektiği birçok kez vurgulanmıştır. Söz konusu Sosyal Bilgiler ders kitabında üçüncü sırada “Görüşlerini ifade etme hakkı”na yer verildiği görülmüştür. Bu hak üzerinden çocukların arkadaşlarıyla birlikte açlık, terör, göç, doğal afetler gibi çeşitli konularda fikir alışverişi yapıp bu sorunların çözümlerine yönelik yeni fikirler geliştirmelerinin teşvik edildiği görülmüştür.

Sosyal Bilgiler ders kitapları bütüncül olarak değerlendirildiğinde çocuk haklarıyla ilişkili ifade, etkinlik ve görsel unsurlara yer verme oranının en yüksek 4. sınıfta “Kültür ve Miras” ve “Birey ve Toplum”, 5. sınıfta “Birey ve Toplum”, 6. sınıfta “Etkin Vatandaşlık” ve “Birey ve Toplum” ve 7. sınıfta “Birey ve Toplum” temel öğrenme alanlarında olduğu görülmüştür. Buna göre genel olarak Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocuk haklarına en fazla “Birey ve Toplum” öğrenme alanında yer verildiği anlaşılmıştır. Analiz edilen Sosyal Bilgiler ders kitaplarında “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanlarında çocuk haklarına hiç yer verilmediği tespit edilmiştir. Aynı zamanda bu ders kitaplarında 7. sınıfta “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, 5 ve 6. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler” ve “Küresel Bağlantılar” ve 6 ve 7. sınıfta “Kültür ve Miras” öğrenme alanlarında çocuk haklarına rastlanmamıştır.

Sosyal Bilgiler ders kitapları arasında 4. sınıf ders kitabının diğerlerine göre çok sayıda birbirinden farklı çocuk haklarına yer veren ders kitabı olduğu tespit edilmiştir. Bu duruma karşı en az çocuk hakları çeşidine 6 ve 7. sınıf ders kitabında rastlanmıştır. 5. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabı en fazla çocuk hakları içeriğine yer veren ders kitabı olma özelliği taşımaktadır. Çocuk hakları ile ilgili en az içeriğe 6. sınıf ders kitabında rastlanmıştır.

4. sınıfta çocuk hakları arasında en fazla “İnsana yakışır bir standarda erişme hakkı” ve “Bir kimliğe sahip olma ve bunu koruma hakkı”, 5. sınıfta “Görüşlerini ifade etme hakkı” ve “Temel hak ve özgürlükler hakkı”, 6. sınıfta “Temel hak ve özgürlükler” ve “Gerekli bilgilere erişim hakkı” ve 7. sınıfta “Kitle iletişim araçlarını kullanma hakkı” ve “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma hakkı” gibi önemli haklara yer verildiği görülmüştür. Ayrıca Sosyal Bilgiler ders kitapları arasında 4 ve 6. sınıf kitaplarında en az rastlanan ve 5 ve 7. sınıf ders kitaplarında hiç yer verilmeyen hakkın “Özel gereksinimli çocukların hakkı” olduğu tespit edilmiştir. 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Bilgiye erişim hakkı”nın “Özel gereksinimli çocukların hakkı”nda sonra diğer haklara göre en az yer verilen hak olduğu görülmüştür. 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Farklılıklara saygı hakkı”, “Gerekli bilgilere erişim hakkı”, “Temel haklar” ve “Özel gereksinimli çocukların hakkı” dışında diğer haklara çok fazla yer verilmediği görülmüştür. 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Kitle iletişim araçlarını kullanma”, “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma” ve “Görüşlerini

ifade etme” hakkı dışında diğer çok az sayıda içerikte “Bir isme ve vatandaşlığa sahip olma hakkı” dışında diğer çocuk haklarına rastlanmamıştır.

5.2. Öneriler

Bu araştırma sonucunda ortaya çıkan veriler doğrultusunda öneriler şu şekildedir:

- Sosyal bilgiler ders kitaplarının tümünde “Üretim, Dağıtım ve Tüketim” öğrenme alanında, 7. sınıfta “Bilim, Teknoloji ve Toplum”, 5 ve 6. sınıfta “İnsanlar, Yerler ve Çevreler”, 5 ve 6. sınıfta “Küresel Bağlantılar” ve 6 ve 7. sınıfta “Kültür ve Miras” öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla bağlantılı içerikler zenginleştirilebilir. Nitekim bu öğrenme alanlarına yönelik içerikler incelendiğinde geleceğe yönelik bireysel ve toplumsal bakış açısının kazandırılması amaçlandığı görülmüştür. Bu sebeple öğrencilerin yenilikçi, eleştirel ve bilimsel düşüncelerin geliştirilmesi için gerekli görülen öğrenme alanlarında çocuk haklarına yer verilmesi önerilmektedir. Bununla birlikte Sosyal Bilgiler Öğretim Programı’nda (2018) yer alan öğrenme alanlarında çocuk haklarıyla ilişkili bazı kazanımların ders kitaplarında gerçekleştirilmediği görülmüştür. Bu kazanımların ders kitaplarıyla eşleştirilerek analiz edilmesi ve gerekçeleriyle ortaya konulması ayrı bir araştırma konusu olduğu ileri sürülebilir. Yeni araştırmalarda güncel Sosyal Bilgiler ders kitapları ve Sosyal Bilgiler Öğretim Programı karşılıklı olarak analiz edilmesi araştırmacılara önerilir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında genel olarak “Özel gereksinimli çocuk hakkı”na yönelik içerik, etkinlik ve görsellerin zayıf kaldığı görülmüştür. Bu hakkın ders kitaplarında dezavantajlı grupların görünürlüğü artırılması ve haklarının korunması açısından önemsenmesi ve iyileştirilmesi gereken en temel haklardan biri olduğu ileri sürülebilir. Ders kitapları bu kapsamda daha fazla zenginleştirilebilir.
- 4. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Bilgiye erişim hakkı” diğer haklara göre birçok öğrenme alanı ile ilişkili ve güçlendirilmesi gereken temel haklardan biridir.
- 6. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Farklılıklara saygı hakkı”, “Gerekli bilgilere ulaşma hakkı” ve “Temel haklar” dışında diğer çocuk haklarına yönelik içeriklere de yer verilebilir.

- 7. sınıf Sosyal Bilgiler ders kitabında “Kitle iletişim araçlarını kullanma”, “Özgürlükten yoksun bırakıcı uygulamalardan korunma” ve “Görüşlerini ifade etme” hakkı dışında diğer çocuk haklarına da yer verilebilir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında çocukların korunması ve bilinçlendirilmesi açısından çocuk istismarı ve çocuk işçilerine yönelik haklar ayrıca önemsenmelidir.
- Sosyal Bilgiler ders kitaplarında yer alan içerik, etkinlik ve görsellerin çocuklarda hangi haklara farkındalık kazandırdığına yönelik yeni araştırmalar yapılabilir.
- Öğretmenlerin ders kitaplarında çocuk hakları ilgili görüşlerini ortaya koyan çalışmalar yapılabilir. Bu tür çalışmaların çocuk hakları kapsamında Sosyal Bilgiler eğitiminin ve ders kitaplarının güçlendirilmesine katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akbaş, E. ve Atasü Topçuoğlu, R. (2009). "Modern Çocukluk Paradigmasının Oluşumu-Eleştirel Bir Değerlendirme". *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20 (1), 95-103.
- Aksoy, İ. (2011). "Türklerde Aile ve Çocuk Eğitimi". *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(16), 12-19.
- Akyüz, E. (2001). "Çocuk Hakları Sözleşmesinin Temel İlkeleri Işığında Çocuğun Eğitim Hakkı". *Milli Eğitim Dergisi*, 151, 3-24.
- Akyüz, E. (2010). *Çocuk Hukuku*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Akyüz, E. (2012). *Çocuk Hukuku, Çocukların Hakları ve Korunması*. Ankara: Pegem Yayıncılık.
- Aral, N. ve Gürsoy, F. (2001). "Çocuk Hakları Çerçevesinde Çocuk İhmal ve İstismarı". *Milli Eğitim Dergisi*, 151(5), 44-50.
- Arı, B. ve Karatepe, E. (2010). "Dede Korkut Hikâyelerinde Kadın ve Çocuk Eğitimi". *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (14), 275-284.
- Aslan, E. (2016). "Geçmişten Günümüze Sosyal Bilgiler". Dursun Dilek (Ed.). *Sosyal Bilgiler Eğitimi* (ss. 3-48). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Atik, Y. (2019). *Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarına İlişkin Görüşleri*. (Yüksek Lisans Tezi). Elazığ: Fırat Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Azer, H. (2019). *7. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Ekoyay.
- Aydemir, M. (2017). "Examination of Middle School Social Sciences Text Books in Terms of Skills Included in the Middle School Social Sciences Course Curriculum"[Ortaokul Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Ortaokul Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programında Yer Alan Beceriler Açısından İncelenmesi]. *International Journal of Contemporary Educational Studies*, 3 (2), 1-17.
- Aydın, İ. (2001). *Osmanlıdan Günümüze Tarih Ders Kitapları*. Ankara: Eğitim-Sen Yayınları.

- Civek, B. D. (2008). *Yeni Sosyal Bilgiler 4. ve 5. Sınıf Programlarında Vatandaşlık Eğitimi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Çelik, C. (2005). “Çocuk Kavramı Ve Medeni Hukuk Açısından Çocuk Haklarının Tarihi Gelişimi”. *e-akademi*, 36, 2-3.
- Çilenti, K. (1988). *Eğitim Teknolojisi ve Öğretim*. Ankara: Kadioğlu Matbaası.
- Çocuk Hakları Komitesi (ÇHK). (2020). Erişim tarihi: 27 Mayıs 2020, <https://humanrightscenter.bilgi.edu.tr/tr/content/141-cocuk-haklar-komitesi>
- Demircioğlu, E. (2016). “Sosyal Bilgiler Öğretimi ve Ders Kitapları”. Dursun Dilek (Ed.). *Sosyal Bilgiler Eğitimi* (ss. 574-594). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğan, İ. (2000). *Akıllı Küçük*. İstanbul: Sistem Yayıncılık.
- Doğanay, A. (2006). “Değerler Eğitimi”. Cemil Öztürk (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (ss. 255-286). Ankara: Pegem Akademi.
- Durgut, A. (2014). *2005 Sosyal Bilgiler Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi*. (Yüksek Lisans Tezi). Kütahya: Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Ersoy, A. F. (2011). “İlköğretim Öğrencilerinin Çocuk Haklarına İlişkin Algıları”. *İlköğretim Online*, 10(1), 20-39.
- Gümüş, E. (2004). “Ortaöğretim Coğrafya Ders Kitaplarına Bir Bakış”. *Hasan Ali Yücel Eğitim Fakültesi Dergisi*, 1, 83-87.
- Hançer, G. (2019). *Çocuk Hakları ve Çocuk İstismarı Konusunda Sosyal Bilgiler Öğretmen Adaylarının Görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kastamonu: Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Illich, İ. (2019). *Okulsuz Toplum*. İstanbul: Şule Yayınları.
- İnal, K. (2007). *Modernizm ve Çocuk*. Ankara: Sobil Yayıncılık.

- Kalander, B. (2018). *Hayat Bilgisi Dersi Öğretim Programlarının Çocuk Hakları Sözleşmesinin Eğitim Hedefleri Maddesi Açısından İncelenmesi: Tarihsel Bir Analiz*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Karaman Kepenekçi, Y. (2000). *İnsan Hakları Eğitimi*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kaya, Ö. S. (2011). *Öğretmen Adaylarının Çocuk Hakları İle İlgili Görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyonkarahisar: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Kaya, Z. (2006). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Pegem A Yayıncılık.
- Koçoğlu, E. (2012). "Cumhuriyetten Günümüze İnsan Hakları Ve Demokrasi Kavramları Açısından Sosyal Bilgiler Dersi Eğitim Programlarının İncelenmesi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (7), 1-20.
- Kop, Y. ve Tuncel, G. (2010). "Sosyal Bilgiler Öğretmenlerinin Çocuk Haklarını Algılamaları". *Eğitimde Kuram ve Uygulama Dergisi*, 6 (1), 106-124.
- Kurt, S.L. (2016). "Çocuk Haklarına İlişkin Temel Uluslararası Belgeler Ve Türkiye Uygulaması". *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 36, 99-127.
- Malkoç, K. & Kaya, E. (2015). "Sosyal Bilgiler Öğretiminde Sınıf Dışı Okul Ortamlarının Kullanılması". *İlköğretim Online*, 14 (3), 1079-1095.
- Merey, Z. (2012). *Türkiye Ve ABD'de Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Haklarına Yer Verilme Düzeyinin Karşılaştırılması*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Merey, Z. ve Keçe, M. (2011). "İlköğretim Sosyal Bilgiler Kazanımlarının Sosyal Bilimler Disiplinleri ve Disiplinler Arası Anlayışa Uygunluğunun Belirlenmesi". *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 7, 110-139.
- Merey, Z., Kuş, Z., Karatekin, K. (2013). *Sosyal Bilgiler Ders Kitaplarının Çocukların Bilgi Edinme ve Zararlı Yayınlardan Korunma Hakkına Yer Verilmesi Açısından*

Değerlendirilmesi. *Türkiye ve Çocuk Medya Kongresi Bildiriler Kitabı*. İstanbul: Çocuk Vakfı Yayınları.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (1993). *Medya Tasarım Kurs Notları*. Ankara: Film Radyo Televizyonla Eğitim Başkanlığı.

Milli Eğitim Bakanlığı (MEB) (2018). *Sosyal bilgiler dersi öğretim programı ilkokul ve ortaokul 4, 5, 6 ve 7. sınıflar*. Ankara: T.C. Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.

Musaoğlu, E. B. (2012). *MEB 36-72 Aylık Çocuklar İçin Okul Öncesi Eğitim Programının (2006) Çocuk Hakları Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Müftü, G. (2013). “Bir Tarihçe: Çocukların Hakları Ve Birleşmiş Milletler Çocuk Haklarına Dair Sözleşme”. Erişim tarihi: 23 Mayıs 2020, <http://www.cocukhaklariizleme.org>.

Nayır, F. ve Karaman Kepenekçi, Y. (2011). “İlköğretim Türkçe Ders Kitaplarında Çocukların Katılım Hakları”. *İlköğretim Online*, 10 (1), 160-168.

Onur, B. (2005). *Türkiye’de Çocukluğun Tarihi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Özdemir Doğan, G. (2017). *Çocuk Hakları Eğitiminde Uzman Sınıf Öğretmenlerin Perspektifinden Etkili Çocuk Hakları Eğitimi: Anlayışlar ve Uygulamalar*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep: Gaziantep Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

Özdemir Uluç, F. (2008). *İlköğretim Programlarında Çocuk Hakları*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Özdemir, Ş. (2002). “Nisâ Sûresinde Aileyle İlgili Olarak Yer Alan Âyetlerin İstikrarlı Bir Aile Kurumunun Teşekkülü ve Çocuğun Eğitimi Açısından Tahlili”. *Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2 (3), 1-17.

Öztürk, C. (2006). “Sosyal Bilgiler: Toplumsal Yaşama Disiplinler Arası Bir Bakış”. Cemil Öztürk (Ed.). *Hayat Bilgisi ve Sosyal Bilgiler Öğretimi* (ss. 21-50). Ankara: Pegem Akademi.

- Özyıldırım, T. (2007). *Ankara İli İlköğretim Okulu Öğrencilerinin Katılım Hakkını Kullanma Durumlarına İlişkin Sınıf Öğretmenlerinin Görüşleri*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Sağlam, M. ve Aral, N. (2016). “Tarihsel Süreç İçerisinde Çocuk ve Çocukluk Kavramları”. *Çocuk ve Medeniyet*, 2, 43-56.
- Serozan, R. (2005). *Çocuk Hukuku*. İstanbul: Vedat Kitapçılık.
- Şahin, E. (2019). *5. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Anadol Yayıncılık.
- Taşkın, N. (2018). “Erken Çocukluk Eğitimine Temel Olan Bazı Görüşler”. Gelengül Haktanır (Ed.). *Erken Çocukluk Eğitimine Giriş* (ss.55-74). Ankara: Anı Yayıncılık.
- Tay, B. (2005). “Sosyal Ders Kitaplarında Öğrenme Stratejileri”. Gazi Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi, 6(1), 209-225.
- Tezgel, R. (2008). *Yeni İlköğretim Programlarında İnsan Hakları Vatandaşlık ve Kentlilik Eğitimi*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Turanlı, K. (2004). *Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi Çerçevesinde Çocuğun Ekonomik Sömürüden Korunma Hakkı*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Tüysüz, S. (2019). *4. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Tuna Matbacılık.
- Uçuş Ş. (2013). *Çocuk Hakları Eğitimi Programının Hazırlanması ve Değerlendirilmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). Ankara: Hacettepe Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Uçuş, Ş. ve Şahin, A. E. (2012). “Çocuk Hakları Sözleşmesine Yönelik Öğretmenlerin Ve Okul Yöneticilerinin Görüşleri”. *Adnan Menderes Üniversitesi Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, 3 (1), 25-41.
- UNICEF, (2014). *Her Çocuk Önemlidir*. Ankara: UNICEF.
- UNICEF. (2004). *Türkiye’de Çocukların Durumu (Ön Rapor)*. Ankara: DİE (Devlet İstatistik Enstitüsü) ve UNICEF, (Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu).

- Unutkan, Ö.P. (2008). *İnsan Hakları, Çocuk Hakları ve Eğitimi, Eğitim Bilimlerine Giriş*. Ankara: Pegem Akademi.
- Ünal, Ş. (2001). *İnsan Haklarının Uluslararası İlkeleri Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*. Ankara: TBMM Basımevi.
- Yalın, H. İ. (2008). *Öğretim Teknolojileri ve Materyal Geliştirme*. Ankara: Nobel Yayınları.
- Yapıcı, M. ve Yapıcı, Ş. (2004). "Bir Değer Olarak Çocukluk". *Üniversite ve Toplum Bilim, Eğitim ve Düşünce Dergisi, e-dergi*, 4 (4), 601-616.
- Yıldırım, C., Kaplan, F., Kuru, H. ve Yılmaz, M. (2019). *6. Sınıf Sosyal Bilgiler Ders Kitabı*. Ankara: Millî Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yurtsever, M. (2009). *Ebeveyn Çocuk Hakları Tutum Ölçeğinin Geliştirilmesi ve Anne Babaların Çocuk Haklarına Yönelik Tutumlarının Farklı Değişkenler Açısından İncelenmesi*. (Yayınlanmamış Doktora Tezi). İstanbul: Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı ve Soyadı	Esra SUCU
Doğum Yeri ve Tarihi	SİNOP/Gerze 25.04.1995
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Sosyal Bilgiler Öğretmenliği
Y. Lisans Öğrenimi	Sinop Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Türkçe ve Sosyal Bilimleri Eğitimi Anabilim Dalı
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce ve Almanca
Bilimsel Faaliyetleri	-
İş Deneyimi	
Stajlar	-
Projeler	-
Çalıştığı Kurumlar	-
İletişim	
E-Posta Adresi	esr.sucu@gmail.com
Tarih	